

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

CEM SULTAN'IN TÜRKÇE DİVÂNI'NIN TAHLİLİ

Sedat ENGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adana / 2006

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

CEM SULTAN'IN TÜRKÇE DİVÂNI'NIN TAHLİLİ

Sedat ENGİN

DANIŞMAN : Prof. Dr. Mine MENGİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adana / 2006

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI-VII
KISALTMALAR	VIII
0. GİRİŞ.....	1
0.1. Tezle İlgili Genel Bilgiler	2
0.1.1. Konu.....	2
0.1.2. Amaç	2
0.1.3. Yöntem.....	3
0.1.4. Bölümler.....	3
0.2. Cem Sultan'ın Yaşadığı Dönem.....	4
0.3. Cem Sultan'ın Hayatı.....	8
0.4. Edebî Kişiliği ve Eserleri	11-12

BİRİNCİ BÖLÜM

DİVÂN'DAKİ MANZUMELERİN BİÇİM ÖZELLİKLERİ.....	15
1.1. Nazım Biçimleri	15
1.1.1. Kasideler ve Türleri	15
1.1.1.1. Tevhidler	15
1.1.1.2. Münâcât.....	16
1.1.1.3. Na'tlar	17
1.1.1.4. Medhiye	18
1.1.1.5. Mersiye.....	19
1.1.1.6. Hasb-ı Hâl	20
1.1.2. Musammatlar.....	20
1.1.2.1. Terkib-i Bend	20
1.1.2.2. Terci-i Bend.....	20
1.1.3. Gazeller.....	21
1.1.4. Rubâî.....	23
1.1.5. Muammalar	24
1.1.6. Müfredler	24
1.2. Vezin.....	25

1.3. Kafiye-Redif.....	27
------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

DİVAN'DAKİ MANZUMELERİN ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ	39
2.1. Söz Varlığı	40
2.1.1. Türkçe Kelime Kullanımı	42
2.1.2. Arapça-Farsça Kelime ve Terkip Kullanımı	44
2.2. Söz Kalıpları.....	46
2.2.1. Atasözü ve Deyim Kullanımı	46
2.3. Dize Uzunlukları, Söz Tekrarları, Zıt Anamlı Kelimeler ve Birleşik Kelime Kullanımı	49
2.4. Beyitlerin Kuruluş İtibariyle Değerlendirilmesi	53
2.5. Edebî Sanatlar	61
2.6. Anlatım Biçimleri.....	78
2.6.1. Tasvirî Anlatım.....	78
2.6.2. Tahkiyevî Anlatım	82
2.6.3. Tahlilî Anlatım.....	84
2.6.4. Konuşmalı Anlatım.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİVÂN'DAKİ MANZUMELERİN İÇERİK ÖZELLİKLERİ.....	88
3.1.Tarihî İçerik	88
3.1.1.Cem Sultan'ın Hayatına, Döneme, Osmanlı Coğrafyasına İlişkin Bilgiler	88
3.1.2.Cem Sultan'ın Batı Hakkındaki Görüşleri.....	104
3.1.3. Cem Sultan'ın Dünya Görüşü ve Saltanata Bakışı.....	107
3.2. Âşıkâne-Rindâne İçerik	111
3.2.1. Aşk.....	111
3.2.2. Cem'in Şiirlerinde Gurbet, Yalnızlık ve Özlem Duygusu.....	127
3.2.3. Felekten Şikâyet	131
3.2.4. İçki ve İçki Meclisi, Sâkî vb.	135
3.3. Dinî-Tasavvufî İçerik.....	137

SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA.....	144
ÖZ GEÇMİŞ	146

ÖZET**CEM SULTAN'IN TÜRKÇE DİVÂNI'NIN TAHLİLİ****Sedat ENGİN****Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Danışman : Prof. Dr. Mine MENGİ****Temmuz 2006, 146 Sayfa**

Bu çalışmada, Divân şiirinin şair şehzadeleri arasında yer alan Cem Sultan'ın Türkçe Divânı'nın tahlili yapılmıştır. Öncelikle, Cem Sultan'ın yaşadığı dönem olan 15. yüzyıl, Cem Sultan'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmada esas kaynak olarak, İ. Halil ERSOYLU'nun hazırladığı “Cem Sultan'ın Türkçe Divânı” adlı kitap esas alınmıştır.

Metnin tahlili yapılırken; biçim, dil ve üslûp, içerik özellikleri değerlendirilmiştir. Divân biçim yönünden incelendiğinde, Divân şiirinin karakteristik özelliklerini taşıdığı görülmüştür. Üslûp çalışması sonucunda, Cem Sultan'ın şiir dilini kullanmadaki ustalığı ortaya konmuştur. İçerik özellikleri değerlendirilerek, Cem Sultan'ın geniş hayal dünyası ve şiirlerine yansıyan yaşam öyküsü anlatılmıştır.

Sonuç Bölümü'nde tahlil çalışmasının genel değerlendirmesi yapılmış ve Cem Sultan'ın Türkçe Divânı'na yansıyan sanatı hakkında bir sonuca varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Cem Sultan, Divân şiiri, gurbet, felek, yalnızlık.

ABSTRACT**THE ANALYSIS OF CEM SULTAN'S
DİVÂN WRITTEN IN TURKISH****BY SEDAT ENGİN****Master's Degree Thesis Study, Turkish Language and Literature Department****Advisor: Prof. Dr. Mine MENGİ****July 2006, 146 Pages**

In this study, analysis of Cem Sultan's , who was one of the prince poets of Classical Ottoman Poetry, " Divân written in Turkish" is performed. Priority is given to 15 th century, in which Cem Sultan lived, life of Cem Sultan, Literal Personality and information about his Works are supplied.

This study is sourced on the book "Cem Sultan's Classical Ottoman Poetry Written in Turkish" by İ. Halil ERSOYLU.

During text analysis; charesteristics of form, language, style and content are also considered. When the Divan is analysed as for form, it is determined that it has the charesteristics of Classical Ottoman Poetry. When Language and style are analysed mastery of Cem Sultan to use poetic language is stated clearly. Cem Sultan's feeding on ideas and his life story that reflected in his poems are described by content charesteristics. Index cards on these topics are prepared and various sources are investigated to contact the results on the collections.

General evaluation of the analysis performed is presented as Conclusion. In the light of evaluations performed, a conclusion is made on the reflected art of "Cem Sultan's Divân Written in Turkish".

Key Words: Cem Sultan, Divan Poetry, homesickness, fate, loneliness.

ÖN SÖZ

Cem Sultan, Osmanlı tarihinde önemli bir yeri olan taht kavgalarından birinin kahramanı olması nedeniyle tarihî bir şöhrete sahiptir. Bu yönüyle Cem Sultan'ın tarihî kişiliği birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Araştırmacıların çoğunlukla Cem'in tarihî kişiliğine yönelmeleri, Cem'in sanatçı yanının öne çıkmasını bir ölçüde engellemiştir. Bir şehzade şair olarak Cem Sultan'ın sanatçı yönünün de araştırma ve incelemeye tâbi tutulması gerektiği, bizi bu çalışmaya yönelten birinci nedendir. Çalışmamızın diğer bir nedeni ise, daha önce Cem Sultan'ın Türkçe Divânı üzerinde tahlil niteliğinde bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Konuyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmaları belirlemek amacıyla yaptığımız kaynak taramasında (YÖK'ün tez kataloğu ve üniversitelerdeki Eski Türk Edebiyatı çalışmaları) yapılan çalışmalarda, çoğunlukla Cem Sultan'ın daha çok ilgi çeken tarihî kişiliği üzerinde durulmuştur. Şairin edebî kişiliği üzerine yapılan çalışmalardan şunları sıralayabiliriz:

- 1) İsmail Hikmet ERTAYLAN, Sultan Cem, İstanbul, 1951
- 2) Münevver OKUR, Cem Sultan, Hayatı ve Şiir Dünyası, K.T.B. Yay., Ankara, 1992.
- 3) Halil ERSOYLU, Cem Sultan'ın Türkçe Divânı, TDK Yay., Ankara, 1989.
- 4) Adnan İNCE, Cem Sultan Cemşid ü Hurşid, TDK Yay., Ankara, 2000.
- 5) Münevver OKUR, Cem Sultan Cemşid ü Hurşid, AKM Yay., Ankara, 1997.

Birinci çalışma, Cem Sultan'ın Divânı'nın çeviri yazılı metnini içermektedir. İkinci çalışmada ise, sanatçının edebî kişiliği üzerinde kısaca durulmuş ve sanatçının şiirlerinden seçmeler yapılmıştır. Üçüncü çalışma, Halil ERSOYLU'nun hazırlamış olduğu Cem Sultan'ın Türkçe Divânı'dır. Bu çalışmada da esas itibarıyla Divân'ın çeviri yazılı metni hazırlanmıştır. Dördüncü ve beşinci çalışmalar ise Divân'la doğrudan ilgili olan çalışmalar değildir. Tez çalışmamızda, Halil ERSOYLU'nun hazırlamış olduğu Cem Sultan'ın Türkçe Divânı adlı eseri esas alındı. Bu eseri esas kaynak olarak almamızın nedeni, onun Cem Sultan'ın Divânı üzerine yapılmış en son ve en bilimsel çalışma olmasıdır.

Çalışmamız giriş, tahlil ve sonuç olmak üzere başlıca üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş kısmında, sanatçıyı ve eserini yaşadığı ortam ve zamandan bağımsız düşünemeyeceğimiz için, şairin sanatını ve edebî kişiliğini hazırlayan ortamı anlatan kısa bilgi sunuldu. Tahlil bölümünde Divân'a biçim, dil ve üslûp, içerik yönlerinden bakıldı. Bu bölümlere ait unsurlar fişlenerek derlendi. Bu bölümlerin genel değerlendirmesi sonuç olarak verilerek, Cem Sultan'ın Divân'a yansıyan sanatı üzerinde genel bir değerlendirme yapıldı. İncelememizde Divân'a üç açıdan yaklaşıldı ve Divân bu üç yönden incelenip değerlendirildi. Bunlar sırasıyla;

- 1) Divân'daki manzumelerin şekil özelliklerinin incelenmesi.
- 2) Divân'daki manzumelerin üslûp özellikleri bakımından değerlendirilmesi.
- 3) Divân'daki manzumelerin içerik özelliklerinin değerlendirilmesi.

Tezimizin sonuç bölümünde de Cem Sultan'ın Divânı'na yansıyan şiir sanatı üzerinde genel bir değerlendirme yapıldı. En son bölümde "Kaynakça" verildi.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Ansk.	: Ansiklopedisi
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Ank.	: Ankara
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Edb.	: Edebiyat
Fak.	: Fakülte
G.	: Gazel
İst.	: İstanbul
K.	: Kaside
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	: Yayınları

0.GİRİŞ

Türk kültür ve edebiyatının yüzyılları kapsayan dönemlerinde çok sayıda eser yazılmıştır. Bu eserler hakkında yapılan çalışmalar günden güne artmakta ve eserlerin edebî değerleri gün ışığına çıkarılmaktadır. Türk kültür, sanat ve medeniyetinin tam anlamıyla ortaya konulması da ancak bu çalışmalarla mümkün olacaktır.

“Cem Sultan, Osmanlı sarayında yetişmiş, kişiliğini Osmanlı hanedanının yaşam tarzıyla şekillendirmiş bir şehzadedir. Talihsiz ve çalkantılarla dolu yaşamına rağmen vatanına, devletine ve dinine olan bağlılığı, onu Türk milletinin gönlünde çok özel bir yere taşımıştır.”¹ Cem’in hayatı, Avrupalı devletlerin Anadolu ve Osmanlı Devleti üzerindeki siyasî emellerinden dolayı esarete; bunun sonucu olarak da bir kâbusa dönüşmüştür. Bu yüzden, Cem hakkında yazılan eserlerin ağırlık noktası, onun hayat hikâyesini anlatmaya yönelik olmuştur. Cem Sultan’ın sanatçı yönü, hayat hikâyesinin gölgesinde kalmıştır. Cem’in sanatçı kişiliğini, Türkçe Divanı’ndan yola çıkarak ortaya koymak mümkündür.

Tahlil, bir bütünün derinlemesine parçalarını tanıtır. Bundan sonra temel ilke ve genel neticelere, hükümlere varılır. Üslûp, şairin his, hayal ve fikrinin ideal birleşiminden ortaya çıkar. Cem Sultan’ın Türkçe Divânı, tahlil edilirken önce şekil, üslûp ve içerik yönlerinden derinlemesine incelendi. Bu üç ana unsura ait bilgiler Divân’dan taranıp fişlendi ve tasnif edildi. Tespit edilen beyitlerin, eserin genelini temsil eder nitelikte örnekler olmasına özen gösterildi.

Vezin, kafiye, redif ve nazım şekilleri gibi şekle ait unsurların şairin üslûbuna kazandırdığı özellikler yansıtıldı. Dönemin ve Divân şiiri geleneğinin şiir üzerindeki etkileri, şairin üslûbu ve üslûbun şiire kattığı dil özellikleri, şairin kullandığı kelime kadrosu bağlantılı olarak anlatılmaya çalışıldı.

---

¹ Münevver OKUR, Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası, K.T.B. Yay.,Türk Büyükleri Dizisi/146, Ankara, 1992, s.XI.

Dil ve anlatım özellikleri değerlendirilirken şairin dile hakimiyeti, kelimeleri kullanımı, dil unsurlarını şiire uygulayışı, kelime seçiciliği vb. özellikler de eserden alınan beyitlerle örneklendirilerek yansıtılmıştır.

Divân'daki manzumelerin içerik yönünden incelenmesinde, Cem Sultan'ın sürekli tarihî kişiliğinin ve yaşamının ön plâna çıkarılmış olması sebebiyle, metne sadece birer tarihî belge, sosyal bir olayın tespitine yönelik bilgi kaynağı olarak değil, edebî bir metin olarak yaklaşmak gerektiğini düşündük. Bunun yanında, metnin tarihî ve sosyal içeriğini bir bölüm altında inceledik.²

Divân şiirinin kurallarla örülmüş sanat dünyasında, şairlerin bireysel sanat özelliklerini belirleme zorluğu götürmez bir konudur. Bunun bilinciyle, çalışmamızda Cem Sultan'ın Türkçe Divânı biçim, dil, üslûp ve içerik yönünden incelenerek Divân'ın tahlili yapılmıştır. Böylelikle Osmanlı kültürü içinde yoğrulmuş bu zarif, mert, vatanperver, bilgili şehzadenin sanat yönünü, karakterini, kişiliğini kısacası şiir dünyasını ortaya çıkarmaya çalıştık.

0.1. Tezle İlgili Genel Bilgiler

0.1.1. Konu

Tez çalışmamızın konusu “Cem Sultan'ın Türkçe Divânı'nın Tahlili”dir.

0.1.2. Amaç

Konuyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmaları belirlemek amacıyla yaptığımız kaynak taraması (YÖK'ün tez kataloğu ve üniversitelerdeki Eski Türk Edebiyatı çalışmaları) bize, yapılan çalışmaların çoğunlukla Cem Sultan'ın daha çok ilgi çeken tarihî kişiliği üzerine olduğunu gösterdi. Eski Anadolu Türkçesinin son dönemine ait olan Divân'ın tahlilinin yapılması, Türk dili ve edebiyatı bakımından olduğu kadar Türk kültürü bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Şehzadeyi daha yakından tanımak, sanatkâr Cem'i kendi ifadelerinden öğrenmek, Türk kültürü, dili ve edebiyatı hazinesini daha da zenginleştirmek için Divân'ın tahlilini yapmaya karar verdik.

---

² Bkz. İçindekiler / 3.

0.1.3. Yöntem

Çalışmamızda Divân; biçim, dil ve içerik özellikleri bakımından incelenip değerlendirilmiştir. Plâna bağlı unsurlar, Divân'dan fişlenmiş ve daha sonra fişler derlenmiştir. Sonra bu derleme doğrultusunda değerlendirme yapılarak konuyla ilgili tarihi, sosyolojik, edebiyat ve dile ait kaynaklara gidilmiştir.

İncelememizde Doç. Dr. Halil ERSOYLU'nun yayımlanmış olduğu Cem Sultan Divânı üzerine yapılmış olan en bilimsel çalışma niteliğindeki "Cem Sultan'ın Türkçe Divânı" isimli çalışması esas alınmıştır.

Metnin içerik ve biçim olarak tahlili yapılırken onun öncelikli olarak anlaşılması olması yani tetkiki yapan kişinin zihninde metnin şerhinin mesele olmaktan çıkmış olması gerekir. Bu nedenle, değerlendirme yapılırken ana kaynak ve diğer kaynakların fişlenerek değerlendirilmesinin yanı sıra Cem Sultan Divânı'nı iyi tanıyıp anlamaya özen gösterilmiştir.

0.1.4. Bölümler

Çalışmamız giriş, tahlil ve sonuç olmak üzere başlıca üç ana bölümden oluşur. Çalışmamızın giriş kısmında, sanatçıyı ve eserini yaşadığı ortam ve zamandan bağımsız düşünemeyeceğimiz için, şairin sanatını ve edebi kişiliğini hazırlayan ortamı sergileyen kısa bilgi sunulmuştur. Tahlil bölümünde Divân'a biçim, üslûp ve içerik yönlerinden bakılmıştır. Daha sonra bu bölümlerin genel değerlendirilmesi sonuç olarak sunulmuştur. Böylece Cem Sultan'ın Divânı'na yansıyan sanatı üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

İncelememizde Divân, aşağıdaki açılardan incelenip değerlendirildi. Bunlar sırasıyla;

1. Divân'daki manzumelerin şekil özellikleri
2. Divân'daki manzumelerin üslûp özellikleri
3. Divân'daki manzumelerin içerik özellikleri

Plânda belirtildiği şekilde incelenen Divân'la ilgili olarak sonuç bölümünde de Cem Sultan'ın Divânı'na yansıyan sanatı üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

0.2. Cem Sultan'ın Yaşadığı Dönem

0.2.1. 15. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Tarihî Yapısı

Cem Sultan'ın yaşadığı XV. yüzyıl, Osmanlı Devletinin gelişmesinde ve Batı'ya yönelişinde önemli bir dönemdir. Yüzyıl başlarında Anadolu coğrafyası trajik bir toplumsal olaya tanık olmuştur. 1402 tarihinde yapılan Ankara Savaşı sonucunda Yıldırım'ı mağlup eden Timur, Anadolu'yu istila etmiş ve birçok şehri yağmalamış; Anadolu'da birlik bozulmuş ve bu karışıklık on bir yıl sürmüştür. Bu süreç "Fetret Devri" olarak anılır. Bu dönemin sonunda Çelebi Mehmet, birliği yeniden sağlamıştır. Osmanlı hanedanında kardeşler arasında yaşanan taht mücadelesi, Orta Asya devlet geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Bu geleneğe göre, saltanat ailesinin her bireyi taht üzerinde hak sahibidir. Kimin tahta geçeceğini Tanrı bilir. Çelebi Mehmed, devletin otoritesini sağlamak için çok mücadele edip Anadolu'da hakimiyet kurmuştur. Karamanoğulları'nın varlığını etkisiz hâle getirmiştir. 1421'de vefat ettiğinde, Anadolu'nun en güçlü ve en büyük devleti Osmanlı Devletidir.

Çelebi Mehmed'in bilgili ve olgun oğlu Sultan II. Murat, Osmanlı sınırlarını dedesi Yıldırım zamanından daha da ileri götürmüştür. Anadolu'daki beyleri himayesi altına aldıktan sonra yönünü Balkanlara çevirir ve sınırlarını Batı'ya doğru genişletme çabasına girer.

Fatih Sultan Mehmet'in tahta oturması, dönemin önemli siyasi olayıdır. Fatih Sultan Mehmed, bilgili hocalar eşliğinde yetişmiş, felsefe ve matematik eğitimi almış, Arapça ve Farsçayı ana dili gibi bilen, Latince, Sırpça ve Yunanca bilgisi olan; tarih, coğrafya ve askerlik alanında da eğitim görmüş bir padişahdır. Hocası Akşemsetdin, Fatih Sultan Mehmed için çok önemli bir yere sahiptir. Her yönden tam donanımlı bir yapıda olan Fatih, tahta geldiğinde İstanbul'un fethini amaç edinmiştir.

İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı bir Dünya devleti hâline gelmiştir. II. Mehmed de bu fetihle, İslâm âleminin en önemli sultanı olmuştur. Osmanlı Devleti, Fatih'in tahtta kaldığı otuz bir yıllık süreçte, Anadolu ve Balkanların tek hâkimi konumuna gelmiştir. Devlet, onun hükümdarlığında imparatorluğa dönüşmüştür. Fatih'in ölümü, oğulları arasında taht mücadelesinin başlamasına sebep olmuştur.

Fatih'in ölümünden sonra, tahta büyük oğlu II. Bayezid geçmiştir. II. Bayezid föneminde, ülkede istikrar ve huzur ortamı yaşanmıştır. Ekonomik gelişmeyle birlikte, şehirleşme yönünden de atılımlar olmuş; Bursa, Edirne, İstanbul gibi şehirler çeşitli mimarî yapılarla zenginleştirilmiştir. Bayezid, babasının dönemindeki fetihleri sağlamlaştırmıştır.

Fatih'in diğer oğlu Şehzade Cem ise, ağabeyine karşı giriştiği taht mücadelesinden yenik çıkmıştır. Cem Sultan, Fatih Sultan Mehmet'in küçük oğludur. 13 Ocak 1459 tarihinde Edirne'de doğmuştur. Osmanlı hanedanında taht mücadelesini ve sürgünü yaşamış; hayat hikâyesiyle gönülleri sızlatan talihsiz bir şehzadedir.

Eğitim ve öğrenim hayatına beş yaşında başlamıştır. Dokuz yaşındayken Kastamonu sancak beyliğine gönderilmiştir. Buradan Karaman valiliğine tayin edilmiştir. Bu görevi sırasında altı yıl boyunca Konya'da kalmıştır.

Cem Sultan ve ağabeyi II. Bayezid arasındaki padişah olma mücadelesi, Fatih'in son zamanlarına doğru açıkça kendini göstermiştir. 3 Mayıs 1481 tarihinde Fatih'in Gebze dolaylarında ölmesi üzerine her iki şehzadeye de elçi gönderilir. II. Bayezid'e gönderilen elçi Amasya'ya ulaşırken Cem'e gönderilen elçi yolda öldürülür. Cem, haberi aldığı II. Bayezid padişahlık tahtına oturmuştur. Cem de sultanlık istediği, saltanatın kendi hakkı olduğunu düşündüğü ve bu durumu kabullenemediği için ağabeyiyle taht mücadelesine girişmiştir. II. Bayezid ile Yenişehir ovasında yaptığı savaşı kaybeden Cem kaçmak zorunda kalmıştır. Cem, takip edildiği için Konya üzerinden Tarsus-Halep-Şam güzergâhını izleyerek Kahire'ye varır. Cem Sultan, bir yıl sonra annesi ve karısıyla birlikte hac ziyaretinde bulunur.

Cem, Bayezid'in sunduğu; saltanat isteğinden vazgeçmesi hâlinde kendisine maddî imkanların sağlanacağı teklifini kabul etmedi. Bir kez daha Anadolu üzerine yürüdü. Ancak II. Bayezid'in hızla ve büyük bir orduyla üzerine geldiği haberini alınca tekrar savaşmayı göze alamadı. Taşeli üzerinden Rodos'a geçerek Rodos Şövalyeleri'ne sığındı. Cem Sultan, farkında olmadan tutsaklık içerisinde geçecek bir hayata adımlarını atmış oluyordu. Cem, hâlâ imparatorluğun ağabeyi ile arasında paylaşılması gerektiğini

düşünüyordu. Saltanat için gösterdiği bütün çabalar, içindeki bu isteğinden kaynaklanmaktaydı. Oysaki II. Bayezid ile şövalyeler, Cem'in elde tutulması ve muhafazası için aralarında çoktan anlaşmışlardı. Cem, bu tutsaklıktan habersizdi. Cem Sultan şövalyeler tarafından Fransa'ya nakledildi. Burada yedi yıl kaldı. Bu tutsaklık Cem'e çok ağır gelmiştir. Üç yaşındaki oğlu Oğuz Han'ın II. Bayezid tarafından öldürülmesi de bu süre içerisinde gerçekleşmiştir.

Şövalyeler Cem'i daha sonra Papa'ya sattılar ve onu Roma'ya getirdiler. Bu durum, II. Bayezid'i oldukça rahatsız etmiştir. Artık Cem'in korunmasından çok yok edilmesi düşünülür olmuştur.

Fransa kralı İtalya'ya sefer düzenleyerek Cem'i Papa'dan almıştır. Çünkü Fransa kralı, ileride düzenleyeceği bir Haçlı Seferi'nde Cem'i koz olarak kullanmak niyetindeydi. Ancak Cem Sultan bu yolculuk sırasında hastalanmış ve 25 Şubat 1495 Çarşamba günü vefat etmiştir. Kaynakların büyük bir bölümü, Cem Sultan'ın zehirlenerek öldürüldüğü düşüncesinde birleşirler. Cem Sultan'ın Avrupa'da gömülen naaşı, dört yıl sonra Mudanya üzerinden Bursa'ya getirilerek Muradiye'ye gömülmüştür.

0.2.2. 15. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Sosyal Yapısı

Yüzyılın başında Anadolu Timur'un istilasına uğramış ve birçok şehir yağmalanmıştır. Yıldırım'ın oğulları arasındaki taht kavgaları, ülkenin her yanındaki isyancı davranışlar, beylerin saltanat hırsları, bir takım bozguncu kesimler Anadolu halkının sosyal bütünlüğünü bozmuştur. Halk, tedirgin ve huzursuz bir şekilde on bir yıl geçirmiştir. Yüzyılın sosyal yapıyı etkileyen bir diğer önemli olayı ise İstanbul'un fethidir. Bu olay Türk dünyasının yüzünü güldürmüştür. Dünya haritası bir anda değişmiştir. İstanbul, Türk kültür ve medeniyetinin doğu ile batıyı birleştiren önemli bir şehri hâline gelmiştir. İstanbul, ticarî açıdan önemli merkez hâline gelmişti. İstanbul ile birlikte Edirne, Bursa gibi şehirler de kültürel ve ticarî anlamda büyük gelişme göstermişlerdir.

0.2.3. 15. Yüzyılda Osmanlı Toplumunun Edebî Yapısı

15. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyet alanında büyük ilerleme gösterdiği bir yüzyıldır.

Yüzyılın başında Anadolu'da siyasi bir karışıklık yaşanmış olsa da, bunların sona ermesiyle birlikte, sanat ve edebiyat faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için uygun bir ortam oluşmuştur. Anadolu ve Ortadoğu'nun birçok şairi, Osmanlı hükümdarları tarafından korunmuşlardır. Hükümdarların da şiire ve edebiyata olan ilgileri - daha önce de olduğu gibi - şairlerin sanatlarını gerçekleştirip geliştirebilmelerinde büyük bir katkı sağlamıştır. Bunun sonucunda da Divân şiiri gelişmiş, yüzyılın sonunda kuruluş aşamasından Klâsik edebiyat sürecine girmiştir.

Yüzyılın edebî yapısı, Osmanlı padişahlarının dönemlerine göre değerlendirildiğinde; Çelebi Mehmed döneminde edebî canlılığın devam ettiği görülür. Ahmedî, Ahmed-i Dâ'î ve Şeyhî gibi şairler, padişaktan yardım görmüşlerdir. Bu dönemde, birçok edebî türde yeni eserler yazılmış, çeviriler yapılmıştır.

Sultan II. Murad döneminde, kültür ve sanat faaliyetleri korunup geliştirilmiştir. Telif ve tercüme eserler yazılmıştır. Bunun sonucunda, Türkçenin edebî dil olarak gelişmesi sağlanmıştır. Türkçe devlet dili olarak ön plâna çıkmıştır. II. Murad'ın ilme, kültüre ve sanata değer veriyor olması; şiirle ilgileniyor olması, bu alanda görülen gelişmelerde önemli bir yer tutar.

Fatih Sultan Mehmed devrinde, Osmanlı Devleti hem coğrafî yönden hem de sosyal ve ekonomik yönden çok büyümüştür. İstanbul'un fethedilmesi ve başkent yapılmasıyla, bu şehir ilim ve kültür merkezi hâline gelmiştir. Fatih, İstanbul'u bir dünya şehri hâline getirmeyi amaçlıyordu. Her alanda yeniliğe, gelişime açık olan; pozitif bilimlerle ilgilenen Sultan Mehmed, devrin ileri gelen bilim adamlarını, şairleri, sanatkârları İstanbul'da toplamıştır. Fatih döneminde sosyal yapıda görülen bu gelişime, edebî yapıyı da olumlu yöne etkilemiştir. Ahmed Paşa, devrin en büyük şairidir. Fatih Sultan Mehmed de şiirler yazmıştır.

II. Bayezid'in hükümdarlık yaptığı dönemde, Anadolu ve Rumeli'de çok sayıda şair bulunmaktadır. İstanbul, İslâm ve Türk dünyasının bilim, kültür ve sanat merkezi hâline gelmiştir. Yüzyılın sonunda Türkçe, edebiyat dili olarak gelişimini tamamlamış; Divân şiiri, kuruluş sürecinden Klâsik edebiyat sürecine girmiştir. Divân şiirinin usta şairlerinden Ahmed Paşa ve Necâtî Bey, en güzel şiirlerini bu dönemde yazmışlardır. II. Bayezid de şiir yazan padişahlar arasındadır. Cem Sultan da, bir şehzade olarak, aşkı, sevgiyi, gurbeti, vatan hasretini duygusal bir anlatımla şiirlerinde dile getirmiş ve bu yüzyılın Divân şairleri arasında yerini almıştır.³

0.3. Cem Sultan'ın Hayatı

Cem Sultan, Fatih Sultan Mehmet'in üçüncü oğludur. 23 Aralık 1459'da Edirne'de doğmuştur. İki lalası ile birlikte henüz on yaşında iken 1469'da Kastamonu'ya sancak beyi olarak gönderilir. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra önce İstanbul'a, oradan da Rumeli'ye gönderilir.

Fatih Sultan Mehmed öldüğü zaman, büyüğü Bayezid ve küçüğü Cem olmak üzere iki oğlu kalmıştı. Bayezid, merkezi Amasya olan Rum eyaleti ve Cem de merkezi Konya olan Karaman eyaleti valisiydiler. Fatih'in ölümünde Şehzâde Bayezid otuz dört yaşında; Cem Sultan da henüz yirmi üç yaşındaydı. Her iki şehzâde de iyi tahsil görmüş ve iyi yetişmişti. Bayezid, yaşının da getirdiği bir özellik, bilgi yönünden daha üstündü. Cem ise yaradılış ve incelik yönünden daha sevimliydi ve cesur bir insandı.

Babasının ölümü üzerine Cem'e gönderilen elçi, Bayezid'i destekleyenler tarafından yolda öldürülünce, Cem İstanbul'a zamanında gelememiş ve tahta Şehzâde Bayezid geçmiştir. Ancak Cem Sultan, bu durumu kabul etmeyerek taht üzerinde hak iddia etmiştir. "Babası Fatih Sultan Mehmed'in, ünlü Kanunnamesi'nde ondan *vâris-i mülk-i Süleymânî nûr-ı hadeka-i Sultânî* olarak söz etmesi, tahta geçme mücadelesinin nedenleri arasında görülmektedir."⁴ Bu gerekçe sonucunda, talihsiz şehzâdenin macera ve acı dolu günleri de başlamıştır.

³ Ahmet Atilla ŞENTÜRK, Ahmet KARTAL, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yay., İstanbul, 2004, s. 162-172.

Mine MENGİ, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 104.

⁴ Hatice AYNUR, "Cem Şairleri", İlmî Araştırmalar 9, İstanbul, 2000, s.33-43.

Cem, Bayezid'in tahta geçmesiyle hak iddiası olarak ortaya çıktı. Babasının taht için kendisini seçtiğini, Bayezid'in haksız olarak tahta geçtiğini ileri sürerek ordu topladı. Acele Bursa üzerine yürüdü ve Bursa halkı tarafından iyi karşılandı. Cem, Bayezid tarafından Ayas Paşa kumandasıyla üzerine gönderilen kuvvetleri bozdu. Üç gün sonra şehre girip adına para kestirip hutbe okuttu ve böylelikle hükümdarlığını ilan etti. Bunun üzerine II. Bayezid, derhal ordusunun başına geçerek Bursa üzerine yürüdü. 20 Haziran'da, Yenişehir ovasında iki taraf arasında yapılan savaşta Cem Sultan mağlup oldu. Eskişehir'e ve oradan da yaralı olarak Konya'ya kaçtı. Bütün eşyası ve hazineleri yağmalandı. Beş günde Konya'ya geldi; fakat tutunamayacağını anladığı için annesi Çiçek Hatun ile ailesini ve yanında bulunan Murad adındaki oğlunu alıp Kahire'ye; Memlûk sultanının yanına gitti.

Cem, Kahire'de hükümdar gibi karşılandı. Kendisine ziyafetler çekildi. Osmanlılarla arası iyi olmayan Sultan Kaytbay, Cem Sultan'ı elinde siyasi bir koz olarak kullanmak istedi.

Cem Sultan, Mısır'dan biraderine gönderdiği mektupta sıkıntısından bahsediyordu. Bayezid bu mektuba cevabında, hükümdarlık iddiasından vazgeçmesi şartıyla kendisine senede bir milyon akçe verileceğini bildirdiyse de saltanat hırsı devam etmekte olan Cem, bunu kabul etmedi ve o sene (Aralık 1481) ailesiyle birlikte hacca gitti. Hac görevini yerine getirdikten sonra 21 Mart 1482'de Kahire'ye döndü.

Bayezid'le Cem arasındaki mücadele Kasım Bey'i ümitlendirdi ve Osmanlı Devleti'ne saldırmak istedi. Akkoyunlu hükümdarından izin alarak Taşeli'ne girince, Karamanoğulları ailesine bağlı olan beyler, Kasım Bey'in etrafında toplandılar. Bu durum Osmanlı hükümdar İstanbul'da duyulur duyulmaz, tecrübesine güvenilerek, Gedik Ahmed Paşa iki bin yeniçeri ve kapıkulu askeriyile dört bin azap ve Anadolu eyaletinin tımarlı siphahilerine kumandan atanarak gönderildi. Karşı koyamayacağını anlayan Kasım Bey, gece olmasından istifade ederek kaçtı. Takip edildiyse de yakalanmayarak Memluk devleti sınırını geçti.

Cem Sultan, Hicaz'dan Kahire'ye döndükten sonra, Karamanoğlu Kasım Bey ile görüşmek üzere, 6 Mayıs 1482'de Halep'e geldi. 19 Mayıs'ta Halep'ten hareket eden Cem

Sultan, Adana'ya kadar geldi ve Karamanoğlu Kasım Bey'le görüştü. Aralarında bir ittifak yapıldı. Bu birlik gereğince Cem, hükümdar olunca bütün Karaman ilini Kasım Bey'e verecekti.

Cem ve Kasım'ın kuvvetleri Konya üzerine yürüdüler. Cem Sultan devletin ikiye bölünmesini istiyordu. Bayezid, Cem'den Kudüs'te kalması yönündeki isteğini, şehzadeliliğinin gelirlerinin ödeneceğini bildirdiyse de bu teklif Cem tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Bayezid'in birlikleri Cem'in ordusunun üzerine yürüdüler. Yenileceğini anlayan Cem geri çekilmek zorunda kaldı.

Cem Sultan, babasının sağlığında Karaman valisiyken ve Rodos kuşatmasından önce, şövalyelerle bizzat görüşmüştü ve şövalyelerle aralarında tanışıklık vardı. Cem, Taşeli üzerinden Rodos'a geçerek Rodos Şövalyeleri'ne sığındı. Böylece Cem Sultan için tutsaklık yılları başlamış oluyordu. Cem'in saltanat için gösterdiği bütün çabalar, imparatorluğun ağabeyi ile aralarında paylaştırılacağı inancından doğuyordu. Oysa II. Bayezid ve şövalyeler, Cem'in esir olarak elde tutulması ve korunması için aralarında anlaşmışlardı ve Cem'in bundan haberi yoktu.

Şövalyelerden bir kısmı, şehzadeyi Rodos'ta alıkoymak istedilerse de Bayezid'in adayı kuşatma ve baskı uygulama ihtimali bulunduğu için şehzadenin Fransa'ya götürülmesi uygun görüldü. Cem Sultan şövalyeler tarafından Fransa'ya nakledildi. Burada yedi yıl kaldı. Üç yaşındaki oğlu Oğuz Han'ın, II. Bayezid tarafından boğdurtulması bu süreçte olmuştur.

Şövalyeler Cem'i daha sonra Papa'ya sattılar ve onu Roma'ya getirdiler. Bu durum, II. Bayezid'i oldukça rahatsız etmiştir. Artık Cem'in korunmasından çok yok edilmesi düşünülür olmuştur.

Fransa kralı İtalya'ya sefer düzenleyerek Cem'i Papa'dan almıştır. Çünkü Fransa kralı, ileride düzenleyeceği bir Haçlı Seferi'nde Cem'i koz olarak kullanmak niyetindeydi. Ancak Cem Sultan bu yolculuk sırasında hastalanmış ve 25 Şubat 1495 Çarşamba günü vefat etmiştir. Kaynakların büyük bir bölümü, Cem Sultan'ın

zehirlenerek öldürüldüğü düşüncesinde birleşirler. Cem Sultan'ın Avrupa'da gömülen naaşı, dört yıl sonra Mudanya üzerinden Bursa'ya getirilerek Muradiye'ye gömülmüştür.⁵

0.4. Edebî Kişiliği ve Eserleri

0.4.1. Cem Sultan'ın Edebî Kişiliği

Cem Sultan, ilk eğitimini çok küçük yaşlarda lalalar ve dadılar eşliğinde almıştır. Dört yaşına geldiğinde ise Osmanlı hanedanının kültür geleneği gereğince Arapça, Farsça öğrenimine başlamıştır.

Kastamonu valiliğine tayin edildiği dönemde, Kastamonu bir ilim ve sanat merkezi hâlindeydi. Cem'deki şâirlik duygularının oluşması ve ilk gazellerini yazmaya başlaması bu ortamda olmuştur. Kardeşi şehzade Mustafa ölünce onun yerine Karaman valiliğine atandı. Cem, Karaman valiliği süresince Konya'da oturdu.

Cem Sultan, küçük yaşlarda almış olduğu eğitimin sayesinde, babası gibi aydın fikirli bir insan olmuştur. Babası Fatih Sultan Mehmed gibi Felsefeye ve tarihe merak sarmış; ilim adamlarını ve sanatkârları sevmiş ve korumuştur (Hatipzâde Nasuh, Sofu Hüseyin, Frenk Süleyman, Lalası Ahmed Paşa, ayrıca İtalyan, Rum danışmanları). Cem'in yanında, 'Cem Şâirleri' adı altında Cem Sadisi, Haydar Bey, Sehaî, Kandî, Şâhidî gibi şairlerden bir grup oluşmuştur. Bunlardan bir kısmı, Avrupa'da geçen talihsiz hayatında da Cem'i yalnız bırakmamışlardır.

Cem Sultan, Divan şiiri geleneğine göre şiirler yazmıştır. Bunlar güzel, ince, zarif, duygulu şiirlerdir. "Onun şairliği hakkında tezkirecilerimizin görüşleri şu yöndedir:

Lâtifî Tezkiresi, "İttifâk-ı şuerâ bu ki" diyerek Cem'i hükümdarlar arasında Sultan Selim gibi güzel şiir söyleyen biri olarak kaydediyor. Âşık Çelebi Tezkiresi ise, onun bir divânını bin divândan üstün görmektedir. Sehî Bey, tezkiresinde 'Eş'âr ve inşâyâ kâdir ve kendisi bî-bedel şan, eş'ârî hayâ lengîz ve gazeliyâtı emsâl-âmiz ale't-

⁵ Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II. Cilt, Ank., 1983, s.161-179.

H. Mahmut ŞAKİROĞLU, Günay KUT, "Cem Sultan", TDV İslâm Ansiklopedisi, c.7, İstanbul, 1993, s.283-285.

tertib divânı var' diyor."⁶ Devrinin büyük şairi Ahmed Paşa ise Cem'in şairliği hakkındaki fikirlerini şu beyitlerle ifade etmiştir:

Sultân Cem ol ki Husrev-i Sultân-nişân imiş
Mâh-ı sa'âdete işigi âsumân imiş

Tavr-ı gazelde hâmesi ol şâh-zâdenün
Bâg-ı İrem'de tûti-i Şîrîn-zebân imiş

Sultan Cem'-i sâni ki anun adın işitse
Fi'l-hâl sürer topraga ruhsârı benefşe

Görüldüğü gibi Ahmed Paşa, Cem'in usta ve ince şairliğini beğenip onu ' Cem-i Sâni, Husrev-i Sultân-nişân' unvanlarıyla övmüştür.⁷

Cem Sultan, yetiştiği dönemin sosyal ve kültürel değerlerini şiirlerine yansıtan bir şairdir. Şiirlerinde, dilin bütün imkanlarını kullanmaya özen göstermiştir. Şiirlerini, dili kullanımı açısından değerlendirdiğimizde, genel olarak sade kabul edebiliriz.

0.4.2. Cem Sultan'ın Eserleri

Cem'in on yaşındayken Selmân-ı Sâvecî'den, babası Fatih Sultan Mehmed adına "Cemşid ü Hurşid" adlı bir mesneviyi nazım hâlinde tercüme etmiştir. Cem'in bir de Farsça Divânı vardır. Bunlar, onun ne derecede Farsça bildiği hakkında yeterli bir fikir vermektedir. Ayrıca Cem'in Farsça mektupları da bulunmaktadır. Prof. Dr. İsmail Hikmet Ertaylan, Cem'in Farsçayı Türkçeden iyi yazdığını kaydetmektedir.⁸

Cem Sultan'ın diğer bir eseri de yalnızca Üniversite kütüphanesi Türkçe yazmalar bölümü 5474 numarada kayıtlı Türkçe Divânı ile birlikte bulunan Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem'dir.

⁶ Münevver OKUR, Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası, KTB Yay., Türk Büyükleri Dizisi/146, Ankara, 1992, s. 33-34.

⁷ Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN, Ahmet Paşa Divanı, Akçağ Yay., Ankara, 1992, s. 84-85.

⁸ İ. Halil ERSOYLU, Cem Sultan'ın Türkçe Divanı, TDK Yay., Ankara, 1989, s.11-12.

Cem'in en tanınmış, sevilmiş eseri İstanbul ve Anadolu kütüphaneleri ile özel kitaplıklarda çeşitli yazma nüshaları bulunan Türkçe Divânı'dır.

Türkçe Divân

1) İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi bölümünde 431 numarada kayıtlı bir yazması vardır.

2) İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümünde 3794 numarada kayıtlı olan nüshada Türkçe ve Farsça Divân yan yanadır.

3) Fatih Millet Kütüphanesi (Ali Emirî) 81 numarada kayıtlı olan nüsha 88 varaktır.

4) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde T.Y. 5547 numarada kayıtlı nüshası vardır.

5) Üniversite Kütüphanesinde T.Y. 5474 numarada kayıtlı olan nüsha 61 varaktır.

6) Bursa Orhan Haraççı Kütüphanesi E. 6 numarada kayıtlı Türkçe Divân, Farsça Divân'ın sonunda başlamaktadır.

7) Kayseri Raşid Efendi Halk Kütüphanesinde 1262 numarada kayıtlı olan nüsha 55 varaktır.

8) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Bölümünde 739 numarada kayıtlı nüshada Türkçe ve Farsça Divân yan yanadır.

Farsça Divân

1) Bursa Orhan Haraççı Kütüphanesi E. 6 numarada kayıtlı yazmada Farsça Türkçe Divânı beraber bulunmaktadır.

2) Topkapı Müzesi Kütüphanesi Revan 739 numarada kayıtlı yazmada yine Türkçe Divân'la beraberdir.

3) Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümünde 3794 numarada kayıtlı yazmada yine Türkçe Divân'la beraberdir.

4) Fatih Millet Kütüphanesinde 328 numarada kayıtlı bir nüsha vardır.

Cemşid ü Hurşid

Cem Sultan'ın Divanı'ndan sonraki ikinci büyük eseridir. Henüz on yaşındayken İranlı şair Selmân-ı Sâvecî'den babası Fatih Sultan Mehmed adına tercüme etmiştir. Cemşid ü Hurşid mesnevisinin iki nüshası vardır.

- 1) Kütahya Vahid Paşa Halk Kütüphanesi'nde Türkçe yazmalar bölümünde 166 numarada "Kitab-ı Cemşid ü Hurşid" adıyla kayıtlıdır.
- 2) Ankara İlahiyat Fakültesi'nde 18464 numarada kayıtlıdır.

Cem Sultan'ın Mektuplarından Bazıları:

- 1) Topkapı sarayı Arşivinde Arşiv kılavuzu İst. 1938 E. 11988 no.da kayıtlı, Cem sultan'ın Rodos'a gitmeden evvel II. Bayezid'in mektubuna verdiği cevap.
- 2) E. 11. 987/2. Cem'in annesine mektubu.
- 3) 11.9871/1 Papa'nın yanında bulunan Cem'in II. Bayezid'e mektubu (2 Adet).
- 4) E. 5689 Annesinin Cem'e yazdığı mektup.

Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Divânı'na girmemiş pek çok şiiri olduğu gibi, Feridun Bey'in Münşeati'nda da Cem ile ilgili resmî yazılar bulunmaktadır.

Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem

Cem Sultan'ın bu küçük manzum eseri, Üniversite Kütüphanesi T.Y. 5474 numarada kayıtlı yazma Türkçe Divânı'nın sonundadır. Tamamı 48 beyit olan manzume bir "çiçek falı"dır. Aynı kütüphanede T.Y. 5547 numarada kayıtlı Türkçe Divân'ın yazma nüshasının sonunda aynı eserin ikinci nüshası bulunmaktadır.⁹

---

⁹ Münevver OKUR, Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası, KTB Yay., Türk Büyükleri Dizisi/146, s. 34, Ankara, 1992

BİRİNCİ BÖLÜM

DİVAN'IN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Nazım Biçimleri

Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nda dört yüz yirmi şiir bulunmaktadır. Divân'da sırasıyla ; 9 kaside, 1 terkîb-i bend, 1 tercî-i bend, 348 gazel, 1 rubai , 41 muamma, 19 müfred bulunmaktadır. Cem Sultan, Divan'ını klâsik divan düzenine göre düzenlemiştir. Geleneğe bağlı kalınarak yazılan Divan'da önce kasideler (Tevhîd, Münâcât, Na't, Medhiye, Mersiye ve Hasb-ı Hâl) yer almış; sonra da musammatlar (Terkîb-i bend, Tercî-i bend) yer almıştır. Divan'ın en hacimli bölümünü ise gazeller oluşturur. Son olarak da kıt'alar yer alır.

Divân'daki şiirleri biçim yönünden inceleyerek, Cem Sultan'ın hangi nazım biçimlerini nasıl kullandığını görelim.

1.1.1. Kasideler ve Türleri

Cem Sultan'ın Türkçe Divân'ında bulunan on bir uzun manzumeden dokuzu kasidedir.

Cem Sultan'ın yazmış olduğu kasideler, tür olarak 2 Tevhîd (1. ve 2. kaside), 1 Münâcât (3. kaside), 3 Na't (4.,5. ve 6. kaside), 1 Medhiye (7. kaside), 1 Mersiye (8. kaside) türünde yazılmış kasidelerdir. Dokuzuncu kaside ise, Cem'in Fransa'da gözlemlediklerini gerçekçi dille anlattığı bir hasb-ı hâldir.

1.1.1.1. Tevhidler

Divan'daki ilk kaside, bir tevhid olup on beş beyitten oluşur. Kasidenin ilk beyti Arapçadır. Cem'in dinî içerikli kasidelerinde onun derin dinî bilgisini, Allah'a inanmış gönlünü görürüz. Cem, bu tevhidde Allah'ın birliğini ve yüceliğini dile getirmiştir. Yeryüzünde bulunan nesnelere hareketle Tanrı'nın yüceliğine yönelir. Kaside, yeryüzündeki bütün nesnelere, Tanrı'nın varlığını ve birliğini işaret ettiğini ve varlığını Tanrı'dan aldığını vurgular.

Divan'daki ikinci kaside on yedi beyitten oluşmuştur. Cem, bu tevhidinde İslâmiyet'in tevhid inancının insan ruhundaki etkisini ve insan yaşamındaki güzelleştirici varlığını anlatmıştır.

1.1.1.2. Münâcât

Divanın üçüncü manzumesi bir münâcâtır.. Biri Arapça ve ikisi Farsça olmak üzere toplam on sekiz beyitten oluşmuştur.

Emrindedür zemîn ü zemân âsumân hem

Hükm ü hükümetinde-durur küh-ı bâ-vakar

(K.3/6)

Cem Sultan, münacatında sağlam dinî bilgisiyle ve Allah'a inanmış bir gönülle önce Allah'ın varlığını, kâinatın onun emriyle yaratılmış olduğunu türlü delillerle ifade eder. Yeri, göğü ve zamanı yaratan O'dur ve O'nun emrindedir. O heybetli dağlar, O'nun hükmü ve hükümeti altındadır.

Hükmüne göre cünbiş ider çarh rüz u şeb

Emrine göre gerdiş ider devr-i rüzgâr

(K.3/8)

Gündüz ve gecenin oluşu, zamanın gidişi Allah'ın emrine ve hükmüne göredir.

Mücrimlere tapun-durur iy pādşeh penâh

Âsîlere kapun-durur iy lem-yezel medâr

(K.3/11)

Kudret ve kuvvet ve aynı zamanda sonsuz merhamet ve iyilik sahibi olan, O'dur. Tanrı'nın yüceliğini övdükten sonra kendisine yardımcı olması konusunda Allah'a yalvarır.

Cem rahmeti kapundan umar iy Kerîm-i Hayy

Deryâ-yı rahmetüne çü yokdur senün kenâr

**Yâ-Rab bilür günâhını çün rahmet eylegil
Cürmini yüzine uruban itme şerm-sar**

(K.3/17-18)

Cem, inanıp iman eden bir kişi olarak Allah'tan kendisinden yardım ve merhametini esirgememesini suçunu yüzüne vurup kendisini utandırmamasını ve günahlarının affını ister.

1.1.1.3. Na'tlar

Klâsik divan tertibinde yazılan bir divanın kasideler bölümünde na't türünde şiirlerin yazılması, geleneğin bir zorunluluğudur. Hemen her divan şairi Hz. Muhammed'e ait konuların heyecanla anlatıldığı na't türünde en az bir şiir kaleme almıştır. Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nda da üç na't yer alır. Cem'in Hz. Muhammed için divanında üç na't yazmış olması, onun içindeki Hz. Muhammed sevgisinin ve bağlılığının ne kadar fazla olduğunu gösterir.

Divan'daki üç na't içerikleri bakımından birbirinden farklıdır. İlk na't 129 beyitlidir. Bu na't, tamamen Hz. Muhammed'in övgüsü için yazılmıştır. Cem, bu kasidede O'nu sanatlı bir dille över. Kaside, baştan sona Hz. Muhammed'i anlatır. Bunu, kasidenin "Muhammed'ün" redifi de ortaya koymaktadır. Bütün beyitlerdeki anlatımın odak noktası Hz. Muhammed'dir. Diğer na'tlarda Cem Sultan, Hz. Peygamber'in şefaatinin dilemiştir.

İkinci na't, başta biri Arapça ve biri de Farsça beyit olmak üzere toplam 27 beyitten ibarettir. Bu kasidede Cem, Hz. Muhammed'in dünyaya gelişiyle dünyadaki karışıklıkların giderilmesine vesile olduğunu, onun dünyaya gelişiyle insanlığın düzenini sağladığını anlatmıştır. Cem, kasidede ondan şefaata dilemiştir.

Divan'da bulunan na'tların üçüncüsü ise 101 beyitlidir. Hz. Muhammed'in mucizelerinden bahseder. Cem de ruhundaki sıkıntılardan bahsederek onlardan kurtulabilmek için Hz. Muhammed'den şefaata diler.

1.1.1.4. Medhiye

Cem Sultan'ın Divanı'ndaki yedinci kaside, medhiye türünde yazılmış bir kasidedir. “Üniversite Kütüphanesi T.Y. bölümünde 5547 numarada kayıtlı yazmada bu kasidenin başında ‘Cem Sultan’ın Sultan Selim’e yazılıp irsal eylediği kaside vü niyazıdır’ kaydı varsa da tarih yönünden bu doğru değildir. Çünkü Cem Sultan, Hicri 900 (1495)’de öldü. Yavuz Sultan Selim, 1512’de tahta çıktığına göre bu tarih, Cem Sultan’ın ölümünden 17 yıl sonradır. Bu itibarla bu şiirin, Sultan Selim’e değil Sultan II. Bayezid’e sunulduğu aşikârdır.”¹⁰

Cem Sultan, yetmiş dört beyitlik kasideye nesîb yapmadan doğrudan doğruya medhiye kısmıyla başlamıştır. Kasidenin ilk otuz iki beytinde kaside geleneği gereği Ağabeyi II. Bayezid’i över. Ondan “Cömertliğin Sultanı” diye bahseder.

İy sicill-i şiyemün matla’ı dīvān-ı kerem

Nām-ı cūduyla bulur zīneti ‘unvān-ı kerem

Mefhar-ı mülk-i ‘āla mazhar-ı esrār-ı Hudā

Mesned-i taht-ı vefā dāver-i devrān-ı kerem

Zīnet-i tāc ü nigīn ü şeref ü millet ü dīn

Husrev-i rüy-ı zemīn hazret-i sultān-ı kerem

Hükmi efgendesidür Rüstem-i destān-ı cihān

İşigü bendesidür Husrev-i hakan-ı kerem

(K. 7/1–4)

Cem, Sutan Bayezid’i iyi ahlakın belgesi, kerem (cömertlik) divanının matla’ı olarak gösterir. Kerem onun cömertliğinin adıyla süslenmiştir. Bayezid, şan ve şeref mülkünün övünülecek kişisi ve Allah’ın sırlarının mazharıdır. Vefa tahtının dayanağı ve kerem devrinin de padişahıdır. Saltanatın, şeref, millet, dinin süsüdür. Yeryüzünün

¹⁰ Münevver OKUR, Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası, KTB Yay., Türk Büyükleri Dizisi/146, s.39, Ankara, 1992

hakanıdır. Onun hükmüyle (emriyle) cihan destanının kahramanı olan Rüstem bile çaresiz kalır. Kerem hakanı Husrev bile onun eşiğinde bir köledir.

Cem Sultan, methiyelerle dolu beyitlerden sonra bir geçiş yaparak isteğinin ne olduğunu anlatmaya başlar:

Dilini deldi Cem'ün tığ-i cefâ hâme bigi
Nâme takdîr idemez hâlini sultân-ı kerem

(K.7/33)

Lîk bî-vāsıta hâlüm sana arz eylemege
Bu redîfi bana arz eyledi hullân-ı kerem

Husrevâ dinle bu ben mür-ı za'îfün hâlin
Çünkü sensin bu zemân içre Süleymân-ı kerem

(K.7/35–36)

Kasideyi, ağabeyi II. Bayezid'den af ve yardım isteği için yazmıştır. O mağrur, her zaman kendisinden emin olan Cem, ruhunun ezikliği ile kurtarılması için ricalar eder. Kasidede, zaman zaman hatalarından dolayı özür de diler. Kasideyle, II. Bayezid'in saltanatını kabul eder. Kaside, Cem'in ağabeyiyle giriştiği saltanat mücadelesinde yenilgisini kabullendiğinin bir göstergesidir.

Gerçi yüzüm karadur nâme-i a'mâl gibi
Umaram kim yuya lutfın suyla anı kerem

(K.7/57)

Tığ-ı hışm elde vü boynumda kefen ortada baş
Tabi'em her ne ki emr eylese fermân-ı kerem

(K. 7/64)

1.1.1.5. Mersiye

Cem Sultan, Divan'da sekizinci kaside olan mersiye, II. Bayezid tarafından İskender Paşa'ya yazılı bir emirle boğdurtulan oğlu Oğuz Han için yazmıştır. Cem, bu vahim durum karşısındaki büyük üzüntüsünü “felek” redifli mersiyesinde dile getirmiştir.

Mersiye, 33 beyitten oluşur. Oğuz Han'ın ölümünden sorumlu tuttuğu feleğe karşı büyük bir isyan dile getirilmiştir. Ayrıca Cem, mersiyede ruhundaki acıları da dile getirmiştir.

1.1.1.6. Hasb-ı Hâl

Cem'in divanında yer alan 9. kaside hasb-ı hâl türünde yazılmış bir kasidedir. Kaside 46 beyitten oluşmaktadır. Kasidede Cem'i epiküryen dünya görüşüne bağlı görüyoruz. Bu kasidede onun sürgün yıllarında Avrupa'da bulunduğu sırada Fransa'da gözlemlediklerini, hayatın geçiciliği ve hayattan zevk almanın gerekliliği konularında düşündüklerini samimi bir dille anlattığını görüyoruz. Cem, özellikle Fransız sarayında kendisine verilen ziyafette gördüklerini çok güzel betimlemiştir. Cem, iç mekân tasvirinin güzel bir örneğini de bu kasidede vermiştir.

1.1.2. Musammatlar

1.1.2.1. Terkîb-i Bend

Divan'da bir tane terkîb-i bend vardır. Yedi bentten ibarettir.

Terkîb-i bend, Cem'in karışık duygularının bir arada bulunduğu acı dolu bir şiirdir. Cem, hislerini içtenlikle ortaya dökmüştür. Kendi yaşamından; eski günlerindeki rahatlığından ve şimdi içinde bulunduğu acı verici durumdan, bulunduğu konumu hak etmeyişinden, başına bu dertlerin nereden geldiğinden ve buna benzer kendi hayatıyla ilgili bir çok konuda düşüncelerini anlatır. Ruhundaki acıları, feryatları, pişmanlıkları, geçmiş günlerine yönelik karşılaştırmalarını anlatır. Cem, bu şiirde de felekten şikâyetini dile getirmiştir.

1.1.2.2. Tercî-i Bend

Divan'da yer alan son uzun manzume tercî-i bendir. Yedi bentten meydana gelen şiirde 42 beyit bulunur. Şiirde Cem, Allah yolunda can vermenin gerçek sonsuzluk olduğunu anlatmıştır. Cem'in terci-i bendde anlattığına göre hayat, Allah'a ulaşmaya çalışıldığı müddetçe anlam kazanacaktır.

1.1.3. Gazeller

Cem Sultan Divân'ında üç yüz kırk sekiz gazel yer almaktadır. Gazel sayısındaki çokluk, onun XV. yüzyılın gazel şairleri arasında yer aldığını göstermektedir. Cem'in gazellerinin büyük çoğunluğu âşıkâne tarzda yazılmıştır. Hemen hemen bütün şiirlerin ana temasını aşk ve sevgili oluşturur.

Türk Edebiyatında gazeller dört ile on beş beyit arasında yazılmıştır. Dört beyitli gazeller eksik gazel (nâ-tamam) sayılır. Cem Sultan'ın Divânı'nda eksik (nâ-tamam) gazel yoktur. Gazeller, genellikle 5, 7, 9, 11 gibi tek sayılı beyitlerle yazılmışlardır. Cem Sultan'ın gazelleri de bu sayıdaki beyitlerden kurulmuştur. Özellikle de beş, yedi ve dokuz beyitlik gazelleri tercih etmiştir. On beş beyitten uzun gazellere “Gazel-i Mutavvel” denir. Cem Sultan'ın Türkçe Divânı'ndaki on altıncı (16 beyit), yüz on beşinci (20 beyit) ve yüz altmış birinci (21 beyit) gazeller, mutavvel gazel özelliğinde olan gazellerdir. Cem'in gazelleri içerisinde 12 tanesi musammat gazel kuruluşuna uygun olan Mefâ'îlün x 4 aruz kalıbı ile yazılmış olmasına rağmen musammat gazel özeliğinde değildir.

Cem Sultan'ın hayatının ailesinden ve vatanından uzakta ıstıraplar içerisinde geçmesi, Cem'i duygularında çok hassas bir şair hâline getirmiştir. Gurbet, Cem'in duygusal dünyasında özlemi körüklemiştir. Özellikle vatan özlemi, ona Divan edebiyatında pek rastlanmayan gurbet ve vatan şiirleri yazdırmıştır. Cem'in Türkçe Divanı'nda olmayan ancak Hasan Âli YÜCEL'in Türk Edebiyatı Numuneleri ¹¹ adlı kitabından aldığımız “vatan” redifli şiiri, bu türde yazılmış şiire örnek olarak veriyoruz:

Cân dimâgına irüp bü-yı vatan

Dil diler kim görine rüy-ı vatan

Çeşme-i Hayvân'dan iy dil hûş durur

Ben garîb üftâdeye cüy-ı vatan

N'ola cândan istesem çün yeg durur

Bâg-ı cennetden bana küy-ı vatan

¹¹ Hasan Âli YÜCEL, Türk Edebiyatı Numuneleri, I. Cilt, s.322 “Vatan redifli gazel” ,İstanbul, 1926

**Gönlüm eyler dâ'imâ anı taleb
Bend olaldan bana gîsû-yı vatan**

**Hurrem olup cân-ı Cem irdi safâ
Dil sabâdan alalı bü-yı vatan**

Bu gazel, konusu yönünden Divan şiirinde örneğine pek rastlanmayan bir gazeldir. Cem bu gazelini, rediften de anlaşılacağı gibi, vatan konusu üzerine yazmıştır. Bu konu, Divân şiirinin toplumdan soyutlanmış, insan yaşamından uzak ve yaşanan zamanın dışında bir şiir dünyasına sahip olduğu yönündeki iddiaların ne kadar yersiz ve asılsız olduğunu gösterir niteliktedir. Cem'in vatan özlemini şiirinde dile getirmiş olması, Divân şiirinin toplumla ve insan yaşamıyla iç içe olduğunun ispatıdır.

Cem Sultan, şiirde vatana karşı hissettiği derin özlemi anlatmıştır. Vatanın kokusu insanın şuuruna erdiğinde, yani vatan insanın aklına geldiğinde, gönül vatanın yüzünü görmek ister. Cem, vatanını görmek istemektedir. Cem, vatani Âb-ı Hayat'tan daha üstün tutarak ona verdiği değeri göstermek istemiştir. Cem çaresizdir, düşkündür. Cem'e göre böyle bir durumda dahi vatan suyunu düşünmek, Âb-ı Hayat'ı düşünmekten daha hoştur. Vatani yüceltmek için onu ölümsüzlük suyu ile karşılaştırarak vatani daha üstün tutmuştur. Cem, yine vatani farklı kavramlarla karşılaştırmıştır. Bunlardan birisi de Cennet'tir. Cem'e göre, vatan köşesi Cennet bağından daha değerlidir. Cem, bir sevgiliye benzettiği vatanın saçına bağlanmıştır. Artık gönlü daima onu istemektedir. Sabah esen hafif rüzgar, Cem'e vatanın kokusunu getirmiştir. Ayrıca "saba"nın doğudan esen hafif rüzgar olması, onun doğuda olan Osmanlı diyarıyla da bağlantısına işaret etmektedir. Coğrafi konum yönünden düşündüğümüzde, sabânın vatan kokusunu getiriyor olması gerçekçidir. Çünkü sürgünde olan Cem batıdadır; vatan ise doğudadır. Bu vatan kokusuyla Cem'in gönlü şenlenmiş, yüreği sevinçle dolmuştur.

"Cem, Sadî, Necatî, Bakî, Hayâlî gibi tanınmış şairler, Ahmet Paşa'nın tesirinde kalmışlardır."¹² "Ahmet Paşa ile iyice yaygınlaşan ve adeta bir gelenek halini alan nazîre

¹² Ali ALPARSLAN, Ahmed Paşa, KTB Yay. 827, Türk Büyükleri Dizisi/55, ,s.15, Ankara, 1987

söyleme geleneğine Cem de katılmış ve devrinin usta şairi Ahmet Paşa başta olmak üzere Şeyhî, Atâî, Safî, Nizamî, Hilâlî ve Necatî'nin şiirlerine nazîreler yazmıştır.”¹³

Bu gazellerden şu örnekleri verebiliriz:

Atâî : **Şöyle kim mecrüh idüpdür tîr-i gamzen hâ beni**
Görmezem benzer dahı sıhhat yüzini vâ beni

Cem : **Öldürürse dem-be-dem hışm-ıla çeşmün vâ beni**
Gam degül Îsâ demün eyler yine ihyâ beni

(G. 344)

Ahmed Paşa : **Bu gün bir serv-kad gördüm urunmuş bir külâh egri**
Eliyle oynayup zülfin ider geh togrı gâh egri

Cem : **Bu gün bir sîm-ber gördüm giyer bir zer külâh egri**
Kılır şürîde ‘uşşâka göz ucıyla nigâh egri

(G. 324)

Yine, Cem Sultan'ın “ Kerem” redifli kasidesi (K.7), Şeyhî'nin aynı redifli şiirine nazire olarak yazılmıştır. Şairlerin birbirlerine nazire yazmaları normal bir gelenektir ve Cem de bu geleneğe katılmıştır. Bu özelliği onu iyi bir şair olmaktan alıkoymaz.

1.1.4. Rubâî

Mürettep divanlarda, şairler mutlaka bir ya da birkaç rubâî yazmışlardır. Rubâî nazım şeklinin Türk edebiyatında yaygın olarak kullanımı 17. yüzyıla kadar varmaktadır. Bu durumda Cem, bu geleneğin oluşumundan çok önce, Divan'da bir rubâî denemiştir.

Cem Sultan'ın Divânı'nda gazellerin bitiminde bir rubâî bulunur. Rubâîde tek aruz kalıbı kullanılmış ve “xaxa” kafiye düzeninde kafiyelenmiştir. Cem, rubâînin

¹³ Münevver OKUR, Cem Sultan'ın Hayatı ve Şiir Dünyası, KTB Yay. , s.35, Ankara, 1992

kuruluşunu konuşmalı anlatım tekniğiyle sağlamıştır. Şiirin içeriğinde ise kendini övmüştür.

1.1.5. Muammalar

Divân'da kırk bir muammâ bulunmaktadır. Bunlardan sekiz tanesi kendi içerisinde kafiyelidir. Diğer muammalar ise kafiyesizdir.

1.1.6. Müfredler

Divân'ın sonunda on dokuz müfred bulunmaktadır.

Sonuç olarak Cem Sultan, Divânı'da bulunan kasideleri, gazelleri ve öteki manzumeleriyle, yetiştiği dönemin sosyal ve kültürel değerlerini şiirine yansıtan; yaşadığı dönemin insanı olabilen şairlerden biridir.

Cem'in şairliği, Divan şiirine yüzeysel bir bakışla varılan, bilimsel olmayan bazı yargıların aksine bu şiirin insanla, toplumla, hayatla iç içe olduğunu ispatlar niteliktedir. Cem, kişiliğini doğal bir biçimde şiirlerine aktarmıştır. Olay ve durumları kendi bakış açısına göre anlatmayı tercih etmiştir.

Ādeme bir zevk kalur dünyada bir yahşı ad

Saltanāt bākī kalur dirlerse bu yalandur

(K.9/34)

Kankı zāhid zühd idüp meyden tecennüb eylese

Ger velī olursa andan ictinābum var benüm

(G.213/2)

Yakalı 'ışkının odına zühd ü takvāyı

Sulara saldı gözüm yaşı ders ü fetvāyı

(G.322/1)

Cem yüzini gördi dir bī-ihtiyār

El-vedā iy zühd ü takvā el-vedā

(G.158/7)

Divân şiirinde olduğu gibi Cem’de de aşk temel unsur olarak şiirde işlenir. Onun şiirlerindeki aşk, insan tecrübesine dayalı beşerî bir aşktır. Herkesin duyabileceği duygular, şiirde belli bir form içerisinde verilir. Aşk, Cem’in şiirlerinin odak noktası olunca, aşk konusunun işlendiği nazım şekli olan gazeller, Divân’da ön plândadır. Cem’in şiirlerinin büyük bölümünü gazelleri oluşturur. Bu da, yapı bakımından bir aşk ve duygu adamı olan Cem’i gazel şairi yapmıştır.

Hayatı her boyutuyla şiirlerinde işlemeye çalışan Cem Sultan, geniş kültürünü, derin dinî bilgisini ve duygusal yönünü de şiirlerine yansıtmayı başarmıştır. Divân şiirinin biçimsel özelliklerini de şiirlerinde başarıyla uygulamıştır. Böylelikle, Cem Sultan devrinde ve sonraki dönemlerde Divân şairlerince sevilip beğenilen bir Divân şairi olmuştur.

1.2. Vezin

“Şiirde ahenk, bir sanatçının sanat gücünü belirlemede temel ölçülerden biridir. Şiir, dilin en üst seviyede kullanıldığı bir ifade biçimidir. Malzemesi dil olan şair, muhayyilesinin süzgecinden geçirdiği duygu ve düşüncelerini en güzel bir biçimde ifade edebilmek için dilin imkanlarını sonuna kadar yoklamak zorundadır.”¹⁴ Şiirdeki ahengin sağlanması kafiye, redif, vezin, söz sanatları, mazmunlar, kelimelerin ve seslerin ritmik kullanımıyla sağlanabilir. Mısrada dış ahengi, müzikaliteyi sağlayan unsurlardan biri olan vezin bir ahenk ölçüsüdür. Vezin, her dilin kendi iç yapısına göre değişiklik kazanır.

Cem Sultan, şiirlerinde aruz vezninin hemen hemen bütün bahirlerini kullanmıştır. Cem Sultan’ın Türkçe Divanı’nda bulunan dört yüz yirmi adet şiirde¹⁵ on iki değişik aruz kalıbı kullanılmıştır. Şiirlerde kullanılan aruz kalıplarının kullanım sıklığına göre sıralaması şu şekildedir:

1. Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün (123 şiir)
2. Mefâ’îlün / Mefâ’îlün / Fa’ûlün (64 şiir)
3. Mef’ûlü / Fâ’ilâtü / Mefâ’îlü / Fâ’ilün (51 şiir)
4. Mef’ûlü / Mefâ’îlü / Mefâ’îlü / Fe’ûlün (45 şiir)

¹⁴ Muhsin MACİT, Divân Şiirinde Âhenk Unsurları, Akçağ Yay., s.9, Ankara, 1996

¹⁵ Divan’da yer alan muamma vemüfredler de birer şiir olarak kabul edilmiştir.

5. Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlün (43 şiir)
6. Fe'îlâtün (Fâ'îlâtün) / Mefâ'îlün / Fe'îlün (Fa'lün) (40 şiir)
7. Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün (30 şiir)
8. Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün (12 şiir)
9. Mef'ûlü / Mefâ'îlün / Fe'ûlün (8 şiir)
10. Mef'ûlü / Mefâ'îlün / Mef'ûlü / Mefâ'îlün (2 şiir)
11. Müstef'îlün / Fa'ûlün / Müstef'îlün / Fa'ûlün (1 şiir)
12. Müfte'îlün / Mefâ'îlün / Müfte'îlün / Mefâ'îlün (1 şiir)

Cem Sultan'ın kullandığı aruz kalıpları, çoğunlukla Remel ve Hezec bahirlerindedir. “Sözü edilen Hezec ve Remel kalıpları Divan edebiyatının en çok kullanılan aruz kalıpları durumundadır.”¹⁶ Cem Sultan'ın Remel kalıplarını çok sıkça kullanması, şiirde ahengi, ritmik özellikleri önemseydiğini gösterir.

Cem Sultan, şiirlerindeki vezinleri - Türkçe kelime kadrosunun genişliğine rağmen - başarıyla uygulamıştır. Bunun yanında Türkçe kelimelerin vezne uygunluğu sağlanırken sıkça imalelere de rastlamaktayız.

Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün

Yü zü **ne** öy / kün se gül ol / maz 'a ceb
 _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _
 Kim a çıl mış / yüz lü **de** ol / maz e deb
 _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ (G.9/1)

O lı cak zül / fün yü zün üz / **re** ni kâb
 _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _
 San ni hân ol / **di** bu lıt **da** / âf tâb
 _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ (G.11/1)

¹⁶ Haluk İPEKTEN, Divân Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Ankara, 1985

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ya ş u *ma* rahm / it ki *yi ri* / ā te ş in sī / nem de dūr

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Bak bu mer düm / zā de *ye* kim / mes ke *ni* kül / hen de dūr

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ (G.98/4)

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fa'ülün

Ne den *lü* kan / i der *se* tır - / i gam zen

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

Ci ger kan *ı* / la pey kâ *na* / ya zıl mış

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ (G.142/2)

Bu imaleler, Cem Sultan'ın içinde yetiştiği dönem ile ilgilidir. Divan edebiyatının gelişmeye başladığı bir dönemde, divan şairlerinin Türkçe sesleri imale yoluyla uzun okumaya çalışmaları buna yol açmıştır. Bu bir hatadan çok, ustalara benzeme zevki olarak algılanmalıdır. Estetik zevkin geliştiği bir dönemde Cem'in şiirlerindeki imaleler, bu zevke uyma çabasıdır.

1.3. Kafiye -Redif

Kafiye ve redif, Divân şiirinin temel ahenk unsurlarıdır. Redif, şiirde ahengi etkilediği kadar şiirin konusunu da büyük ölçüde belirler. Şiirde ses uyumunu meydana getiren dış unsurlardan en kuvvetlisi kafiyedir. Kafiye, şiirde yer alan diğer kelimelerle ses ve anlam değerleriyle uyum içinde olduğu zaman etkileyici olur. Cem'in şiirlerinde de bu uyum vardır.

“Kafiye ve redif, kulağı olduğu kadar zihni de tatmin eden bir unsurdur. Kafiye ve redif gibi ritmik unsurlar, usta şairlere geniş imkanlar sağlarken müteşairleri de taklitçilik seviyesinden ileri geçirmeyen bir tuzaktır. Redifin simetrik tekrarı, şiiri belirli bir konu etrafında toplayan atmosfer yaratan mihver olmuştur.”¹⁷

¹⁷ Muhsin MACİT, Divân Şiirinde Ahenk Unsurları, Akçağ Yay., s. 87, Ankara, 1996

Cem Sultan, Divan'ında her harfle kafiye yaparak gazel yazmıştır. Bunlar içerisinde en fazla kullandığı ses “r” sesidir (Yetmiş sekiz gazel). Bu ses, Türkçede akıcılığı ve ritmi yüksek olan bir sestir. Cem de şiirde akıcılığa ve âhenge önem veren bir şair olduğu için gazellerindeki kafiyelerinde bu sestten çokça yararlanmıştır.

Cem Sultan, Divan'ında değişik kafiye çeşitlerine yer vermiştir. Bunlar zengin kafiye, tam kafiye, cinaslı kafiyelerdir.

Zengin kafiye:

Cem, şiirlerinde en çok zengin kafiyeyi kullanmıştır. Cem Sultan, şiirde ahenge büyük önem vermiştir. Bu sebeple şiirlerinde en çok kullandığı kafiye zengin kafiyedir. Zengin kafiyede, benzer ses sayısı üçü geçtiği zaman kafiyede zenginlik artmış olur. Dolayısıyla âhenk açısından şiirde belirli bir başarıya ulaşılmış olur. Divân'da kullanılan kimi zengin kafiye örneklerini aşağıda verdik.

Künüz-ı sırruna cānum hazāne yitmez mi
Sipāh-ı ‘ışkuna dil-dārı hāne yitmez mi
(G.339/1)

Uzadan zülf-i perişānuna ol şāne gibi
Tograsun tīg-ı belā bagrını dendāne gibi
(G.337/1)

Kılur dil derd-i dil-berden şikāyet
Nice bī-rahmdur kılmaz cināyet
(G.21/1)

Çün-kim bilürsin āhir olur meskenün türāb
Devr-i kamerde hoş-durur içmek şarāb-ı nāb
(G.8/1)

Çün çekdi hatun gün yüzün üzre rakam iy dost
Ol hasret ile iki cihānı yakam iy dost
(G.13/1)

Güiyā bu nakş-ı bī-cān sūret-i cānum-durur
Nakş-ı bī-cān bu kim dir nakş-ı cānānum-durur
(G.117/1)

İy sicill-i şiyemün matla'ı dīyān-ı kerem
 Nām-ı cūduyla bulur zīneti 'ünyān-ı kerem
 (K.7/1)

Cām-ı Cem nūş eyle iy Cem Bu Freng-istāndur
 Her kulun başına yazılan gelür devrāndur
 (K.9/1)

Her kaçan cevrün eli sabr tonın çāk eyler
 Gözüm ābıyla hevān odı beni hāk eyler
 (G.95/1)

Yār benden bir vefāyı çok görür
 Bir vefā kandan cefāyı çok görür
 (G.73/1)

Dilinürdi dil cefa tūgiyle dil-dār olmasa
 Yarulurdu yüregüm derdile ger yār olmasa
 (G.298/1)

Tam kafiye:

Cem Sultan'ın şiirlerinde zengin uyaktan sonra en çok kullandığı kafiye çeşididir.

Ger haşre degin nār-ı firākında yanam ben
 Sanma sanemā hiç ki senden usanam ben
 (G.256/1)

Bir hūb yine gönlümü sevdāya düşürdi
 Mest-āne gözi cānumı gavāya düşürdi
 (G.304/1)

İy 'aceb ol şīm-ten gelmez mi ki
 Ol kadi serv-i çemenen gelmez mi ki
 (G.338)

Şīrīn lebün halāveti şehd ü şekereddür
 Nāzük ruhun tarāveti şems ü kamereddür
 (G.64/1)

Bilinmez zülf-i müşgîni nedendür
 Hatâdur dir-isem müşg-i Hotan'dur
 (G.54/1)

Her lahzâda mest-âne gözün kasd-ı ser eyler
 Hey dimez isen arada bin şür ü şer eyler
 (G.41/1)

Şu'â'-ı şem'-i ruhun nârına yanar kandîl
 Sabâh olunca göreydün neler çeker kandîl
 (G.207/1)

Yarım kafiye:

Tek sessiz harfin benzerliğiyle yapılan yarım kafiye Cem Sultan, şiirlerinde çok az kullanmıştır. Üç gazelinde ve bir müfredde olmak üzere toplam dört yarım uyak, Divân'da tespit edilmiştir. Divân şiiri kafiyesi tam ve zengin kafiye zemini hazırlar. Şairler yarım kafiye pek kullanmamışlardır. Bunun sebebini, kafiye ve redif bölümümüzün genel değerlendirmesini yaptığımız paragrafta açıkladık (Bkz.s.48). Cem'in şiirlerinde yarım kafiye yok denecek kadar azdır.

Gazel-i hüsnüne ruhun matla'
 Hübük beytine lebün mısra'
 (G.160/1)

Yâ beni ol dehen-i tenge irişdür iy baht
 Yâ vücūdumı diyâr-ı 'adem-âbâda ilet
 (Müfred/3)

Cinaslı kafiye:

Divân şairleri cinas sanatını çok kullanmışlardır. Cinaz sanatı, Türk şiir geleneğinde vardır. Divân şiirinin gelişim süreci içerisinde cinaslı kafiye kullanımı, Anadolu sahasında özellikle 15. ve 16. yüzyıl şairlerinde üst seviyededir. Cem Sultan, sanat gücünü, inceliğini cinasın yapılışındaki bütün çeşitlerini kafiyelerinde bol bol kullanarak göstermiştir. Divânında on sekiz adet cinaslı kafiye kullanmıştır. Bu, 15. yüzyıl divân şairi Cem'in içinde bulunduğu yüzyılın şiir geleneğinin bir etkisidir.

Cem'in şiirlerindeki cinaslı kafiyeler özellikle şiirin matla beytindedir. Cinaslı kafiye kullanımı bazen redifle birlikte görülür. Cem'in bu eğilimi, onun şiirde ses açısından bir etki oluşturmak isteğişinden, şiirde âhenge değer veren bir yönünün olduğundan kaynaklanır.

Cem'in şiirlerinde yer alan bazı cinaslı kafiye örneklerini aşağıda belirttik.

Dil gamun şerhini yazdukça kalem yana yazar

Çün kalem yana yazar dil 'acebā yana yazar

(G.109/1)

Kūyun üzre sabā eser gelmez

Anun-ıçun dile eser gelmez

(G.127/1)

N'ola cānum dir-isem kim leb-i cānāndan imiş

Çün bilinmez lebi cāndan mı ya cān andan imiş

(G.145/1)

Dilā 'ışkun odına yana girdün

Çü yanmakdan kaçardun yana girdün

(G.192/1)

Hayli demdür ki gözüm hayl-i hayālün yoludur

Yaşlarumla pür idersem yaraşur ol yolı dūr

(G.80/1)

Yapaldan mescid-i hüsne kaşunla kible gāh egri

Gözüm kible-nümāsından görünür kible-gāh egri

(G.323/1)

Bu hat mıdur ya cennet sebze-zārı

Ki kılur hasretinden sebze zārı

(G.307/1)

Aşağıdaki tabloda nazım biçimlerine göre kafiye türlerinin kullanım sıklığına yer verilmiştir.

NAZIM BİÇİMİ	TOPLAM	YARIM	TAM	ZENGİN	CİNASLI
GAZEL	348	3	130	198	17
KASİDE	9	-	3	6	-
MUSAMMAT	2	-	2	-	-
RUBAİ	1	-	-	1	-
MÜFREDLER	14	1	4	8	1
YÜZDELİK ORAN	374	% 1	% 37,5	% 57,5	% 4,5

Not : Müfredlerde, 60 beyitten 14'ünde kafiye tespit edildi.

Tabloda da görüldüğü gibi Cem Sultan, şiirlerinin yarısından fazlasında zengin kafiye kullanmıştır.

Alliterasyon

Cem Sultan, Türk şiirinin eski bir geleneği olan mısra içindeki aynı seslerin yan yana gelmesinden oluşan ses musikisine özen göstererek bu geleneği şiirlerinde yaşatmıştır. Cem bu beyitlerinde söyleniş kolaylığını ve ses güzelliğini ön plânda tutmuştur.

Al yanagun alına aldanalı gönlüm āl ile

Ol ela gözlüm dil almaga kılaldan āllar

(G.97/3)

Gülzār-ı cemālün güli gül gibi gülelden

Reşkinden ider ol güle gül zārı sebeb ne

(G.279/3)

Sīm seng içre olur hod sanemā dil diyü sen

Sīne-i sīimde bu sakladıgun seng nedür

(G.114/3)

Nice bir nāz idesin şol gamze-i gammāz-ıla
Nāzdan gel vāz gel yakdun bizi ol nāz-ıla

(G.278/1)

Cem Sultan'ın şiirlerinde yer alan kafiyeleri sözcük türleri bakımından altı grupta toplayabiliriz. Bu çeşitlilik, Cem'in şiirde kafiye unsurunun âhengi sağlama ve sözün etkileyciliğini artırma yönündeki etkisine olan inancının bir göstergesidir. Buna göre, Cem'in şiirde kafiye çok önem verdiğini söylemek mümkündür. Şimdi Cem'in şiirlerinde kullandığı kafiyelelere, sözcük türlerine göre örnekler verelim:

a) Türkçe adlarla yapılmış kafiye:

İy 'aceb ol mihr-i 'âlem-tâb şimdi kandadur
Kim cemâl-i mihri gözden dūr ü mihri bendedür

(G.98/1)

b) Türkçe fiillerle yapılmış kafiye:

Āteş-i ruhsârı eşk-i çeşmimi deryâ kılur
Anın-ıçun bu dil-i gam-dîde yanar yakılur

(G.66/1)

Dil gördi ruhun âteşini cāndan usandı
Bu oda yanası yine odlara mı yandı

(G.318/1)

c) Arapça kelimelerle yapılmış kafiye:

Gözlerümden yüzün olalı ba'îd
Aglaram derd ü gamla iy yüzi 'îd

(G.37/1)

Kılalı nüsha-i yâkütan hatın tercih
Yazıldı la'l-i dürer-bârı üzre ente melîh

(G.31/1)

Kîse-i 'ömri tehî eylemedin dest-i ecel
Sâkiyâ kâse-i mey sun ki gide tül-i emel

(G.193/1)

ç) Türkçe ve Farsça kelimelerle yapılan kafiye:

Dile devlet nişanı yarasıdur

Ki cümle derdümün ol câresüdür

(G.50/1)

d) Farsça kelimelerle yapılan kafiye:

Her kaçan cevrün eli sabr tonın çâk eyler

Gözüm âbıyla hevân odı beni hâk eyler

(G.95/1)

e) Farsça ve Arapça kelimelerle yapılmış kafiye:

Şîrîn tudagun Cesme-i Havvân olacakdur

Rengîn yanagun gün gibi tâbân olacakdur

(G.42/1)

Cem Sultan'ın, şiirlerinde kafiye kullanımı Divân edebiyatı geleneğiyle örtüşmektedir. Cem de Divân şairleri gibi, şiirlerinde yarım kafiye yok denecek kadar az kullanmıştır. Divân şiiri kafiyesi , harflerin benzerliğini esas alır. Yani kafiye göze hitap eder. Tek üsüzle yapılan yarım kafiye çoğu zaman bir ünlüyle birlikte okunduğundan, üsüz benzeşmesini esas alan Divân şiiri kafiyesi, tam ve zengin kafiye zemin hazırlar. Bu sebeple şairler çoğunlukla zengin ve tam kafiye kullanmışlardır. Cem de bu kullanıma uymuştur. Divân'daki manzumelerde zengin ve tam kafiye kullanımı, manzumelerin genelinin yüzde doksan beşlik bir bölümünü oluşturmuştur.

Redifler:

Şiirde anlamın kuvvetlendirilmesi, kafiyenin zenginleşmesi ve âhengini artması çoğu zaman redife bağlıdır. Redifler, Divân şairleri tarafından bir âhenk unsuru olarak kullanılmışlardır.

Rediflerle kuvvetlenen, zenginleşen bu ses ahengini yaratan kafiyelerin her türü, Türkçe Divân'da bolca kullanılmıştır. Cem Sultan, kafiye kullanımının yanında redif kullanımına da çok önem vermiş ve Türkçe Divân'ında çok sık aralıklarla redif kullanmıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla Cem, Türkçe Divân'ında yer alan şiirlerinde 276

adet redif kullanmıştır. Bu kullanım Cem'in şiirlerinin yüzde altmış altısını oluşturur. Divân'da yer alan redifler kimi zaman Türkçe ekler vasıtasıyla, kimi zaman kelime ve kelime grupları vasıtasıyla yapılmıştır. Bu ses tekrarları, mısrayı birer musiki cümlesi haline getirmiş; ahengi kuvvetlendirmiş, musiki zenginliği vermiştir.

Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nda kullandığı redifleri; ekler ve sözcüklerden (Ek +Sözcük/Sözcükler) oluşan redifler, eklerden oluşan redifler ve sözcüklerden oluşan redifler olmak üzere üç biçimde inceleyebiliriz:

Şair, 276 şiirinde kullandığı redifler içerisinde 59 şiirle en az, sözcük ve ekten oluşan redif biçimini kullanmıştır. Bu tür redif kullanımına örnek olarak aşağıdakileri şiirleri gösterebiliriz.

Ger haşre degin nâr-ı firākunla yanam ben

Sanma sanemā hiç ki senden usanam ben

(G.256/1)

Bir hüb yine gönlümi sevdāya düşürdi

Mestāne gözi cānumı gavgāya düşürdi

(G.304/1)

Dil ya kaşuna olmaga kurbān hevesi var

Zırā ki bilür la'lünün 'İsā nefesi var

(G.40/1)

Yüzün ayını gözüm āyinelerden güniler

Nice hoş dikkat ider āy nelerden güniler

(G.99/1)

Lebün halāveti şehd ü şekerde bulunmaz

Dişün letāfeti dürr ü güherde bulunmaz

(G.120/1)

Yüzünü zülfüne çeksen girür nikāba güneş

Revā mıdur ki gire dā'ima hicāba güneş

(G. 148/1)

Cem'in şiiirlerinde kullandığı diğer redifler, eklerden oluşan rediflerdir. Divân'da bulunan manzumelerin rediflerinin yüzde yirmi üçü, bu biçimdeki rediflerden oluşmaktadır. Şair, bu biçimi de az kullanmıştır.

Her lahzā çeşmünün sanemā kasdı cān-ımış

Rahm eylemedi bana nice bī-amān-ımış

(G.140/1)

Şol dem ki dahı mülk-i zemāne halā-y-ımış

Dil tal'at-ı cemālün ile āşinā-y-ımış

(G.147/1)

İy 'aceb ol mihr-i 'ālem-tāb şimdi kandadur

Kim cemāl-i mihri gözden dür ü mihri bendedür

(G.98/1)

Gerçi ki gönül gamzen okınun siperidür

N'ola ne kılursan bana pes lutf eseridür

(G.71/1)

Dile devlet nişānı yarasıdur

Ki cümle derdümün ol çāresidür

(G.50/1)

Cām-ı Cem nüş eyle iy Cem bu Freng-istāndur

Her kulun başına yazılan gelür devrāndur

(K.9/1)

Cem'in Divân'da kullandığı rediflerin yarısından fazlasını, sözcüklerden oluşan redifler oluşturur. Bu biçimde, bir ya da birden fazla sözcük redif olarak kullanılmıştır. Birden çok sözcüğün kullanıldığı rediflerde Türkçe sözcük sayısı artmaktadır. 276 şiiirden 153'ünde sözcük ve sözcüklerden oluşan redifler kullanılmıştır.

Gerçi kim tāk-ı felekde mihr ü meh yakar cerāg

Şem'-i envār-ı cemālünden yakar anlar cerāg

(G.162/1)

‘Ahd-ı kadîmi arada iy yâr unutma gel

Agyâra baş koşup beni zinhâr unutma gel

(G.203/1)

La'lünden olmadı dile sıhhat ne fâ'ide

Vaslundan irmedi bana rāhat ne fâ'ide

(G.276/1)

Gönülden ‘ışkunun odı kem olmaz

Gözüm nem olmaduğı bir dem olmaz

(G.118/1)

Hānesinde dil gamundan gayrı mihmān istemez

Cān lebün cāmından özge āb-ı hayvān istemez

(G.119/1)

Ol gamze-i gammāz-ıla nāz itme igende

‘Āşıklaruna lutfunı az itme igende

(G.288/1)

Yaptığımız inceleme sonucunda, Cem Sultan’ın Divân’daki şiirlerde kullandığı ve üç gruba ayırdığımız rediflerin dağılımlarını, bunların kullanım oranlarını aşağıdaki tabloyla gösterebiliriz:

Nazım Biçimleri	Ek Hâlinde	Sözcük H.	Sözcük-Ek H.	Toplam
Gazel	58	149	56	263
Kaside	1	1	2	4
Musammat	1	1	-	2
Ruba’î	-	-	1	1
Müfredler	4	2	-	6
Yüzdellik Oranlar	%23 (64)	%55,5 (153)	%21,5 (59)	

Uzun redifler

Cem, bazı şiirlerinde uzun redifler kullanmıştır. Bu kullanımı sözcüklerden kurulu redifler içerisinde değerlendirdik. Ancak, sözcüklerinin çoğunluğunu Türkçe sözcüklerin oluşturduğu bu uzun rediflere örnek vermek istedik. Böyle beyitlerde redif beytin büyük

bölümünü kapsar. Bu özellikteki redifler hazır kalıp şeklinde bulunuyorlar. Bu özellik, şaire şiir yazarken yol göstericilik yapar. Ancak, şiirin akışı açısından, kelime kullanımındaki ve anlam zenginliğindeki özgürlüğü kısıtladığı için şairi sıkıntıya soktuğu da dikkate alınmalıdır. Aşağıda, manzumelerde bulunan bu uzun rediflere örnekler verdik.

Cānuma cevr ü cefā **gāh gelir gāh gider**

Bu da hoşdur ki şehā **gāh gelir gāh gider**

(G.46/1)

Ham kıldı kadüm **derd ü gamun bāri sebeb ne**

Çekmek bu kadar **derd ü gamun bāri sebeb ne**

(G.279/1)

Dil zebūn **oldı dahu n'olsa gerek**

Dīde hūn **oldı dahu n'olsa gerek**

(G.179/1)

Çün eline aldı micmer **kākül-i müşgīn-i dōst**

'Ālemi kıldı mu' attar **kākül-i müşgīn-i dōst**

(G.20/1)

Cānān-ıla cān **oynamacak hōşca degül mi**

Yār-ıla nihān **oynamacak hōşca degül mi**

(G.347/1)

Divan şiirinde redif, sık kullanılan ve şiiri ahenk yönünden zenginleştiren bir ses unsurudur. Cem Sultan, Türkçe Divanı'nda yer alan şiirlerinin büyük bir bölümünde redif kullanmıştır. Şiirlerinin yüzde altmış altısında rediflerle oluşturulan ahenk unsurundan yararlanmışır. Rediflerin bu denli sık kullanımı, Cem'in şiirlerinde ahengi ve musiki zenginliğini önemsediğini gösterir. Ayrıca, kullanılan uzun redifler şiirin kolay hatırlanmasını sağlar. Sonuç olarak Cem Sultan, şiirlerinde kafiye'nin verdiği ahengi zenginleştirmek için diğer şairler gibi sıkça redif kullanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİVAN'DAKİ MANZUMELERİN ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

Şiirin dil malzemesini kelimeler oluşturur. Şair, şiirin dilini belirli kelimelerle oluşturmak zorundadır. Kelimelerle daha önce söylenmemiş yeni manayı oluşturmak, bazen şiir ve hayal kalıplarını zorlayacak kullanımlara sebep olurken çoğu kez de şiirin yapısını sarsan kelime kullanımlarına yol açmıştır. Hayal kalıplarının zorlanması şiiri anlama problemi doğururken, şiir kalıplarının zorlanması şiiri basitliğe ve geleneğe göre sıradanlığa itmiştir. Sözü edilen dengeleri koruyabilen Divân şairleri başarıyı yakalayabilmişlerdir.

Cem Sultan, Divân şiiri geleneğinde söz-mana dengesini koruyabilen şairlerdendir. Cem'in üslûbu, duygu ve düşüncelerini kolayca ifade edebilmesini sağlamıştır. Onun şiirlerini anlayamamak veya hayal unsurlarını bulamamak gibi bir sorun yaşanmaz. Cem, kolay anlaşılır ve sade bir üslûba sahiptir. Şiirlerinde yapaylığa da düşmemiştir.

“Üslûbun oluşmasında toplumun ve kültürün etkisi büyüktür. Sanatçının kişisel özellikleri de sanatçının üslûbunun oluşmasında etkili olur. Yaşadığı dönemin insanı olmayan bir sanatçı, kendi üslûbunu oluşturamaz. Sanatçı, yaşadığı dönemde hayata dair üç tercihten birini seçer: Hayatı benimseme, var olana tepki ve içe dönük idealist yaklaşım.”¹⁸ Cem'in yaşamış olduğu talihsiz olaylar, zaman zaman onun hayata karşı tepkisel bir yaklaşım sergilemesine yol açmıştır. Şair böyle zamanlarda içindeki olumsuz hislerini feleğe yönlendirmiş ve felekten şikâyet etmiştir.

Başuma karanlık itdün cihân aydınlığın

Kara yüzlü kara bulutlu per-i bārān felek

(K.8/10)

Ey felek! Cihan aydınlığını başıma karanlık ettin. Kara yüzlü, kara bulutlu, yağmur kanatlı felek.

¹⁸ İhsan TURGUT, Sanat Felsefesi, Üniversite Kitabevi, s. 149, İzmir, 1993

Derd ü belā vü hicr-ile bīmār idüp müdām

Kılmaz bu ben şikestesine bir devā felek

(K.8/23)

Felek, dertle, belayla, ayrılıkla devamlı hasta edip bu gönlü kırılmışı deva etmez.

Hayatı benimsemeye yönelik yaklaşım, Cem'in şiirinde rindâne tarzın temelini oluşturmuştur. Dünyanın geçiciliği ve bu sebeple hayattan zevk almak gerektiği yönündeki düşünceleri, şiirlerinde gördüğümüz bir özelliktir. Onun bu yöndeki düşüncelerini, aşağıda verdiğimiz şu beyti güzel bir şekilde ifade eder:

Ne cām içildi gam mey-hānesinde

Ki dil bu cür'adan mest-i ezeldür

(G.70/2)

Dert meyhanesinde nice şaraplar içildi ki gönül bu bir damladan ezelden beri mest olmuştur. Cem bu beyitle, rindâne bir edaya bürünmüştür.

Ādeme bir zevk kalur dünyāda bir yahşi ad

Saltanāt bākī kalur dirlerse bu yalandur

(K.9/34)

İnsana bu dünyada bir güzel ad ve bir de yaşadığı zevkler kalır. Saltanat sonsuz değildir, bunu söyleyen olursa bu yalandır. Cem, burada da hayata karşı nasıl yaklaşılması gerektiğini anlatmıştır. Cem, asıl saltanatın zamanın güzel değerlendirilmesi olduğunu belirtmiştir.

2.1. Söz Varlığı

Bir sanatçının dili kullanım özelliklerini belirlerken yapılan değerlendirmeler, sanatçının kullandığı kelimelerin; dönemin dili bakımından işlerlik durumuna, hangi dilden ne ölçüde alındığına, işlenen konulara göre gösterdiği değişkenliğe yönelik olması gerekir.

Bir şairin üslûbunu belirlemede söz varlığı, önemli göstergelerden biridir. Şairin kullandığı kelime kadrosu, onun dile yaklaşımını da ortaya koyar.

Cem Sultan'ın şiirlerinde söz varlığını belirlerken bilimsel olmayan bir temele dayalı tahminî ve genel ifadeler kullanmak istemedik. Bu amaçla Türkçe Divan'dan rastgele seçtiğimiz 20 gazel (112-131. ve arasındaki gazeller) ve bir kasidede (7. kaside) geçen sözcükleri, Türkçe ve yabancı asıllı (Arapça-Farsça) oluşlarına göre değerlendirdik. Bu istatistiksel sonucu tablolarla aşağıdaki şekilde verebiliriz:

Cem Sultan'ın Divanı'nda Bulunan Türkçe ve Yabancı Sözcüklerin Kullanım Sıklığı:

Toplam S.S.	Türkçe S.S.	Yabancı S.S.	Türkçe S.S. %	Yabancı S.S. %
2663	1098	1565	% 41	%59

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi Cem Sultan, şiirlerinde sözcük kullanım sıklığını yabancı sözcüklerden yana kullanmıştır. Buna karşın Cem'in üslûbunda bir zorluk, anlama güçlüğü çekilmez. Kullanmış olduğu yabancı sözcükler, Divan şiiri terminolojisi içerisinde yer alan sözcüklerdir. Cem'in şiirlerinde, beyitlerin kuruluşunda hareketlilik Türkçe fiillerle sağlanmıştır. Bununla birlikte, sözcük ve sözcük öbeklerinin arasındaki ilgi ve bağ da Türkçe edatlar ve bağlaçlarla sağlanmıştır. Bu kullanım Cem'in şiirlerini külfetsiz, kolay anlaşılır hâle getirmiştir.

Cem'in şiirlerindeki söz varlığının nazım şekillerine göre farklılık göstereceğini düşünmüştük. Yaptığımız istatistiksel çalışma bu düşüncemizi doğrulamıştır. Cem'in gazellerini incelediğimizde Türkçe kelime kullanım oranının kasidelerine göre daha yüksek (Türkçe sözcük sayısı oranı: %45, Yabancı sözcük sayısı oranı: %55) olduğunu gördük. Bunun yanında, kasidelerindeki oranın (Türkçe sözcük sayısı oranı: %33,5, sözcük sayısı oranı: %66,5) ise daha düşük olması daha önce de belirttiğimiz gibi Cem'in dilini anlaşılması güç hâle getirmemiştir. Cem'in gazel ve kasidelerine göre söz varlığının istatistiksel tablolarını aşağıdaki açıklamalar içerisinde verdik.

2.1.1. Türkçe Kelime Kullanımı

Cem Sultan, gazellerinde sade bir dil kullanmıştır. Bunlar anlaşılması kolay Farsça birleşik sıfatlar, Farsça isim tamlamaları ve Türkçe kelimelerle yazılmış şiiirlerdir.

Cem Sultan'ın Gazellerinde Bulunan Türkçe ve Yabancı Sözcüklerin Kullanım Sıklığı:

Toplam S.S.	Türkçe S.S.	Yabancı S.S.	Türkçe S.S. %	Yabancı S.S. %
1738	788	950	% 45	% 55

Beyit kuruluşunda durum, hareket, oluş Türkçe fiillerle sağlanmıştır. Gazellerdeki sözcük kullanımı ve bunun şiire getirdiği akıcılık incelendiğinde, fiillerin ne kadar toplayıcı ve bağlayıcı birer unsur olduğu ortaya çıkar. Bunun yanında “ek eylem (ek-fiil)” vasıtasıyla da Türkçe, Farsça ve Arapça sözcükler şiir cümlesinin yüklemi konumunda kullanılmıştır. Beyitlerde sıfat, zarf, zamir fiilimsi görevinde Türkçe sözcükler kullanılarak beyitler anlam yönünden külfetsiz bir duruma getirilmiştir. Bu kullanım, beyitlerin kolay anlaşılmasını sağlamıştır.

Yüzüne öykünse gül olmaz ‘aceb

Kim açılmış yüzlüde olmaz edeb

(G.9/1)

Bî-sebeb niçün idersin kan didüm

Didi hükm-i şahide olmaz sebeb

(G.9/4)

Dil cefādan kaçdı vardı küyuna

Bileli cennet içinde olmaz ‘azāb

(G.11/3)

Vustlatun devletüm-durur çü benüm

Niçün irmez bana visāl iy dōst

(G.12/2)

Gezerken hüsni bāğın didi ‘aklum

Ne-y-içün bî-rızā büstāna girdün

(G.192/3)

Söger didüm Cem'ün agzına la'lün**Didi kim sen anı sana du'ā bil**

(G.195/5)

Cem Sultan'ın Divanı'ndaki şiirlerinde kullandığı Türkçe sözcükleri alfabetik sıraya göre şu şekilde vermek mümkündür:

“Acı-, aç-, açıl-, ad, ağ, ağaç, ağla-, ağız, ağlat-, ah, ak, ak-, akıt-, al-, al, ada-, aldan-, alım, alma, alt, altun, an-, ana, ancak, anda, andan, andur-, anı, anıl-, anla-, anlar, ansuz, anun, ara, ara-, Aras, ard, art-, artuk, artur-, as-, asıl-, assı, aş-, aşaga, at-, atdur-, avla-, ay, ayak, aydınlık, ayır-, ayru, ayruk, ayruklik, az, azgun, bağ, bağır-, bağışla-, bağla-, bağlan-, bağılu, bak-, bal, balık, balta, bana, bar, bas-, baş, başla-, bat-, bayağı, beg, begen-, behey, bekle-, belür-, ben, bencileyin, bniz, benze-, benzer, benzet-, berü, bıçak, bigi, bil-, bile, bilek, biliş, bin, bir, birlik, bisle-, biş-, bişür- bit-, bitür-, biz, bizen-, boş, boy, boya-, boyan-, boyun, boz-, bozul-, böyle, bu, budak, bugün, bul-, bulın-, buluş-, bulut, bun, bunca, bur-, bura, busu, buyur-, bük-, bükül-, bütün, çağır-, çağla-, çal-, çek-, çekdür-, çevür-, çık-, çıkar-, çınrat-çiçek, çin, çoğ, çök-, çöz-, çul, dağıt-, dahu, dak-, dam, değ-, deg, değin, değmede, değıül, değıür-, dek, del-, delin-, delü, denür, dene-, deniz, denlü, derle-, di-, dik-, diken, dil, dile-, dilim, dinle-, dinlen-, dir-, diril-, dirilt-, diş, ditre-, ditret-, diyi, diz-, dokın-, dol-, döğ-, döğün-, dök-, dökil-, dön-, döndür-, döş, döşe-, döşen-, döyeme-, döyme-, dudak, dur-, durak, dut-, dutıl-, dutuş-, duy-, duzağ, düzgün, dükel, düken-, dün, düriş-, dürlü, düş-, düşür-, düz-, düzel-, düzet-, egin, agle-, eglen-, eri, ek-, eksük, el, ela, em-, endür-, enek, epsem, es-, esen-, eski, eşek, et, etek, ev, eyle, eyle-, eylük, ezberle-, geç-, gel-, gene, gerek, gerek-, getir-, gevlek, gey, gey-, gez-, gezdür-, gibi, gice, gider-, gir-, girçek, girü, git-, giy-, giydür-, giyür-, gizle-, gizlen-, gizlü, gök, gölge, göder-, gönül-, gönül, gör-, göre, görün-, göster-, götür-, göz, gözet-, gözgi, gözle-, güc, gül-, gümüş, gün, gündüz, günile-, güzel, gayrı, hakan, ıra-, irak, ısır-, ısmarla-, ıssı ot, i, i-, iç, iç-, içerü, içüü, içre, idin-, igen, igende, iki, ikinci, il, ile, ilen-, ilerü, ilet-, ilin-, ilk, imdi, in, inan-, incin-, indi, indür-, ir, ir-, igür-, iriş-, irek, ise, iste-, iş, işbu, işde, kal-, kalan, kama, kan, kan-, kanda, kandan, kandur-, kangı, kanı, kanlu, kap-, kapdur-, kapla-, kapu, kapuş-, kara, karala-, karanu, karanulık, karşı, kas-, kaş, kat, kat-, katlan-, kaygu-, kayı, kayur-, kaz-, kazgan, kazı-, kazıt-, kendü, kendüzi, kerte, kes, kıl, kıl-, kılıç, kıpkızıl, kıy-, kim, kimsene, kirpük, kişi, ko-, kohu, kol, kon-, kopar-, kork-,

koş-, kov-, koy-, köpri, kubur, kuç-, kul, kulak, kur-, kurul-, kurit-, kurtar-, kuş, kuyu, kuzu, küll, limon, ne, nice, niçün, ocak, od, oğlan, oğul, ok, okı-, ol, otur-, oyna-, oyun, ögdül, ögin-, öl-, öldür-, öli, öndin,öp-, öpil-, ört-, öykin-, öz, özge, saç, sag, sakın-, sakla-, sal-, salın-, san-, sanasın, sar-, sat-, say-, sayru, sen, sevgi, sev-, sıg-, sinuklu, sırça, simid, sin, siz-, sagıl-, sonra, sor-, sög-, söyle-, söz, su, suç, sun-, suvar-, süd, sür-, şol, şu, tag, tagıl-, tagıt-, tk-, tal-, tam-, tamga, Tanrı, tap-, tapu, tart-, taş, taşra, Tatar, tek, tın-, tog-, togrı, tokuz, tol-, tolan-, ton, toz, turak, turna, tutsak, uçmak, ugra-, ulı, um-, umac, urın-, usan-, uyhu, uyu-, üç, ül, üst, üzre, var, vaşak, vir-, var-, yad, yag, yahşı, yaka, yakın, yalan, yan-, yanak, yaprak, yara, yarın, yaşlu, yaş, yat-, yatur, yavuz, yay, yayka-, yaz, yazuk, yıl, yılduz, yi-, yidi, yirin-, yog, yol, yüce, yürek, yüz.”¹⁹

Fiiller, Divan’ın genelinde şiirde cümle kuruluşunu düzenleme, anlaşılmayı kolaylaştırma ve anlatıma akıcılık getirme görevlerini üstlenmişlerdir.

2.1.2. Arapça-Farsça Kelime ve Terkip Kullanımı

Cem Sultan’ın şiirlerinde Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin kullanımına; gazellerindeki ve kasidelerindeki kullanım sıklığı bakımından yaklaşmak gerekir.

Cem Sultan’ın Kasidelerinde Bulunan Türkçe ve Yabancı Sözcüklerin Kullanım Sıklığı:

Toplam S.S.	Türkçe S.S.	Yabancı S.S.	Türkçe S.S. %	Yabancı S.S. %
925	310	615	% 33,5	% 66,5

Divân şiiri terminolojisi dikkate alındığında, Cem Sultan’ın gazellerinin dil yönünden sade olduğunu söylemek mümkündür. Cem Sultan, aşk, gurbet, hasret, pişmanlık duygularının şairidir. Hâl böyle olunca da onun şiirleri sade ve samimi bir dille işlenmiş; ince duyuş, düşünüş ve hayal zevkine hitap eden birer şiir durumuna gelmiştir.

Gazellerindeki Arapça ve Farsça kelimeler ve terkipler Divân şiiri terminolojisi dışında kalan, uzun tamlamalardan oluşan kelimeler topluluğu konumunda değildirlir. Sanat kaygısından ziyade duyguları güzel biçimde ifade etme amacıyla özenle seçilmiş, kolay anlaşılır ve rahat kelimelerdir.

¹⁹ Halil ERSOYLU, Cem Sultan’ın Türkçe Divanı, TDK Yay./542, s.277-283, Ankara, 1989

Cem'in gazellerinde kullandığı bazı Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere şu örnekleri verebiliriz:

Şirîn lebün halâveti şehd ü şekerdedür

Nâzûk ruhun tarâveti şems ü kamerdedür

(G.64/1)

Büy-ı zülfünden almag için eser

Yüz sürer işigüne bād-ı seher

(G.79/1)

Yaraşur Cem kaddini kapuna kılsa halka-vār

İy sanem çün 'aşika devlet bu bāb altındadır

(G.76/7)

Hatun sevdâsı-y-ıla cān virürsem

Ne reyhānlar bite bu kāse-serde

(G.264/5)

Cem Sultan, kasidelerinde gazellerine oranla daha ağır bir dil kullanmıştır. Arapça ve Farsça kelime ve terkipler daha belirgin bir şekildedir. Bu yapı özellikle dinî içerikli şiirlerinde görülür.

Sübhāne men yüsebbehu fi'l-berri ve'l-bihār

Sübhāne men takaddese fi'l-leyli ve'n-nehār

Dānā-vı bī-nazır ü sehen-şāh-ı bī-vezir

Sultān-ı her-mekān ü hüküm-rān-ı her-diyār

Ez sun'-ı bī-nihāyet-i hod şāh-ı rüz-rā

Mansūr kerde ber sipeh-i şāh-ı zengibār

(K.3/1-3)

Fahr-ı kirām zübde-i kevn ü mekān iken

Fahr-ı 'abādan idi kabāsı Muhammed'ün

(K.4/3)

Taştîr-geşte resm-i tu der defter-i sudûr

Tahrîr-geşte ism-i tu der levh bâ-kalem

(K.5/2)

Dinî içerikli kasidelerin dışında Arapça ve Farsça kelime ve tamlama kullanımı anlamı güçleştirecek boyutta değildir.

Cānumu yakdun u yıkdun ‘ömrümün dīvārını

Bîd-i eyvānun yıkılsun aşaga geçsün felek

(K.8/29)

Hūblar kâfir dilince nagmeler āgāz ider

Şol kara saçlar güneş yüzlerde müşg-efsāndur

(K.9/15)

Kıldun beni bu ‘ālem içinde zebūn felek

Görem ki dā’imā olasın ser-nigūn felek

(K.10/25)

2.2. Söz Kalıpları

2.2.1. Atasözü ve Deyim Kullanımı

Cem Sultan, kalıplaşmış anlatımlar, deyimleri, atasözlerini ve halk söyleyişlerini şiirlerinde bolca kullanmıştır. Kalıp ifadeler, sade bir dille ve başarıyla kullanılmıştır. Öz Türkçenin bu güzel anlatımları Cem Sultan’ın dilinde, klasikleşme yolunda giden Divân şiiri içerisinde en güzel yerini almıştır.

Didi Cem bu şi’ri Sultān Bāyezîd’ün yādına

Anıcak ol meclisi akan gözünden kandur

(Gözünden kan(lı yaşlar) akmak)

(K.9/45)

Didüm ne manzar-ıdı yüzün zülfün olmasa

Güldi didi çerāg dibi karanu olur

(Çıra dibi karanlık olur; mum dibine ışık vermez.) (G.107/2)

Yakdı odlara beni fûrkat elümden ne gelür
Ölmedin olmaz ise vuslat elümden ne gelür
 (Elden ne gelir.) (G.53/1)

Yakamı yırtup elünden nicesi âh itmeyem
Cānumı odlara atdı derd-i Oguz Han felek
 (Yaka yırtmak, ah etmek) (K.8/8)

Salahdan beni girdāb-ı Frengistān'a sen
Gözlerümden kanlu yaş deryā gibi akar felek
 (Gözünden kanlı yaşlar akmak) (K.8/18)

Yirde bu hāl ile görmışdür beni mātem tutar
Görme misin karalar giymışdür ay ü gün felek
 (Karalar giymek, yas tutmak) (K.8/28)

Bu bendi kim bana sen idersin eyā felek
Düşmenlerüme dahi anı virmesün İläh
 (Allah düşmanlarıma dahi vermesin) (K.10/33)

Yüzüne öykünse gül olmaz 'aceb
Kim açılmış yüzlüde olmaz edeb
 (Yüzüne öykünmek, yüzü açılmış) (G.9/1)

Anun-ıçun yoluna cān virürem
Ki budur 'aşika kemāl iy dōst
 (Yolunda can vermek) (G.12/6)

Didüm Cem'i gam öldüriser bari sen öldür
Güldi didi kim ölmüşe kassāb ne hācet
 (Ölmüşe kasap ne gerek) (G.19/5)

Bir kez öninde şevk-ile yanup yakulmaga

Cān atup oda Rūšen ider her mekānı şem'

(Can atmak)

(G.161/19)

Şem'-i ruhun hayāline cān virüp ölenün

Kabr içre haşre dek yaka her üstüh'āmı şem'

(Can vermek)

(G.161/18)

Gözlerün kasd eyledi cānuma cādūlar gibi

Korkarım seylāb olup yaşum aka cūlar gibi

(Sel olup akmak, canına kast etmek)

(G.342/1)

Divan şiiri geleneğinin bütün inceliklerini bilen Cem Sultan, şiirlerinde deyimlere oranla daha sınırlı olmakla birlikte, atasözlerini de kullanmıştır. Atasözlerinin kalıplaşmış bir yapıda bulunmaları, vezin ve kafiye yönünden uygunsuzluğa ve aksamalara sebep olmaları, Cem Sultan'ın şiirlerinde atasözlerini az kullanmasında temel etken olmuştur.

Cem Sultan, atasözlerini daha çok beyitlerin ikinci dizelerinde; birinci dizede anlatılanı desteklemek ve anlamı kuvvetlendirmek amacıyla kullanmıştır. Cem'in az sayıda kullandığı bu atasözlerinden bazıları şunlardır.

Gel gözüm yaşına bak bir büse vir

Çün meseldür eylük eyle sūya at

(G.23/3)

Rakīb-i har giyer hārā velīkin

Eşek dībā çul ile adam olmaz

Yüzün gördükçe çeşmüm ağlamaz kim

Güneş dokındığı yirde nem olmaz

(G.118/3-4)

Gönül niçün çeker küyunda gamlar

Behişt içinde dirler kim gam olmaz

(K.118/6)

Şükr kıl Allāh'a kim geldün Frengistān'a sag

Saglugma her kişi vidi iklīme sultāndur

(K.9/3)

Şadam ruh u zülfün gamı tenhā bana olmaz

Zirā kara gün il ile olur düğün iy dost

(G.18/2)

Cem'in şu beyti ise, onun bazen büründüğü epiküryen bakış tarzının en güzel ifadesi olarak, veciz söz özelliğindedir.

Ādeme bir zevk kalur dünyada bir yahşı ad

Saltanāt bākī kalur dirlerse bu yalandur

(K.9/34)

2.3. Dize Uzunlukları, Söz Tekrarları, Zıt anlamlı Kelimeler ve Birleşik Kelime

Kullanımı

Cem Sultan'ın şiirlerindeki dizelerde yer alan sözcük sayıları 5 ile 7 arasında değişmektedir. Bunların yanında, nadir olarak 4 sözcükten oluşan kısa dizeler ve 8-9 sözcükten oluşan uzun dizeler de vardır. Sözcük sayıları kasidelerinde artarken gazellerinde azalmaktadır. Dizelerdeki sözcük sayılarını ve buna bağlı olarak dize uzunluklarını, şairin kullandığı aruz kalıplarıyla bağlantılı düşünmek gerekir. Cem Sultan, Divan şiirinde en çok kullanılmış olan aruz kalıplarını şiirlerinde kullanmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanırlar :

1. Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün (123 şiir)
2. Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fa'ülün (64 şiir)
3. Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'ilü / Fâ'ilün (51 şiir)
4. Mef'ûlü / Mefâ'ilü / Mefâ'ilü / Fe'ülün (45 şiir)
5. Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün (43 şiir)
6. Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) / Mefâ'ilün / Fe'ilün (Fa'lün) (40 şiir)
7. Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün (30 şiir)
8. Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün (12 şiir)

Yukarıdaki sıralama ve yaptığımız tespit sonucunda, Cem'in şiirlerinde kullandığı sözcük sayısı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan dize uzunlukları hakkında şöyle bir sonuca ulaştık. Cem Sultan, şiirlerinde genellikle kısa kalıpları dolayısıyla içerisinde açık hecelerın çoğunlukta olduğu kalıpları tercih etmiştir. Divan şiiri geleneği dahilinde şairlerin en çok kullandığı aruz kalıplarını tercih etmesi, Cem'in dize uzunluklarında Divan şiiri çizgisinde kaldığını göstermektedir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi Cem Sultan, Divan şirinin en çok tercih edilen aruz kalıpları olan hezec ve remel kalıplarını kullanmıştır. Bu da onun şiirlerinde ritme, ahenge önem verdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Cem'in bu özelliği, onun şiirlerinde kelime savurganlığına düşmesini engellemiş; onun kolay anlaşılır ve akıcı bir anlatıma sahip olmasını sağlamıştır.

Cem'in gazelleri içerisinde 12 tanesi, musammat gazel kuruluşuna uygun olan Mefâ'îlün x 4 aruz kalıbı ile yazılmış olmasına rağmen, musammat gazel özeliğinde değildir. Fakat Cem, şiirlerindeki kelime tekrarlarıyla simetriyi ve ahengi sağlamıştır. Bazı kelime ve kelime gruplarının tekrarından doğan âhenk, şiirin anlamının etkili bir şekilde ifade edilmesine yardımcı olur. Cem, hemen hemen her şiirinde kelime tekrarına başvurmuştur.

N'idem ki bana nedem derdün-ile hem-demdür

N'idem ki yaşlarum âb-ı revânı hem demdür

(G.113/1)

Didüm ki Cem gözi nemdür görelden 'arızunı

Didi ki nem olur ise bana ne kim nemdür

(G.113/9)

Zülfünü kesmege kasd itmişsin iy çok sevdiğüm

Kesmedin bu zülf-i pür-çini Cem'ün 'ömrini kes

(G.135/7)

Çün garîb-i hüsndür Cem hâlini hâlüne sor

Hâlini bilmez garîb olanların illâ garîb

(G.10/5)

Cem'in aşağıdaki gazeli, söz tekrarlarının şiirin hareketliliğini olumlu yönde ne kadar çok etkilediğini açıkça göstermektedir. Ayrıca bu şiirde sağlanan paralelizm,

beyitlerdeki anlamların, tekrarlanan kelimelerle bir bütünlük içerisine alındığı görülür. Cem, gazelin tamamına yansıyan paralelizmi redif kullanmadan sağlamıştır. Bu da şiirdeki kurguyu kuvvetlendirmiştir.

**Dün saldı bana karşı nikāb oĸ büt-i meh-ru
Âheste su'al itdüm ez-ân diĸ-ber-i hoş-hū**

**Didüm bu ne gözdür bu ne yüzdür bu ne kaşdur
Didi biri mü'min biri kâfir biri cādū**

**Didüm bu ne kaddür bu ne hāldür bu ne hatdur
Didi biri 'ar'ar biri 'anber biri Hindū**

**Didüm bu ne bendür bu ne dildür bu ne saçdur
Didi biri bülbül biri fülful biri gīsū**

**Didüm kanı 'aklum kanı gönüm kanı cānum
Didi biri pinhān biri hayrān biri baglu**

**Didüm ki Cem'ün hāli nedür çeşmün elinden
Didi ne sorarsın nicedür āh-ıla sayru**

(G.263/1-7)

Bu simetrik yapı sayesinde şiirde anlam da kuvvetlendirilmiş ve şiirin duygu yoğunluğu artmıştır. Bu gazel, Cem'in şiirde kelime tekrarı yoluyla âhenk sağlama merakının, bu yöndeki ustalığının en güzel örneğidir. Şiirde baştan sona bir bütünlük içerisinde tekrara dayalı bir kurgu söz konusudur. Söz tekrarlarının yanında ses tekrarlarıyla da bir iç kafiye oluşturulmuş ve şiire hareketlilik, müzikalite verilmiştir.

Cem'in şiirlerindeki söz tekrarlarını, kelimenin beyit içerisinde bulunduğu yere göre değişik şekillerde görmekteyiz. Bir kelimenin tekrar edilmesinin yanında birden fazla kelimenin de tekrar edildiğini görüyoruz. Bu tekrarlarda cinasa uyumlu kelimelerin

de tercih edildiğini gördük. Cinasla birlikte sözcük sadece ritmik bir unsur olmaktan çıkar, anlamın odaklandığı bir kavram hâline gelir.

Cem Sultan, şiirlerinin genelinde sözün etkileyiciliğini artırmak amacıyla, zıt anlamlı sözcüklerden de yararlanmıştı.

Zülfünü yüzünde gören dir senün

Kim görüpdür bir arada rûz ü şeb

(G.9/2)

Lutfunla n'ola gönlümi ma'mûr ider isen

Zirâ ki gamun leşkери vîrân ider iy dost

(G.15/4)

Cefâların bana bildüm vefâ-y-ıymış iy dost

Bu fikri kim ben iderdüm hatâ-y-ıymış iy dost

(G. 17/1)

Ne gam dermân irişmezse lebünden

İder derdün Cem'e iy cân kifâyet

(G.21/7)

Lebün ölü dirildür nutka gelse

Kerâmet mi ki bu yâhud velâyet

(G.21/4)

Divan'ı birleşik kelime kullanımı yönünden incelediğimizde; Cem'in Türkçe isim, sıfat, zarf, zamir vb. ad ve ad soylu sözcüklerde, birleşik isim kullanmadığını tespit ettik. Manzumelerde yer alan birleşik sözcükler, fiil görevinde kullanılan sözcüklerdir. Bunlara örnek olarak manzumelerde kullanılan deyimleşmiş birleşik fiiller ve yardımcı fiiller vasıtasıyla bir isim ve bir fiilden (etmek, eylemek, kılmak, olmak gibi) oluşan birleşik fiilleri aşağıda gösterdik.

Lutfunla n'ola gönlümi ma'mûr ider isen

Zirâ ki gamun leşkери vîrân ider iy dost

(G.15/4)

Kulunam didüm yüzüme bakmadı

Āh kim bir merhabāyı çok görür

(G.73/2)

Şirîn lebüni sormağa hevesüm kim

Ben haste-dilün derdine dermān ider iy dōst

(G.15/5)

Bütün bu incelemelerimizin ve tespitlerimizin sonunda vardığımız sonuca göre; Cem Sultan, düşüncelerini şirlerinde rahatlıkla ifade edebilen, dili güzel kullanan bir şairdir. Cem Sultan'ın şiirlerinde, dönemin konuşma diline yakın ve bugün söyleniyormuş gibi yazılmış sade beyitler çoğunluğu oluşturur. Bunlar terkipsiz, külfetsiz şiirlerdir. Cem, dil konusunda doğal bir tavır sergiler. Zaman zaman halk şiiri kullanım tarzı olan karşılıklı konuşmaya dayalı bir dil kullanır. Onun dili kullanmadaki bu doğal yapısına örnek olarak şu beyitleri verebiliriz:

Kulunam didüm yüzüme bakmadı

Āh kim bir merhabāyı çok görür

(G.73/2)

Didüm dil toldı yir yok gamzene hiç

Didi kim terkeş üzre yaraşır tır

(G.102/5)

Kemer kıl kolumı didüm bilüne

Didi kim baglaya kılı kemerle

(G.302/5)

Gel Cem'ün adını yād eyle didüm

Didi kim sıgmaz bu güftār agzuma

(G.287/5)

2.4. Beyitlerin Kuruluş İtibariyle Değerlendirilmesi

Cem Sultan'ın üslûbunu belirleyen etkenlerden birisi de şiirlerindeki beyitlerinin kuruluş yapısıdır. Cem Sultan, şiirlerinde kullandığı kelime kadrosu ve işlediği temalar bakımından (vatan konusu dışında) Divân şiiri geleneğinin dışına çıkmamıştır. Şiirlerindeki beyit kurgusunu, şiirlerin anlamını kuvvetlendirme yönünde kullanmıştır.

Divân'daki beyitlerin kuruluşunu genel olarak şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

1. Anlam yönünden birbirine bağlı dizelerden oluşan beyitler.
2. Aralarında neden-sonuç ilişkisi bulunan veya bir dizenin diğerini açıkladığı beyitler.
3. Anlam yönünden dizelerin tek başlarına bir bütünlük gösterdiği; müstakil dizelerden oluşan beyitler.
4. Örnekleme yapılarak anlatımın kuvvetlendirildiği beyitler.

Birinci grupta olan beyitlerde dizeler, kuruluş yönünden birbirlerine bağlıdır. Tek mısra, yalnız başına anlam bütünlüğü göstermez. Anlamın tamamlanabilmesi için iki dizenin birlikte ele alınması gerekir. Beyit incelendiğinde içerisinde bir tek yargı ifadesi bildiren sözcüğün (fiilin) bulunduğu görülür. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz beyitlerde, yargıyı oluşturan fiilin altını çizerek belirtmeye çalıştık.

Bilün ile dehānun andukça

Eylerem yok yire hayāl iy dōst

(G.12/5)

Cem, beyitte sevgiliye seslenerek, onun belini ve dudağını andıkça, yok yere hayal ettiğini ifade etmiştir. Beyitte fiilimsi kullanılarak yan cümlecik oluşturulmuş ve sevgiliye karşı içinde bulunduğu duygusal durum anlatılmıştır. Fakat beyitte tek bir yargı vardır ve asıl anlamı altını çizerek belirttiğimiz bu yargı kelimesi sağlar.

Bī-şībh lebün şarāb-ı nābı

Dil hasretine şifādur iy dōst

(G.16/10)

Ey dost! Dudağının saf şarabı şüphesiz, gönül hasretine şifadır. Bu beyitte, sevgilinin dudağının şâirin hasretine derman olacağı anlatılmıştır.

Gönül āyinesin kılr sâft

Mahzen-i sinede safâ-yı kadeh

(G.29/2)

Kadehin verdiği gönül rahatlığı, gönül mahzeninde gönül aynasını temizler.

İkinci grupta bulunan beyitlerin genel özelliği, neden-sonuç ilişkisine dayalı olmalarıdır. Kimi beyitlerde bir mısra diğer mısrayı açıklayıcı niteliktedir. Divanda en fazla kullanılan beyit türü bu grupta yer alır. Bunun nedeni, bizce Cem'in talihsiz yaşamıyla bağlantılıdır. Cem Sultan, yaşamının son yıllarında çok büyük acılar çekmiştir. Cem'in anlatacak çok şeyi vardır. Bu yüzden Cem, şiir vasıtasıyla yaşadıklarını anlatma fırsatı bulmuştur. İçindeki isyanını dile getirmiş, sitem etmiş, ah etmiştir. İkinci grup beyit kuruluşu, anlatımı kolaylaştıran, duygu ve düşüncelerin daha etkileyici anlatılmasını sağlayan, ispatlama ve açıklama yapmaya uygun bir yoldur. Bu yüzden Divan'da yer alan şiirlerin çoğunda, aralarında neden-sonuç ilişkisi bulunan dizeler bulunur.

Neden-sonuç ilişkisine dayandırılarak oluşturulan beyitlerde, edat ve bağlaçlar dizeler arasında bağlayıcı görevini üstlenirler. Neden-sonuç ilişkisine dayanan beyitlerin tipik cümle yapısı; sonucun önce, nedenin ikinci dizede verilmesidir. Beyitler çoğunlukla hüsn-i ta'lile dayanır.

Sun'ın mu'ayyen itmege ol Sānī'-i ezel

Virür cihāna gāh zemistān gehī bahār

(K.3/9)

Başlangıcı belli olmayan zamanın yaratıcısı; ezeli yaratıcı olan Allah, yapıcı gücünü göstermek için dünyayı bazen kışa bazen de bahara dönüştürdü. Beyitte, Allah'ın yüceliğini anlatan şair, O'nun çok kudretli olduğunu, bu kudretini göstermek için mevsimleri meydana getirdiğini söylüyor. Beyitte mevsimlerin meydana gelişi güzel bir sebebe bağlanmıştır. Beyit, bu şekilde bir açıklamayla neden-sonuç bağlantısı üzerine kurulmuştur.

Dāmānuna yapışup ayaguna düşerdüm
Kurtulsa-y-ıdı ger gam elinden yakam iy dōst
 (G.13/3)

Ey dost! Eğer yakam gam elinden kurtulsaydı, eteğine yapışup ayağına düşerdim. Cem, sevgilinin eteğine sarılamamasını, onun ayağına sarılamayışını yakasını bir türlü bırakmayan dertlere bağlamıştır. İlk dizede sonuç verilmiştir. İkinci dizede ise neden anlatılıyor. Bu yapı, çoğunlukla düz yazılarda anlatımın tekdüzeliğini ortadan kaldırmak için kullanılan devrik cümle kuruluşuyla bağlantılıdır. Söz dizimi yönünden baktığımızda, şiirin devrik cümlesi görünümündedir. Neden-sonuç ilişkisinde, tam tersinin kullanıldığını düşünmüş olsaydık; yani şair önce nedeni verip sonra sonucu bize aktarsaydı, şiirin anlatım yapısına aykırı bir durum söz konusu olacak bir nevi tekdüze bir anlatım olacaktı. Ayrıca, insanın hayal ve düşünce dünyasına etki etmek adına da önce sonucun verilmesinin daha doğru olduğu hissedilmektedir. Aşağıdaki beyitte de aynı yapı söz konusudur.

Devletümdür visāl-i yār ammā
Bana yār olmadı bu devlet āh
 (G.277/2)

Yâre kavuşmak benim talihimdir ama bu talih bana yâr olmadı; ben bu mutluluğa bir türlü kavuşamadım,âh!

Diline almaya Cem bir dahı tekrār şeker
Çün lebün sundı ana kand-i mükerrer bu gice
 (G.273/7)

Yukarıdaki beyitte de şair, bir daha diline şeker almaması yönünde kendine telkinde bulunuyor. Bu duruma sebep olarak da sevgilinin dudağının gece kendisine şeker sunmuş olmasını gösteriyor. Kand-i mükerrer sözü ile sevgilinin dudağını düşünüyoruz. Bu durumda, bunun bir buse olduğu ortadadır. Şair, sevgiliden aldığı öpücüğün tadından o kadar mest olmuştur ki artık diline bir daha tatlı almasına gerek olmadığını düşünüyor.

Ayaga salma yazukdur güher-i eşkümi kim

Sadef-i çeşmüm anı bisledi dür-dâne gibi

(G. 337/2)

Gözyaşı incilerimi yere düşürme, yazıktır. Çünkü gözüm, onu bir inci tanesi gibi besledi. Şâir, sevgiliden gözyaşını akıtmasına sebep olmamasını istiyor. Burada gözyaşlarını inciye benzeterek onların ne kadar değerli olduğunu vurgulayarak dökmemesi gerektiğini söylüyor. Sebep olarak ise; gözlerinin onları bir inci tanesi gibi beslediği, onların çok değerli olduğunu.

İy sanem kand-i mükerrer yir idüm

Leblerün irişse tekrâr agzuma

(G.287/3)

Ey güzel sevgili! Eğer dudakların tekrar ağzıma erişseydi, kand-i mükerrer (sevgilinin iki dudağı) yemiş gibi olurum. Örneklerde de görüldüğü gibi, Divan'ın genelinde bu yapıdaki beyitler bulunmaktadır.

Üçüncü gruptaki beyitler de -ikinci gruptaki beyitler gibi- Divân'da fazlaca kullanılmıştır. Özellikle fiillerin bol kullanımı, beraberinde müstakil mısraları ortaya çıkarmıştır. Bu beyitler, daha sade ve daha akıcıdır. Çoğunlukla tahkiyenin yapıldığı ve anlatımın daha akıcı olduğu beyitlerde bu kuruluştan yararlanılmıştır.

Görün gerdün-ı dünun himmetini

Bu gurbette Cem'i bîmâr kıldı

(G.347/5)

Bu alçak feleğin, sefil dünyanın (bana) yaptığını görün. Bu gurbette Cem'i hasta etti. Beyitte, gurbette hasta düştüğünü anlatıyor. Görüldüğü gibi, beyitin dizeleri kendi başlarına birer cümledirler. Beyit, anlam yönünden oldukça sadedir. Böylelikle anlatım da kolaylaşmıştır.

Bir hūb yine gönlümü sevdāya düşürdi

Mestāne gözi cānumı gavgāya düşürdi

(G.305/1)

Bir güzel, yine gönlümü sevdaya düşürdü. Sarhoş gibi bakan gözleri gönlümü karışıklığa ve çatışmaya düşürdü.

Bād-ı sabā irişmedi pāy-i semendüne

Serv-i sehī yitişmedi kadd-i bülendüne

(G.274/1)

Sabah rüzgârı senin ayağına erişmedi. Uzun ve düzgün boylu servi senin uzun boyuna yetişmedi. Cem, sevgilinin güzellik unsurlarından olan uzun boyunu ve uzun ayaklarını övdüğü bu beyitte de dizelerin anlatımını kendi içlerinde tamamlamış ve müstakil dizelerden oluşan bir beyit hâline getirmiştir.

Sözün bu mürde cisme cān bağışlar

Lebün derd ehline dermān bağışlar

(G.49/1)

Sevgilinin bir sözü, Cem'in ölü bedenine can bağışlamakta; dudağı ise aşk derdiyle yananlara çare vermekteymiş.

Giydirmedün bu kubbede bana kabā felek

Göstermedün bu soffada bana safā felek

(K.10/9)

Felek, bana bu kubbede, bu çatı altında kaftan giydirmedin. Felek, bu yerde bana rahatlık yüzü göstermedin.

Her kime ki ben yār direm ol bana agyār

Her kime ki ben dōst direm ol bana a'dā

(K.6/55)

Ben her kime yâr desem o bana yabancıdır. Ben her kime dost desem o bana düşmandır.

Görüldüğü gibi beyitler, kendi içinde şekil bakımından birbirinden bağımsız mısralardan kurulmuşlardır. Anlam yönündense birbirine bağlı müstakil mısra konumundadırlar. Beyit bütünlüğü içerisinde anlamı tamamlarlar. Her mısrada yargıyı tamamlayan birer fiil bulunur.

Cem Sultan, Divan'ında yer alan manzumelerin bazı beyitlerinde de örneklendirme yoluyla anlatımı kuvvetlendirme ve anlamı daha etkileyici kılma çabasına girmiştir. Bu grupta yer alan beyitler, kuruluş bakımından incelediğimiz ilk üç gruptaki beyitlerden herhangi birinin kuruluş özelliğini barındırmakla birlikte, anlatılanın örnek verilerek desteklenmesi özelliğini de taşırlar. Bu özellikteki beyitler, Divan'da daha az sayıda kullanılmıştır. Örnekleme, genellikle birinci dizede anlatılan durum hakkında bilgi vermek veya anlatılanı pekiştirmek amacıyla ikinci dizede verilmiştir.

Bi-hamdili'llah ki cān cānāna irdi

Sanasın mürde tendür cāna irdi

(G. 348/1)

Allah'a şükürler olsun ki gönül sevgiliye ulaştı. Bunu sanırsın ki ölü tene can geldi. Sevgiliye ulaşmak adeta canlanmak; ölü tenin ruha bürünüp yeniden canlanması gibi bir şeymiş. Şair, sevgiliye kavuşmanın nasıl bir durum olduğunu anlatmak için ikinci dizede örnek veriyor.

Divāne zevkun-ıla olan oldı hūş-mend

Mestāne şevkun-ıla olan oldı hūşyār

(K.3/13)

Deli dīvāneler, senin aşkının zevkiyle akıllandılar. Sarhoşlar, senin şevkinle akıllarını başlarına topladılar.

Yukarıdaki beyiti incelediğimizde, dizeler kendi içlerinde anlamları tamamlanır bir şekilde oluşturulmuştur. Fakat, dize içlerindeki anlatıma baktığımızda Allah'ın yüceliği örneklerle anlatılmıştır.

Bende olan tapuna senün oldı pādīṣāh
Makbūl olan kapunda senün oldı bahtiyār
 (K.3/16)

Yukarıdaki beyitte, Allah'a bağlanan, O'na inanan, O'na kul olan kişinin padişah kadar yüceldiği ve mutlu olduğu örneği verilmiştir.

Cem'in, II. Bayezid'e yazdığı "Kerem" redifli kasidesinin "dua" bölümünde de ağabeyi için güzel benzetmeler ve örneklerle zenginleştirilmiş beyitler bulunur.

Niçe kim bāg-ı saf içre nem-i ŧeb-nem-i cūd
Gonce-i lutfı lebine ura dendān-ı kerem

Niçe kim zinde kıla 'ālemi ervāh-ı safā
Niçe kim bende kıla lutf-ıla insānı kerem

Niçe kim mülk-i safā içre geçe hük-m-i vefā
Niçe kim arada meşhūr ola ihsān-ı kerem

Niçe k'eyvān-ı safāda kurıla hayme-i cūd
Niçe kim nat'-ı vefā dōşeye meydān-ı kerem

Niçe kim ola 'atā defter-i dībāce-i cūd
Niçe kim ola vefā nāme-i 'unvān-ı kerem

Hak mezīd eyleye tūmāre-i 'ömrünü senün
Zeyn olup nāmun ile defter ü dīvān-ı kerem

(K.7/ 68-73)

Nasıl, rahatlık bahçesinde cömertlik şebneminin nemi olursa, keremin dişi lutuf goncasının dudağına vurursa; safa ruhları âlemi nasıl canlı kılıyorsa kerem, insanı lutufla nasıl köle kılıyor kendine bağlıyorsa; rahatlık mülkü içinde vefanın hükmü nasıl geçiyorsa; keremin bağışlaması nasıl meşhur olursa; nasıl safa çardağında lutuf çadırı kurulur ve kerem meydanı vefa döseğini açarsa; nasıl bağışlama dibacesinin defteri vefa ve kerem unvanının defteri olursa; kerem defteri ve divanı, senin adınla süslensin. Allah, senin ömrünü uzun etsin.

Yukarıdaki beyitlerde örnekleme hareket merkezini “nasıl” sözcüğü oluşturur. Beyitin yapısına dikkat ettiğimizde bu zarf, şiir cümlesinin devamında koşul eki almış olan fiile bağlanarak cümle içinde örnek göstermeye zemin hazırlamıştır.

2.5. Edebî Sanatlar

Sanatçı, ele aldığı konuyu edebî dille aktarırken, sanatçı kişiliğini oluşturan edebî bilgisini ve yeteneğini kullanır. Bunu da biçime ve anlama dayalı bazı araçlardan faydalanarak yapar. Bu araçların başında edebî sanatlar gelmektedir.

Cem Sultan, edebî sanatların ifade genişliği ve güzelliği sağladığının bilincinde olduğu için şiirlerinde edebî sanatları sıklıkla kullanmıştır. Divân edebiyatının hayal dünyasının yansıtılmasında önemli bir yere sahip olan edebî sanatların hemen hemen hepsini, şiirlerinde yaygın olarak kullanmıştır. Cem Sultan, soyut düşünceye yönelmek için, hayal gücünün genişliğini sergilemek için edebî sanatlardan yararlanmıştır. Onun şiirlerinde edebî sanatlar birer araçtır. Şair, hayal dünyasında yarattığı âlemi düzgün, anlaşılır ve estetik beğeni oluşturacak biçimde dile getirmiştir. Şair, kimi zaman gelenekten kalıplaşmış mecazlara yer verirken, kimi zaman da özgün dizeler yazmıştır. Şiirlerinin geneline baktığımızda edebî sanatları amacına uygun olarak kullandığını görürüz. Özellikle cinas, teşbih, teşhis, nida, tevriye, mübalağa, istifham, tenasüp sanatları şiirlerinde sık sık karşımıza çıkar.

Cem Sultan, sözün doğal akıcılığı içerisinde edebî sanatları başarılı bir şekilde kullanmıştır. Divân’da edebî sanatların hemen hepsine yer vermiştir. Bu edebî sanatlara pek çok örnek bulmak mümkündür. Cem, anlama ve biçime dayalı pek çok edebî sanattan yararlanarak şiirine anlamsal ve biçimsel güzellikler kazandırmıştır. Mecaza ve

soyut düşünmeye meyilli olan şair, mecaz sanatlarından yararlanarak şiirlerine derinlik katmıştır. Telmih, tevriye, tenasüp gibi edebî sanatları kullanarak şiirin anlamını yoğunlaştırmıştır. Şair böylelikle az sözle çok şey anlatma olanağına kavuşmuştur. Bunun yanında cinas, tekrar gibi edebî sanatların sağladığı müzikaliteden de yararlanmıştır.

Şimdi Cem'in Divan'da sıkça kullandığı bu edebî sanatlardan bazısına seçtiğimiz beyitleri örnek vererek, edebî sanatların Cem Sultan'ın üslûbuna nasıl bir özellik kattığını görelim.

Cem Sultan, sözcük oyunlarına dayalı sanatları şiirlerinde kullanmıştır. Gerek uyaklarda gerekse beyit bütünlüğü içerisinde cinas sanatına yer vermiştir. Aşağıdaki beyitte altı çizili olan “yana yazmak” sözü, “bir kenara yazmak, sayfanın kenarına yazmak” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Diğer dizelerde ise “az kalsın yanacaktım” manasına gelen “yaklaşma birleşik fiili” görevinde kullanılmıştır.

Yazarken ‘ışkı şerhin yana yazdum

Çün evvel yana yazdum yana yazdum

(G. 222/1)

Aşağıdaki beyitte ikinci dizelerde “cânâ!” şeklinde sevgiliye seslenme ve “neden?” sorusu sorulurken, beytin diğer dizesinde “cânâne” sözcüğü ve çıkma durumu eki “-den” görevli ekten oluşan “cânâneden” kullanımı vardır.

Luft u kerem çü ‘âşika cânânedem gelür

Senden belâ vü gam bize cânâ nedem gelür

(G.59/1)

Şiirde ard arda gelen mısralarda ünsüz harflerin tekrarlanmasıyla sağlanan bir ses musikisi olan aliterasyon sanatı da Divan'da kullanılmıştır.

Al yanagun alına aldandı gönlüm âl ile

Ol elâ gözlüm dil almaga kılaldan âllar

(G.97/3)

O ela gözlüm hileleriyle gönül çalmaya karar kıldığından beri; gönlüm hileyle al yanağının altına aldandı. Beyitte, sevgilinin gönül alıcı bakışları vasıtasıyla âşığın gönlünü çaldığı anlatılmaktadır. Burada “l” sesinin tekrarıyla aliterasyon sanatı yapılmış ve beyitte hem göze hem de kulağa hoş gelen ritmik bir etki sağlanmıştır. Ayrıca “al” kelimesinin farklı anlamlarını (koyu kırmızı, hile) kullanmak yolu ile de cinas sanatı yapılmıştır.

Şim şeng içre olur hod şanemā dil diyü şen

Şine-i şimde bu şakladugun şeng nedür

(G.114/3)

Şair, yukarıdaki beyitte de sevgilinin taş kalpliliğini hem hüsn-i ta'lille hem de tecahül-i arif yaparak eleştirmiştir. Bunu da sevgiliye soru sorarak gerçekleştirmiştir. Sevgili, şâire gümüşün taş içinde olduğu örneğini vermiştir. Şâir de sevgilinin gönlünü kastederek “Gümüş sinende sakladığın taş nedir?” diye sesleniyor. Beyit birçok mana sanatının bir arada toplandığı ve sevgilinin övülüyormuş gibi gösterilip ustalıkla yerildiği bir beyittir. Cem’in edebî sanatları kullanmadaki ustalığının bir kanıtıdır. Bu beyitte, “s” seslerinin tekrar edilmesiyle sağlanan bir müzikalite de vardır.

Cem, teşbih sanatını sıkça kullanmıştır. Özellikle sevgiliye ait güzellik unsurlarının anlatımında Divân şiirinin klâsik benzetme öğelerini kullanır. Sevgiliye anlattığı gazelleri baştan başa teşbihlerle donatılmıştır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı rengi yönüyle güle, dudağı yine kızılılığı sebebiyle şaraba, saçları ise görünümü yönüyle sünbüle benzetilmiştir.

Ruhları gül zülfi sünbül lebleri mül sākiler

Salınup seyr eylesin meclisde raks ursun felek

(K.8/32)

Aşağıdaki beyitte de sevgiliye ait güzellikler çeşitli varlıklara benzetilerek anlatılmaktadır. Sevgilinin yüzü aya, kaşları hilâle benzetilmiştir.

Gözleri şehlä yüzi bedr ay kaşları hilâl

Zülf-i müşgîn ‘anberîn nesrîn ile reyhândur

(K.9/10)

Geldüğün şehir-i Franca bağçesinün her biri

Sidre vü huld ü na’im ü ravza-i Rıdvân’dur

(K.9/5)

Cem, betimlemeye başvurduğu beyitlerinde de yer yer teşbihten yararlanmıştı. Yukarıdaki beyitte, Fransız sarayının bahçelerini Cennet bahçelerine benzetiyor.

Matbahında zulmünün bişse ne tan yüz bin ciger

Pâyesinde kahrunun çün çarhdur kazgan felek

(K.8/6)

Şair feleği eleştirdiği ve felekten yakındığı kasidesinin yukarıda verdiğimiz beyitinde, feleğin zulmünü mutfakta yanan ateşe benzetmiştir. Burada yüz bin ciger pişse; yani binlerce can yansa buna şaşılmaz. Ciger sözüyle istiare sanatı yapılarak insan kastedilmiştir. Şair, feleğin eziyetini yani kahrını ise bir basamağa benzetmek yoluyla teşbihten yararlanmıştı. Gökyüzü ise feleğin kahrının basamağında bir kazandır. Gökyüzü de bir kazana benzetilmiştir.

Zülfünü yüzünde gören dir senün

Kim görüpdür bir arada rüz ü şeb

(G.9/2)

Senin yüzünde siyah saçlarını gören; “Gece ile gündüz bir araya gelmiştir.” der. Sevgilinin yüzü beyazlığı sebebiyle gündüze, saçları ise karalığı sebebiyle geceye benzetilmiştir.

Cem Sultan, şiirlerinde istiare sanatına da sıkça yer vermiştir. Açık istiare, kapalı istiareye göre daha fazla kullanılmıştır. Açık istiare genellikle sevgiliye seslenmede veya sevgilinin adlandırılmasında kullanılır.

Dōst miskīn dile rahm eyledi benzer ki gene

Uzadup zūlfī ucın çāh-ı zekāndan çıkarur

(G.74/2)

Sevgili, âşığı olan Cem'e yine acımışa benziyor. Zūlfünün ucunu uzatıp çene çukuruna vardırmiş. Burada sevgili için "dost"; şâir kendisi içinse "miskin gönül" ifadesini kullanarak istiare yapmıştır.

Bu gece mihmānum ol māh-ı cihān-ārā-y-ıd

Pertev-i hüsniyle cennet olan ol ārā-y-ıd

(G.303/1)

Sevgili, açık istiare yapılarak cihanı süsleyen aya, puta benzetilmiştir. Özellikle "māh" sözcüğü sevgili için sıkça kullanılan sözcüklerdendir. Şâir, bu gece sevgiliyi misafir ettiğini ve sevgilinin güzelliğinin ışıyla bulunduğu yeri cennet gibi süslediğini belirtiyor.

N'ola Cem zūnnār-ı zūlfün bağlanursa iy sanem

Kākülün küfri çü imāna olupdur müştebih

(G.282/5)

Ey put gibi güzel, tapılan sevgili! Cem, saçının bağını kuşansa ne olur ki; zaten senin kākülünün küfrü imana şüphe getirmiştir. Bu beyitte Cem, sevgili için "sanem" (Put gibi tapılan, put gibi güzel olan sevgili) ifadesini kullanarak istiare yapmıştır.

Cem Sultan, şiirlerinde beyitlerin anlam bütünlüğünü her zaman ön plânda tutmuştur. Bu sebeple çoğu beyitte leff ü neşr sanatını kullanmıştır. Şiirde birden fazla kavram beyitin ilk dizesinde söyledikten sonra, bunlarla ilgili özelliklerin ikinci dizede belirtilmesi; bu kavramlarla karşılaştırmak üzere yeni kavramların söylenmesi yoluyla anlam kuvvetlendirilmiştir.

Nüş-ı safâ yerine virür nîş-i gam bana

Şekker yerine sunalı zehr-i belâ felek

(K.10/3)

Yukarıdaki beyitte Cem, feleğin kendisine şeker yerine bela zehirini sunduğundan bu yana, eğlenenin tadı yerine üzüntü ağısını verdiğini söyleyerek yakınmaktadır. Beyitte, nüş-ı safâ (gönül şenliğinin tadı) ile şeker; nîş-i gam (üzüntü zehri) ile de zehr-i belâ (bela zehiri) kavramları arasında düzenli (mürettep, tertipli) leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

Şâir, aşağıda verdiğimiz beyitte sevgilinin beyaz yüzünü gündüze; siyah saçını da geceye benzetmiştir. Şâir, yüze karşı geceyi; saça karşı da gündüzü kullanmak kaydıyla düzensiz (müşevveş) leff ü neşr sanatından yararlanmıştır.

Zülfünü yüzünde gören dir senün

Kim görüpdür bir arada rüz u şeb

(G.9/2)

Aşağıdaki beyite, zülf (saç) ile rüz (gündüz), ruhsar (yanak) ile şeb (gece) karşılaştırılmak yoluyla leff ü neşr sanatı yapılmıştır. Ayrıca gam ve gözlerden akan su yani gözyaşı da karşılaştırılarak bu anlam desteklenmiştir.

Zülf ü ruhsârun gamundan âh kim

Gözlerüm âb akıdur her rüz ü şeb

(G.9/6)

Dil tıflı kadd ü zülf ü kaşun yadına müdâm

Mushafda okıduğı elif lâm râ-y-ımış

(G.147/2)

Gönül çocuğunun Kur'an'da devamlı olarak elifi, lâmı, râyı okumasının sebebi, sevgilinin boyunu, saçını, kaşını anmak içinmiş. Bu beyitte, ilk dizede yer alan kad, zülf,

kaş sözcükleri ile ikinci beyitte yer alan elif, lâm, râ harfleri arasında şekil yönünden anlam ilgisi kurularak mürettep leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

Cem Sultan, şiirlerinde birçok beyitte tenasüp sanatını kullanmıştır. Şair tenasüp sanatının sayesinde, beyitlere anlam bütünlüğü kazandırmıştır. Aralarında çeşitli yönlerden anlamca ilgi bulunan kelimelerin ayrı mısradaki veya beyitte kullanılmasıyla, dizeler sağlam bir yapıya bürünmüştür.

Gonca yākūt ola vü bergi zümürürd güli la'l

Ebr-i lutfı dōke ger gülsene bārān-ı kerem

(K.7/6)

Yukarıdaki beyitte altını çizerek belirttiğimiz yakut, zümrüt, ve lâl gibi değerli taşlar; gonca, gül, berg ve gülşen gibi çiçek ve çiçeklerle ilgili kelimeler ve ebr, bārān, dōkmek kelimeleri arasında tenasüp sanatı yapılmıştır. Kelimeler arasındaki anlam ilgisinin sağladığı simetriden de yararlanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, gül, gonca, leb, yanak kelimeleri ile tenasüp sanatı yapılmıştır. Şair, sevgili yanağını güle gösterse, gülün bu güzellik karşısında utanıp, terleyip gül suyuna döneceğini belirtmiştir. Gonca dudaklı deyimini sevgili için söylenmiştir. Sevgili anlamına gelir.

Gül hayādan derleyüp olur gül-āb

Arz-ı ruhsār eylesen iy gonca-leb

(G.9/5)

Baglanaldan zülfünün zünnārını

Kākülün küfri bana imān gelür

(G.57/2)

Yukarıda verdiğimiz beyitte de züluf, kākül, zünnār, küfr sözcükleri arasında tenasüp vardır. Şair sözünü sevgiliye söylüyor. Şair, sevgilinin siyah saçlarının zünnarına (kuşağına) bağlandığından beri, sevgilinin saçının küfrü (saçının karalığı) şaire iman gibi gelmekteymiş.

Görse yüzünü gül utanup sürh-rū olur

Ansa benefşe sünbülünü kaygulu olur

(G.107/1)

Sevgilinin güzelliklerinin övüldüğü yukarıdaki beyitte gül, benefşe, sünbül çiçek isimleri arasında tenasüp sanatı yapılmıştır. Sevgilinin yüzü o kadar güzeldir ki, bunu gül görse utancından yüzü kızarır. Menekşe, sevgilinin sünbül gibi saçlarını hatırlasa kaygılanır.

Her seher nālemi gel dinle eger bilmez isen

Mūcib-i nāle-i mürgān-ı şeb-āheng nedür

(G.114/2)

Her gece öten kuşların neden çığırştıklarını eğer bilmiyorsan, gel benim her seher vakti yaptığım inlemelerimi dinle. Burada seher, kuşlar, inleme, sabah, çığırşma sözcükleri arasında anlam ilgisi vardır, tenasüp sanatı yapılmıştır. Beyitte ayrıca, kuşların her seher böyle inlemelerinin sebebi, âşığın sevgili uğruna yaptığı inleyişini duymalarına bağlanarak, hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır.

Cem Sultan'ın şiirlerinde mübalağa sanatının ayrı bir yeri vardır. Cem, yaşamında karşılaştığı sıkıntıların ve çektiği acıların ne denli büyük olduğunu şiirleri vasıtasıyla anlatmak istemiştir. Bir olayın, bir heyecanın sonucunda durumu olduğundan daha büyük veya daha az göstermek, şairin duygularını anlatabilmesinde önemlidir. Cem, sözün etkileyiciliğini artırmak ve dolayısıyla mananın da kuvvetli olmasını sağlamak amacıyla çoğu söz sanatını kullandığı gibi mübalağa sanatını da şiirlerinde sıkça kullanmıştır.

Nālem var-iken nāliş-i dūlāb ne hācet

Dūlāba gözüm yaşı yiter āb ne hācet

(G.19/1)

Cem, yukarıdaki beyitte inlemelerinin bir dolabın çıkardığı sese denk olduğunu; dolabın çarkını çevirmek için suya gerek olmadığını, bunun için gözünden akıtacağı yaşların yeterli olacağını söyleyerek mübalağa yapmıştır.

Aglamakdan ol ciger-güşem firākından müdām

Kara kara kanlara boyandı bahr-istān felek

(K.8/9)

Âşık sevgilinin ayrılığında dolayı o kadar çok ağlamıştır ki, çiçek bahçesi kanlara boyanmıştır. Şair, sevgilinin ayrılığında dolayı gözünden kanlı yaşlar akıttığını ve bunun çiçek açmış yerleri kan rengine boyayacak kadar çok olduğunu söyleyerek mübalağa yapmıştır.

Gözlerüm şol denlü kan dökdi Frengistān'a kim

Bahr-ı Magrib cūşa gelmişdür taşup çağlar felek

(K.8/21)

Ey felek, gözlerim batı ülkesine o kadar çok kan (kanlı yaşlar) döktü ki, Batı Denizi bundan dolayı coşup çağlar. Burada da ne kadar çok ağladığını, mübalağa sanatından yararlanarak anlatmak istemiştir.

Sensüz sefer Safā degül iy Sidre-kad bize

Sen bile olcağız olur Müntehā sefer

(G.101/5)

Ey selvi boylu güzel! Sensiz yolculuk bizim için eğlence değildir. Seninle beraber müntehaya kadar gideriz. Çünkü sen sidresin. Bu beyitte, Hz. Peygamber'in Mirac olayına telmihte bulunuluyor. Sidre yerin yedi kat yukarısında bulunan bir ağaçtır. Hz. Peygamber, bu kata kadar yükselmiş, orada Cebrail'le buluşmuştur. Oradan daha ileri gitmesi mümkün olmamıştır. Çünkü ötesi son olacaktır. Sevgilinin boyu ile sidre arasında ilgi kurulmak yoluyla sevgilinin boyunun uzunluğu, mübalağalı bir şekilde anlatılıyor.

Cem'in şiirlerinde şairin kendine, sevgiliye, feleğe soru sorarak anlamın kuvvetlendirildiği beyitler yer alır. Şair bu sanatı daha çok sevgiliye seslenirken ve sevgili ile ilgili olan duygularını dile getirirken kullanmıştır.

Kalem yanar oda yazılsa ger beyân-ı firāk

Ya nice şerh olasıñ yâra dâstân-ı firāk

(G.175/1)

Ayrılık destanını sevgiliye nasıl açıklayacaksın? Ayrılık beyanı yazılacak olsa kalem ayrılığın ateşinden yanar. Cem, burada kendi kendine hesaplaşmaktadır. Adeta, ayrılık öyküsünü ve bunun sonucunda ortaya çıkan ayrılık ateşini yâra nasıl anlatacağını kara kara düşünüyor. Bunu kendine sorarak da istifham sanatı yapıyor.

Keremün cümle giriftârı halâs eyler iken

Ne revâdur bana lâyıñ göre zindâmı kerem

(K.7/56)

Onun keremi, bütün kusurluları salıverirken Cem'e böyle bir zindanı layık görmesi uygun mudur? Cem, ağabeyinin kereminden yararlanmak istemektedir. Bütün kusurlular affedilirken kendisinin zindanda olmasını uygun bulmuyor ve içine düştüğü durumu sevgiliye soruyor. Burada istifham sanatı ile birlikte tecahül-i ârif sanatı da yapılmıştır.

Seyr ü seferde ben nice sürem safâyı kim

Bâlâ-yı kaddün anıcak olur belâ sefer

(G.101/4)

Gezip dolaşırken nasıl eğleneyim? Senin yüksek boyun hatırıma gelince bu yolculuk bana bela oluyor. Cem, bu beyitte sevgiliye soru sorarak sesleniyor ve istifham sanatından yararlanıyor. Burada, sevgiliyi hatırladıkça hayatın zevklerini yaşayamadığını, mutluluklardan tad alamadığını belirtiyor.

Divân şairleri, gönüllerindeki şiddetli hisleri, yoğun duyguları ifade edemediklerinde, seslenme yoluyla bu duyguları anlatmaya çalışırlar. Cem Sultan'ın Divânı'nda çok sayıda nida sanatı örneği vardır. Cem, çok duygulandığı veya aşırı heyecan hissettiği anlarda "ey, iy, v'iy" gibi ünlemlerle seslenir. Cem, şiirlerinde

çoğunlukla sevgiliye, feleğe, kendine, dostlarına, ağabeyi Sultan Bayezid'e seslenerek duygularını ifade etmeye çalışır.

Sine-i mecrūhuma gamzen urur çün yarayı

İy sanem çok görme ben bî-çāreye sen çāreyi

(G.340/1)

Yukarıdaki beyitte şair, gönlündeki yaradan bahsediyor. Sevgilinin gamzesi, bu yaraya dokunur. Şair, sevgiliye seslenerek, kendisine çareyi çok görmemesini istemiştir. Sevgiliye “İy sanem!” diye seslenerek nida sanatı yapılmıştır.

Yaraşur Cem kaddini kapuna kılsa halka-vār

İy sanem çün ‘aşka devlet bu bāb altındadır

(G.76/7)

Ey güzel sevgili! Cem, boyunu senin kapına halka gibi bükse yakışır. Çünkü âşığın bahtı bu kapının altındadır. Bu beyitte de şair sevgiliye seslenerek nida sanatı yapmıştır.

İy sicill-i şiyemün matla’ı dīvān-ı kerem

Nām-ı cūduyla bulur zīneti ‘unvān-ı kerem

(K.7/1)

Kerem kasidesinde, Cem Sultan ağabeyi Bayezid'e; ahlakın, güzel huyların başlangıcı, kerem divanı diye seslenir. Cömertlik, adın kerem unvanıyla süslenir. Cem Sultan, bu beyitte ağabeyi Sultan II. Bayezid'e seslenerek nida sanatı yapmıştır.

İy vefāsuz hā'in ü bī-emn ü bī-amān felek

V'iy hatā-perver belā-baş u kazā-gerdān felek

(K.8/1)

İy felek nā-mihrsin bī-emn bī-amānsın

Kej-rev ü kej-şekl ü kej-āyin ü kej-devrān felek

(K. 8/14)

Cem Sultan'ın şiirlerinde nida sanatını en çok kullandığı kavramlardan biri de felektir. Yukarıda verdiğimiz şiirlerde Cem, feleğe seslenerek ona ağır ithamlarda bulunmuştur. Cem, içindeki sıkıntıyı atabilmek için feleğe haykırırcasına seslenir. Feleğin vefasızlığından, hain olduğundan, amansız ve güvensiz olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca felek, kazalar veren, bela getiren ve başa dert açandır.

Cem Sultan, zaman zaman kendine seslenir. Aşağıdaki beyitte bunun örneğini görmekteyiz. Aşk seferine çıkıldıysa bunun sonunun olmayacağı, mesafe sormamak gerektiği söylenmiştir. Şair, gönlünü aşka davet emiştir.

İy gönül bagladun-ısa sefer-i aşka kemer

Gel kadem bas gidelüm sorma ki ferseng nedür

(G.114/4)

Cem Sultan, gazellerinde sık sık sevgiliye seslenerek nida sanatından yararlanmıştı. Sevgiliye: “İy perî-rû, İy mâh-rû, Sanemâ, İy sanem, İy dost, Cânâ vb.” ifadelerle seslenerek kendisini duymasını, sevgiliye karşı hissettiği duyguları bilmesini ve ondan aşkına karşılık vermesini ister. Aşağıdaki beyitlerde bunun örneklerini görmekteyiz.

Yoluna cân virmege ben de kıluram heves

Sinün için ölür-ısem iy perî-rû nola kim

(G.139/2)

Eyleme öldür Cem'i iy mâh-rû

Çün bilürsin hayr işinün te'hîri yok

(G.172/5)

Lutfunla n'ola gönlümü ma'mûr ider isen

Zirâ ki gamun leşkeri vîrân ider iy döst

(G.15/4)

Her lahzâ çeşmünün sanemâ kasdı cân-ı mış

Rahm eylemedi bana nice bî-amân-ı mış

(G.140/1)

Cem Sultan, bir kasidesinde de içine düştüğü acıklı durumu dostlarına seslenerek anlatmaya çalışmıştır. Dostlarından, kendisini andıklarında matem etmelerini, gurbette Cem'in öldüğünü bilmelerini istemiştir. Aşağıdaki bu beyit, Cem'in gurbette düştüğü üzücü durumu anlatır.

İy dōstlar beni anıcak mātem eylenez

Eyle tutun ki gurbet içinde ben ölmüşem

(K. 10/36)

Cem Sultan, şiirlerinde teşhis sanatının sağladığı anlam etkisinden sınırlı olmak kaydıyla yararlanmıştır. Yen, elbise kolu (astin), sevgilinin elini öpmesi özelliğiyle kişileştirilmiştir.

Öpmez elini kimse meger āstīn öper

Kuçmaz bilini kimsene illā meger kemer

(G.94/2)

Aşağıdaki beyitte gül, insan gibi düşünen, imrenen, sevgilinin yüzünün güzelliğine özenen bir varlık olarak gösterilmiş ve bu yolla kişileştirilmiştir.

Yüzine öykinse gūl olmaz ‘aceb

Kim açılmış yüzlüde olmaz edeb

(G.9/1)

Cem Sultan, felekten şikayet ettiği şiirlerinde de feleğe insana özgü özellikler yüklemek yoluyla teşhis sanatına başvurmuştur. Feleğin zalim olması, amansız olması, alçak olması vb. özellikler teşhis sanatını oluşturmuştur. Aşağıdaki beyit de bu özelliği taşıyan bir beyittir.

Husrev-i sāhib-zemānlar kanın içen zulm-ıla

Pür-sitem pür-mihnet ü pür-derd ü pür-efgān felek

**Sensin āhir tahtını viren Süleymān'un yile
Mülk-i ābādın mülükun eyleyen vīrān felek**

(K.8/2-3)

Felek; amansızdır ve ona güven duyulamaz. Hatalar, günahlar besleyen, insanın başına bela veren, kaza çarkını döndüren felektir. Zulüm ile zamanın, her devrin padişahlarının kanını içen, baştanbaşa sitem, eziyet, mihnet, dert ve inlemeler veren felektir. İnsanlara felaketler hazırlayan, kötülükler getiren, başlarına dertler açan felektir. Nice büyük padişahların sonunu hazırlamıştır. Hz. Süleyman'ın bile tahtını, varlığını viran etmiştir.

Cem Sultan, şiirlerini yazarken telmih sanatından yararlanmıştır. Cem Sultan'ın Divanı'nda yer alan telmih sanatı çoğunlukla kişileri, meşhur bir olayı, kıssaları, efsane kahramanlarını işaret eder. Sözün daha inandırıcı olması için bu hatırlatma unsurlarından yararlanma yoluna gider. Aşağıdaki beyitlerde, Hz. Süleyman anılarak onun büyüklüğü, kudretli oluşu ile karıncanın aczi arasında tezat yapılmış; Hz. Süleyman hatırlatılarak da telmih sanatı yapılmıştır.

**Husrevā dinle bu ben mūr-ı za'ifün hālin
Çünkü sensin bu zemān içre Süleymān-ı kerem**

(K.7/36)

**Olur cihān içinde Süleymān gibi 'azīz
Lutfından eger olr-ısa mūra i'tibār**

(K.3/14)

Aşağıda ise "İlâc-ı İsâ" ifadesiyle Hz. İsa'nın sihirli nefesiyle ölümlere can vermesi hatırlatılmaktadır.

**Dil mürdesine ne gam ki iy dōst
La'lünde durur 'ilâc-ı 'İsā**

(K.11/9)

Aşağıdaki beyitlerde, konusu aşk olan halk hikâyelerine telmihte bulunulmuştur. İlk beyitte, Ferhat ile Şirin hikâyesi hatırlatılır. Beyitte, hikâye kahramanlarından olan Husrev'in vuslata ermesi hatırlatılmıştır. İkinci beyitte ise Leyla ile Mecnun hikâyesinden telmih yoluyla yararlanılır. Cem Sultan, sevgilinin saçının hayalinin başında yuva edindiğini belirtiyor. Saçının karalığında gönül adeta Mecnun gibi olmuştur. Gönülün aklını yitirdiğini belirtiyor. Beyitte mecnun kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Gönül ise aklını yitiren bir kişi gibi düşünülerek kişileştirilmiştir.

Leb-i Şîrîn Husrev buldı tenhâ

Hemân yok yire cân terk itdi Ferhâd

(G.38/6)

Âşiyân tutañ başumda hayâl-i zülf-i dōst

Leyli-i zülfinde dil Mecnûn gibi sevdâyîdür

(G.69/4)

Cem Sultan, telmih sanatından toplumsal veya kültürel bazı durumları hatırlatarak da telmih sanatına başvurur. Fakat bu kullanım, yukarıda belirttiğimiz kullanıma göre daha azdır. Aşağıdaki beyitte, eskiden hat sanatında veya el yazmacılığında kullanılan kamış kalemin ortasına açılan keşiğin düzgün olmadığı, yazının da düzgün olmayacağı durumu hatırlatılarak bununla Cem'in yaşam düzeni arasında benzerlik yoluyla ilgi kurulmuştur.

Dilini deldi Cem'ün tîg-i cefâ hâme bigi

Nâme takdîr idemez hâlini sultân-ı kerem

(K.7/33)

Ey kerem sultanı! Cefa kılıcı, kamış kalemin ortasındaki kesik gibi, Cem'in gönlünü deldi. Mektup onun hâlini anlatamaz. Cem, yaşadığı sıkıntıları ve çektiği acıları anlatabilmek için benzetme yoluna gidiyor. Cem, gönlünü kamış kaleme benzetiyor. Kalemin ortası eğer güzel kasilmemişse hat düzgün çıkmaz, bu kamışla yazılan yazı bir şey anlatamaz. Cem'in hayatını bir hat yazısına benzetebiliriz. Dolayısıyla Cem'in hayatının da düzeni yoktur ve bir düzene, bir yardım eline ihtiyacı vardır.

Cem'in şiiirlerinde, bir olayın gerçek sebebinin reddedilerek çok daha güzel bir sebebe bağlanması yoluyla yapılan hüsn-i ta'lil sanatına da sıkça rastlıyoruz. Dinî konuların işlendiği kasidelerinde de bu sanatı sıkça kullanır. Dünyadaki sıradan varlıklar ve bu varlıklarla ilgili olaylar, Hz. Peygamber'e veya Allah'a bağlı olarak açıklanır. Gazellerinde hüsn-i ta'lil sanatı, doğa olaylarının gerçekleşmesini farklı gösterme yoluyla yapılır. Bu güzel sebep daha şairâne ve daha hayâlidir.

Aşağıdaki beyitte gökyüzündeki kızılık, kanlara boyanmış gibi gösterilmiş. Ay üzerinde çizik şeklinde görünen yarığın ise, ayın bu kan kızılığını görüp göğsünü parçalamasından kaynaklandığı söylenerek hüsn-i ta'lil yapılıyor.

Kendüyü kânlara boyadı âf-ı tâb-ı çarh

Bu hâli gördi sînesine şerhâ çekdi mâh

(K.10/28)

Aşağıdaki beyitte, ayın her gece gökyüzünde görünmesi penceresinden düşmesiyle anlatılmıştır. Bu düşüşün nedeni ise sevgilinin gün gibi olan yüzüne bakabilmektir. Beyitte, ayın doğuşu sevgili ile ilgili güzel bir sebebe bağlandığı için hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır.

Her gice revzenünden aşaga düşer kamer

Maksûdı gün yüzüne hemân bir nazâredür

(G.84/5)

Aşağıdaki beyitte de her ay hilâl olmasının sebebi, sevgilinin belinin anılmasına bağlanarak hüsn-i ta'lil sanatı yapılıyor.

Her dem miyânı yâdına her ay hilâl olur

Olur sîm-ten kaçan ki bilinden çözer kemer

(G.94/6)

Dil tıflı kadd ü zülf ü kaşun yadına müdâm

Mushafda okıduğı elif lâm râ-y-ımış

(G.147/2)

Gönül çocuğunun Kur'an'da devamlı olarak elifi, lâmi, râyi okumasının sebebi, sevgilinin boyunu, saçını, kaşını anmak içinmiş. Bu beyitte de hüsn-i ta'li sanatı yapılmıştır.

Cem Sultan, kelimelerin anlamlarındaki zıtlıklardan yararlanarak mananın güçlendirilmesi yoluyla sağlanan tezat sanatından, şiirlerinde çokça yararlanmıştır. Cem Sultan, anlamca zıt sözcükleri bir arada kullanarak duygu ve düşüncelerini etkileyici bir biçimde sunmuştur. Aşağıdaki beyitlerde altı çizili sözcükler arasındaki zıtlıktan yararlanılarak tezat sanatı yapılmıştır.

Zülfünü yüzünde gören dir senün

Kim görüpdür bir arada rûz ü şeb

(G.9/2)

Yukarıdaki beyitte, sevgilinin yüzü ve zülfünü gece ve gündüze benzetmiştir. Gece ve gündüz sözcükleri arasındaki anlam zıtlığından yararlanmıştır.

Lutfunla n'ola gönlümü ma'mûr ider isen

Zîrâ ki gamun leşkери vîrân ider iy dost

(G.15/4)

“Ey dost, lutfunla gönlümü yapsan (ma'mur etsen) ne olur ki? Değilse, gamının askeri (gönlümü) yıkar.” Sevgilinin âşığa verdiği üzüntü, âşığın gönlünü kırmakta; âşığın gönül yuvasını yıkmaktadır. Şâir, sevgiliden yıkılan bu gönlünü kendisine göstereceği ilgiyle yeniden yapmasını istiyor. Bunu anlatırken de tezat sanatından yararlanmıştır.

Sensin âhir tahtını viren Süleymân'un yile

Mülk-i âbâdın mülükün eyleyen vîrân felek

(K.8/3)

Yukarıdaki beyitte, âbâd ve vîrân sözcükleri vasıtasıyla tezat sanatı yapılmıştır.

Aşağıdaki beyitte de dert ve derman sözcüklerinin anlam zıtlıklarından yararlanmak kaydı ile tezat sanatına başvurulmuştur.

Ne gam dermān irişmezse lebünden

İder derdün Cem'e iy cān kifāyet

(G.21/7)

Olur cihān içinde Süleymān gibi 'azīz

Lutfından eger olur-ısa mūrā i'tibār

(K.3/14)

Yukarıdaki beyitte, Hz. Süleyman'ın büyüklüğü, yüceliği ve hükmediciliği ile karıncanın küçüklüğü, acziyeti arasındaki zıtlıktan karşılaştırma yoluyla yararlanılmıştır.

Verdiğimiz bu örnekler, Divân'ın genelinde sıklıkla kullanılmış olan edebî sanat örnekleridir. Cem Sultan'ın edebî sanatları kullanmadaki ustalığını ve duygularını ifade etmedeki inceliğini yansıtması bakımından örnek niteliğindeki beyitlerdir.

Cem Sultan, Divân genelinde söz ve mana sanatlarından bolca yararlanmıştır. Böylelikle manayı daha güzel bir şekle sokmuş; yerine göre anlamı kuvvetlendirmiş ve yerine göre de düşündürmüştür.

2.6.Anlatım Biçimleri

2.6.1.Tasvirî Anlatım

Divan şiirinde anlatımın en yaygın olanı tasvirdir. Tasvir, düz tasvirin yanı sıra alegoriyi yani simgesel anlatımı da beraberinde getirmiştir. Şair, anlatımda şiiri daima gerçeğin daha üstünde, hayal gücünü zorlayan bir güzellikte tutmaya çalışır. Bunların sağlanabilmesi için de şiirde kullanılan kavramların çok güzel anlatılması gerekir. Aşk, sevgili, aşk meclisi, aşk mevsimi gibi Divan şiirinin temel konuları olan unsurların, olduğundan daha güzel bir şekilde gösterilmesi için, iyi tasvir edilmeleri ve böylelikle kişinin hayalinde yüceltilmeleri gerekir.

Anlatım biçimleri birbirinden bağımsız değildir. Anlatımda, tasvir ve tahkiye iç içedir. Tasvirde tahkiyenin olması, anlatımın bir getirisidir. Cem'in ne kadar kuvvetli bir hayal gücüne sahip şair olduğu, onun tasvirle süslenmiş beyitlerinde görülmektedir. Tasvirî anlatımda, özellikle tabiatı ve sevgiliyi anlatırken çok başarılıdır. Tabiat ve sevgili, onun şiirlerinde tasvirin başlıca malzemesidir.

Kendüyi kanlara boyadı âf-tâb-ı çarh

Bu hâli gördi sînesine şerhâ çekdi mâh

(K.10/28)

Çâk etdi yakasını seher subhgâha bak

Od saldı hırmenine meh-i âsumâni gör

(K.10/12)

Cem Sultan, çok iyi bir gözlem gücüne sahiptir. Çevresinde şekillenen olayları, çevresindeki güzellikleri çok dikkatli bir şekilde gözlemlemiş ve bunları hayal dünyasında şekillendirerek güzel bir şekilde ifade etmiştir. Yukarıdaki beyitlerde, doğada var olan bir durum anlatılmıştır. Gökyüzünde oluşan kızılığın ayın göğsünü kesmesi sonucuna bağlanmaktadır. Gökyüzü kızılığın da kan rengi ile anlatılmıştır. Kesmek fiiliyle de ayın değişik biçimlerde görünmesi anlatılmıştır. Cem, aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi, tasvirlerini yaparken tahkiyeye de başvurmuştur.

Açdı nikâbı çünkü yüzünden 'arûs-ı gül

Kıldı şükûfeler başına sim ü zer nisâr

(G.56/2)

Gül gelini, yüzünden örtüsünü açtı. Çiçekler, başına altın ve gümüş kıldılar. Beyitte gül, yüzü örtülü bir geline benzetilmiştir. Baharın gelişiyi birlikte gül de gonca hâlimden gül hâline geçer. Şâir bu durumu, düğünde gelinin başındaki duvağını açması durumuyla özdeşleştirerek tasvir etmiştir. Beyitte, gelinin duvağını açma âdeti benzetme unsuru olarak verilmiş ve sosyal yaşama ait bir öge şiirde işlenmiştir. Aşağıdaki beyitte de, bu durum sonucunda ortaya çıkan tablo anlatılmıştır. Baharın gelişiyi birlikte bütün bahçeler bülbülün sevdasıyla dolmuştur. Bu beyitte, anlatım tahkiye ağırlıklıdır. Tasvirin yapılabilmesi için tahkiyeden yararlanılmıştır.

Toldı sevdā-yı bülbül ile bāg ü gül-sitān

Oldı zemāne yüzi bahār-ıla sebze-zār

(G.56/4)

Yukarıdaki beyitleri, anlatım teknikleri yönünden genel olarak değerlendirdiğimizde baharın gelişinin anlatıldığını görürüz. Gülün açılışı, baharın gelişi, bülbülün sevdıyla doluşu ve bu vesileyle zamanın tazelenişi dile getirilmiştir. Tahkiyenin de kullanıldığı bu beyitlerde, benzetmelerden de yararlanılmak suretiyle doğa tasviri yapılmıştır.

Tabiatın güzel bir şekilde tasvir edilmesinin yanında mekan tasvirleri de başarı ile yapılmıştır. Sürgündeki ilk yıllarında Fransa'da gözlemlediklerini anlattığı manzumesinde (Kaside 9) buna sıkça rastlarız. Şair, mekânı bir fotoğraf karesine bakıyormuş gibi detaylı ve sanatsal bir anlatımla yansıtır. Cem'in Batı'ya ilişkin gözlemlerini anlattığı beyitlerini, daha önceden değerlendirdiğimiz ve anlamlarını açıkladığımız için, aşağıdaki beyitlerin anlamlarını genel olarak vermeyi uygun gördük. Bu beyitlerde, Fransız sarayının bahçesinde yetişen bitkilerden Fransız yemek tertibine göre düzenlenmiş bir sofrada yer alan yiyeceklere, içeceklere, sofradaki eşyalara kadar birçok unsur ayrıntularıyla birlikte tasvir edilmiştir.

Geldüğün şehir-i Franca bāğçesinün her biri

Sidre vü huld ü nā'im ü ravza-i Rıdvān'dur

Nar ağaçları vü limon kaysı vü şeft-ālular

Güller ü zibā çiçekler hem narenc-istāndur

(K.9/5-6)

Cem'in geldiği Fransız şehri, cennet bahçelerine benzemektedir. Bu bahçeler içerisinde nar ağaçları, limon, kayısı, şeftali ağaçları; güller, çiçekler narenciyeler bulunmaktaymış.

Cem, doğa tasvirlerinin yanında, mekân ve durum tasvirleri de yapar. Fransız sarayındaki yemek sofrasını, orada bulunanları da tahkiyeyle iç içe olarak tasvir eder. Buna örnek olarak aşağıdaki üç beyiti verdik.

On iki bān oğlu kan karşunda cāmı içer
On sekiz sākī vü meclisde güzel oglandur

Cümlesi zerrîn-kemer altun libāçe giydüğü
Şukka altun başlarında kolları ‘uryāndur

Ellerinde yeşm-i ahder la'l-i ahmerden kadeh
Her kim içer ol kadehden mest-i cāvīdāndur

(K.9/16-18)

On iki prens, şâirin karşısında bulunmakta ve içki içmekteymiş. Bu eğlence meclisinde, on sekiz güzel kız ve oğlanlar hizmet etmek amacıyla bulunmaktalarmış.

Mecliste bulunanlar, altından yapılmış kemerler takıyorlarmış. Yine bu kimseler, altından yapılmış kolları açık giysiler giyiyorlarmış. Cem, çok küçük ayrıntıları dahi gözlemleyerek bunları tasvir etmiştir.

Ser-be-ser Mısrî çiniler kāse-i fagfurlar
Keklik ü turna gügercin kuzular biryāndur

Issı otlarla mürekkeb sükkeri gül şerbeti
Hokka-i yākūt-ıla terkīb-i Efregān'dur

(K.9/25-26)

Cem, yukarıdaki beyitlerde de, katıldığı davette sofrada bulunan yiyecekleri, içecekleri, yemek sırasında kullanılan araç gereçleri, bu araçların nelerden yapıldığını, kısacası Fransız sofra ve eğlence tertibini tasvir etmiştir.

Cem Sultan, gazellerinde sevgiliyi de çok zarif tasvir eder. Onun gazelleri, baştan başa sevgilinin övgüsüyle doludur. Cem, sevgiliye yapılacak en güzel övgünün onu çok güzel tasvir etmek olacağını bildiği için gazellerinde, tasvirin bütün inceliklerinden yararlanmıştır.

Gözümde ‘aks-i ruhsârün hayâli

Güneşdür sanasın su üzre dîtrer

(G.110/5)

Sevgilinin yanağının hayali, güneşin su üzerindeki yansımaya benzetilmiştir. Cem, tasvirî anlatımda benzetmenin sağladığı anlatım gücünden yararlanmıştır.

2.6.2. Tahkiyevî Anlatım

Cem Sultan, beyitlerinde tahkiyeden (hikâye etme) de yararlanmıştır. Şairin yaşamı, hayal dünyasını şekillendirdiği için Cem’in şiirlerinde onun yaşadığı olayların izlerini görebiliyoruz. Cem Sultan, olayları ve durumları şiire aktarırken tasvirin ve tahlilin öncesinde tahkiye unsurundan yararlanmıştır. Hareket manasındaki fiiller ve geçmiş zaman kipi, tahkiye etmede beyit kurgusunun vazgeçilmeyen unsurlarıdır. Neden ve sonuç ilişkisine dayanarak var olan durumun anlatılmasında da tahkiyeden yararlanılmıştır.

Düz yazılarda, zaman zaman, anlatımın başarılı olabilmesi ve ifade şeklinin tekdüzelikten kurtulabilmesi için farklı anlatım tekniklerinin bir arada kullanılması da gerekir. Aynı durum manzum yazılar için de söz konusudur. Cem’de de bu anlatım zenginliği vardır. Tasvir ve tahkiye; devam etmekte olan zamanı gözlemlenen mekânı ve içinde bulunulan durumu anlatmak için birlikte de kullanılmıştır. Bunun örneklerini, daha önce değindiğimiz tasvir bölümünde verdiğimiz için burada tekrar vermeye gerek duymadık.

Cem Sultan, dinî içerikli kasidelerinde tahkiyeden yararlanmıştır. Aşağıdaki beyitte, Allah’ın yüceliğinden ve O’na sığınanın huzura ereceğinden bahsederken tahkiyeye başvurmuştur.

Bende olan tapuna senün oldı pād-şāh
Makbūl olan kapunda senün oldı bahtiyār
 (K.3/16)

Senin kapına köle olan padişah oldu. Senin kapında kabul gören kimse huzur buldu, mutlu oldu.

“Kerem Kasidesi”nde de isteğinin ne olduğunu tahkiye tekniğini kullanarak dile getirmiştir. Bu kasidede anlatımı baştan sona şekillendiren anlatım tekniği tahkiyedir. Tahkiye, Cem’in anlatımına akıcılık katmıştır.

Lık bī-vāsita hālüm sana ‘arz eylemege
Bu redīfi bana ‘arz eyledi hullān-ı kerem

Husrevā dinle bu ben mūr-ı za’ifün hālin
Çünkü sensin bu zemān içre Süleymān-ı kerem

Mezra’-ı bahtımı dün biçer iken dās-ı emel
Ugrayu geldi benüm üstüme dihkān-ı kerem

Didi her kim ki hatā tohumın eker sencileyin
Olısar hırmeninün hāsılı hirmān-ı kerem
 (K.7/35-38)

Yukarıdaki beyitlerde, “Kerem Kasidesi”ni yazma sebebini açıklar. Ağabeyinden kendisine kulak vermesini ister. Cem, hatalı olduğunu da dile getirmiştir. Beyitlerde anlatım geçmiş zaman kipiyle şekillenmiştir.

Gazellerinde zaman zaman, bulunduğu konumu anlatmak için geçmişe yönelmiş ve bu durumda tahkiyeye başvurmuştur.

Kıldum diyār-ı yarı koyup gedā sefer
Allāh ki nice müşkil imiş bī-rızā sefer

Ben umdugum bu-y-ıdı ki kapunda hoş geçem

Kim derdi kim bu resm ile nā-geh ola sefer

(G. 101/1-2)

Cem, yukarıdaki beyitlerde yârin diyarını bırakıp sefere çıktığından bahsetmektedir. Rızasız olarak çıktığı bu seferi ona zor gelmiştir. Cem, beklediğinin yârin kapısında hoş vakit geçirmek iken, bu şekilde ansızın sefere çıkacağıının kimsenin aklına gelmeyeceğini belirtiyor. Cem, yaşadığı bu beklenmedik olayları anlatırken tahkiyeye başvurmuştur.

2.6.3. Tahlilî Anlatım

Divân'da tahlilî anlatımı örnekleyen fazla beyit tespit edemedik. Cem Sultan, yalnızca iç hesaplaşmasını yaptığı beyitlerinde, sevgilinin ruh hâlini anlattığı gazellerinde, âşık olarak kendi ruh hâlini ve duygusal konumunu anlatırken tahlil yöntemine başvurmuştur.

Yaşama ve yaşadıklarına dair izlenimlerini, geniş hayat tecrübesinin süzgecinden geçirerek bir sonuca dönüştürebilmiştir. Cem Sultan, içinde bulunduğu duruma yönelik olarak yaptığı değerlendirme sonucunda sağduyulu yaklaşımlarda bulunabilmiş, nesnel sonuçlara varabilmiş ve kabullenme psikolojisi içerisine girmiştir.

Tîg-ı hışm elde vü boynumda kefen ortada baş

Tâbi'em her ne ki emr eylese fermân-ı kerem

Gerçi kim cürmü hatâdur işümüz n'oldı 'atâ

Gerçi kim iki elüm kanda velî kanı kerem

(K. 7/65)

Cem Sultan, yukarıdaki beyitlerde içinde bulunduğu durumun tahlilini yapmıştır. Bu tahlil, onu yaptığı hatalarını görmeye ve pişmanlık duygusuna kapılmasına sebep olmuştur. Böylelikle, kasidesinde ağabeyine karşı itaatini dile getirmiştir.

Kimi zaman, içine düştüğü karamsar tablodan kurtuluşu Allah'a sığınmakta bularak bu dünyanın geçici olduğu düşüncesine yönelmiştir. Aşağıdaki beyitleri, Cem'in Allah hakkındaki düşüncelerini açıkladığı ve O'na sığındığı beyitlerine örnek olarak verilebilir.

**Pes anun cān virmek almak kudret-i kabzındadır
Nedür eşyānun vücūdı ol hakikat cāndur**

**'Ālemi emr-ile vār eylemek emrindedür
Yine bir emr-ile yog eyler ana āsāndur**

(K.9/38-39)

**Birliğini bir bilüp dā'im ana şükr itmeyen
Kāfir ü 'āsī vü müşrik hāric ü şeytāndur**

(K.9/42)

Allah'a devamlı şükretmeyen, imansızdır, asidir, şeytandır.

Değişken bir ruh haline sahip Cem, kimi zaman da içine düştüğü durumu kabullenmek istemeyerek bir suçlu arar. Bu hususta yol feleğe çıkar.

**Bozıla çenberi yıkıla çarg-ı kej-revi
Görem ki aşaga geçe başdan başa felek**

(K. 10/8)

Gazellerde, âşık ile sevgilinin ruhsal tahlilleri verilmiştir. Her iki tip de Divân şiirinin klasik özellikteki âşık ve sevgili tipleridir. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin ilgi göstermediğinden, yaptığı fedakarlıkları takdir etmediğinden yakınıyor. Sevgili uğruna canından vazgeçse de sevgilinin bunu takdir etmemesine yapabileceği bir şey yoktur. Cem, çaresizliğinin farkındadır. Bunu da tahlil vasıtasıyla anlatıyor.

**Hele ben yoluna cāndan dil ü cān terk ideyin
Sen eger kılmaz isen minnet elümden ne gelür**

(G. 53/7)

2.6.4. Konuşmalı Anlatım

Cem'in gazellerinde sıkça karşımıza çıkan bir anlatım tekniğidir. "Dedim... dedi..." tarzındaki anlatım kalıbı üzerine kurulu olan teknikte şair, "sevgili"yle olan iletişimini konuşmalı anlatımla gerçekleştirir. Böyle kurulmuş beyitlerde dil çok sade ve anlatım da akıcıdır. Bu beyitlerde, beyit kuruluşunda benzetme unsurları da önemli yer tutar.

Didüm dil toldı yir yok gamzene hiç

Didi kim terkeş üzre yaraşur tır

(G. 102/5)

Şair, sevgiliye gönlünde onun gamzesine yer kalmadığını söyler. Sevgili ise, âşığının gönlünü ok çantasına benzeterek, ok çantasına okun yakışacağını söyler. Burada, sevgili hazırcevap ve zeki bir insan olarak gösterilmiştir. Sevgilinin bu zekası ve işvesiyle, âşığı kendine hayran bırakması, âşığın gönlünü çalması çok doğaldır. Beyitte, sevgiliyle konuşanın da, âşığa cevap veren sevgilinin de şair olduğunu düşünürsek; beyitin ne kadar ustaca kurulduğunu görürüz. Şair, sevgilinin gamzesini oka, kendi gönlünü de ok çantasına benzetmiştir. Okun durduğu yer ok çantasıdır. Şair, dolaylı yoldan sevgilinin gönülde saklı olduğunu söylemiştir.

Bana kıl cevruñi didüm didi kim

Cefadan nice usanmaz dilün var

(G. 103/2)

Cem, sevgiliden kendisine eziyet etmesini istemektedir. Çünkü, sevgiliden gelen cefa dahi olsa bu, sevgilinin ilgisinin sonucudur. Âşık için mutluluk sebebidir. Sevgili ise Cem'e cefadan usanmayan nasıl bir gönlü olduğunu söyleyerek şaşkınlığını dile getirmiştir. Beyitte anlatım, sevgili ve âşığın karşılıklı konuşmalarıyla sağlanmıştır.

Didüm ne manzar-ıdı yüzün zülfün olmasa

Güldi didi çerāg dibi karanu olur

(G. 107/2)

Sevgiliye dedim : “Eğer saçın olmasaydı yüzünün ne güzel bir görünüşü olacaktı.” Sevgili güldü ve dedi ki: “Çıra dibi karanlık olur.”

Didüm ki Cem gözi nemdür görelden ‘arızunu

Didi ki nem olur ise bana ne kim nemdür

(G.113/9)

Dedim ki, Cem’in gözü yanağını gördüğünden beri yaşıdır. Dedi ki : Nemden bana ne, Cem’in gözü (Cem) neyim olur? Beyitte, nem sözcüğü “yaş ve kimim, neyim” anlamlarına gelecek şekilde cinaslı olarak kullanılmış ve sözün etkileyiciliği artırılmıştır.

Âşık ve sevgilinin karşılıklı konuşmalarına dayalı olarak sağlanan anlatım örnekleri, Cem’in gazellerinde sıkça kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİVÂN'DAKİ MANZÛMELERİN İÇERİK ÖZELLİKLERİ

3.1.Tarihî İçerik

3.1.1. Cem Sultan'ın Hayatına, Döneme, Osmanlı Coğrafyasına İlişkin Bilgiler

Cem Sultan'ın Divânı'nda, dönemin tarihsel özelliklerine ve Cem'in hayatına ilişkin bilgileri buluyoruz. Cem Sultan'ın hayatına ilişkin bilgiler, Divan'da yer alan kasidelerde, terki-i bend ve terci-i bendde vardır. Seçtiğimiz beyitler aracılığıyla, bu bilgileri vermeye çalışacağız. Bu şiirlerin incelenmesi, padişah olma isteği öncesinde ve sonrasındaki şehzade Cem'i ve Cem'in şiir dünyasını doğru anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Cem Sultan'ın divanındaki manzumelerde, yaşadığı talihsiz olayların derin izleri vardır. Çektiği acılar onu duygulu, hassas bir şair yapmıştır. Cem Sultan, duygulu ve hassas bir insan olmasının yanında geniş bilgi, kültür ve kuvvetli bir gözlem gücüne de sahiptir.

Cem Sultan'ın padişah olma isteği, ağabeyi Sultan II. Bayezid'le yaptığı taht mücadelesi ve esaret yıllarında karşılaştığı durumlar, Cem'in şiirlerine yansımıştır. Cem Sultan ve ağabeyi II. Bayezid arasındaki padişah olma mücadelesi, Fatih'in son zamanlarına doğru açıkça kendini göstermiştir. 3 Mayıs 1481 tarihinde Fatih'in Gebze dolaylarında ölmesi üzerine her iki şehzadeye de elçi gönderilir. II. Bayezid'e gönderilen elçi Amasya'ya ulaşırken Cem'e gönderilen elçi yolda öldürülür. Cem, haberi aldığı anda II. Bayezid padişahlık tahtına oturmuştur. Cem de sultanlık istediği, saltanatın kendi hakkı olduğunu düşündüğü ve bu durumu kabullenemediği için ağabeyiyle taht mücadelesine girişmiştir. II. Bayezid ile Yenişehir ovasında yaptığı savaşı kaybeden Cem kaçmak zorunda kalmıştır. Cem, takip edildiği için Konya üzerinden Tarsus-Halep-Şam güzergâhını izleyerek Kahire'ye varır. Cem Sultan, bir yıl sonra annesi ve karısıyla birlikte hac ziyaretinde bulunur.

Ben bir hevāda uçar-ıdum kayd ü bend yok

Kanda irişdi bana bu dām-ı belā dırıg

Düşmenler içre nice ‘aceb hāle ugradun

Bir dost yok kim eyleye bir merhabā dırıg

(K.10/18–19)

Mülk-i Yūnān’a ser-ā-ser hüküm iderken āh kim

Eyledün mesken bize şimdi Freng-istān felek

(K.8/7)

Yukarıdaki ilk beyitte Cem Sultan, şehzadelik yıllarının ne kadar rahat geçtiğini anlatmaktadır. Onu izleyen diğer beyitlerde ise şair içine düştüğü acıklı durumu anlatmakta ve hālinden řikāyet etmektedir. Cem, babası tarafından çok iyi yetiştirilmiş, iyi bir eğitim alması sağlanmıştır. Küçük yaşta Kastamonu sancak beyliği ve oradan da Karaman valiliğine tayin edilmiştir. Konya’da bulunduğu yıllar, hayatının en güzel yıllarıdır. Ancak babasının ölümü ve sonrasındaki taht mücadelesi, Cem için karanlık günlerin başlangıcı olmuştur. Cem, bu karanlık günleri bela tuzağına benzetiyor ve bu durumdan kaynaklanan rahatsızlığını dile getiriyor. Ben bir havada engelsizce uçarken nasıl oldu da böyle bir bela tuzağına yakalandım?

şair, tahkiyeye dayalı bir üslupla, huzurlu günlerinden ve sonraki yaşantısından durumları yansıtarak karşılaştırmada bulunmuştur. Cem önceleri, huzurlu ve özgür bir hayat yaşamaktaydı. Sonuçta bir şehzadeydi ve tahtın da en belirgin varislerindendi.

İçinde padişahlık arzusu iyice yer etmişti. Zamanı geldiğinde yaptığı padişah olma girişimleri onun başına dertler açmıştır. Bu tuzağa yakalanışına kendisi de şaşmakta ve üzüntü duymaktadır. Çevresinde sıcak bir merhaba diyecek kimselere hasret kalmıştır. “Düşmanlar içerisinde ne hāllere düştüm!” derken de sürgün olduğu ve esaret içerisinde geçirdiği yılların acısını anlamak mümkündür. Düşmanlar içerisinde çok acınacak bir durumda kaldığını ve yalnız olduğunu belirtiyor. Öyle ki “Merhaba! Diyecek bir dost bile kalmamıştır. Cem’in hayatıyla ilgili tarihî bilgilerimiz doğrultusunda, Cem’in “düşmanlar” diye nitelendirdiği kimselerin Rodos şövalyeleri ve Fransa’da esir tutulduğu yıllarda etrafında bulunan kimseler olduğunu düşünüyoruz. Cem Sultan, bu tutsaklıktan

derin bir üzüntü duymuştur. Osmanlı hanedanının şehzadesi, bu esirliği kabullenemez. Bu isyanını feleğe ve kendi kaderine yöneltir. Mülk-i Yunan olarak bahsedilen yer Anadolu'dur. Felek, bir zamanlar Anadolu'ya baştanbaşa hükmeden Cem'in yerini şimdi Frengistan yapmıştır. Saltanat kavgasının sonunda, hayatının hiç umulmadık bir maceraya sürüklenmesi; esarete, felakete, türlü yorgunluklara katlanması Cem'in iç dünyasını da olumsuz etkilemiştir. Cem, düştüğü bu durum karşısında feryat etmektedir.

Cem Sultan, padişah olma arzusunu uzun manzumelerinin yanı sıra gazellerinde de hissettirir. Aşağıdaki beyitlerde Cem Sultan'ın bu isteğini sezebiliyoruz.

Zülfüni düşde gördüğümü didüm

Dir mu'abbir ki var uzun seferün

(G.178/4)

Dile devlet nişanu yarasıdur

Ki cümle derdümün ol çaresidür

(G.50/1)

Ey dil ayagina düşmek gerçi kim düşvârdur

Cehd idüp düşvâr çün devlet nişanı pâydur

(G.69/6)

Rüya tabircisine, senin saçını düşümde gördüğümü söylediğimde bana bunun uzun bir sefere çıkacağımın göstergesi olduğunu söyledi. Cem Sultan'ın bu beyti, yıllarını ve ömrünü alacak olan Avrupa yolculuğu ve esaretinin bir habercisi; bir göstergesi gibidir. Gönlümde devlet nişanı kanayan bir yara gibidir. Öyle ki, bütün dertlerime çare olacak olan da budur. Cem, padişah olmak isteğini bu beyitte açıkça dile getiriyor. Bu istek onda kanayan bir yara gibidir. "Kanayan yara" benzetmesi, içindeki isteğin ne kadar kuvvetli olduğunu; bu isteğinin gerçekleşmemesinin de ne kadar acı verici olduğunu anlatmak için kullanılmıştır.

Cem Sultan, kendine seslendiği beyitte ağabeyi II. Bayezid ile olan taht mücadelesinin zor olduğunu dile getiriyor. Ey gönül! Ayağına düşmek gerçi çok zordur. Ama bu mücadelenin sonunda padişahlığın (devlet nişanı) payı vardır. Bu amaca ulaşmak

için onu istekli ve kararlı görüyoruz. Cem, mücadelecî olması, bu mücadelenin zor olacağı ama yılmaması gerektiği yönünde kendine telkinde bulunuyor.

Cem ne gam oldun ise yârın ışiginden ırag

Kişiye devr-i felek cevri vatandan çıkarur

(G.74/5)

Yukarıdaki beyitte Cem Sultan, sevgilinin yanından uzak olmaktan daha kötü durumların var olduğunu anlatmaktadır. Cem, yaşadığı talihsizlikler yüzünden çok sevdiği vatanından ayrı düşmüştür. İçine düştüğü bu durum kaderin bir cilvesi, feleğin kendisine yaptığı bir eziyettir. İnsanın vatanından ayrılmak zorunda kalması, sevgiliden ayrı kalmaktan çok daha üzüntü vericidir.

Kendü elümle başuma aldum belâları

Kendümden oldı bana bu cürm ü hatâ dırîg

(K.10/20)

Yukarıdaki beyitte Cem Sultan'ı, yaşadıklarını sorgulayan bir ruh hâli içerisinde. Yaşadıklarından feleği ve bahtının karalığını sorumlu gösteren Cem, iç hesaplaşmasını yapmış ve bu defa kendinde kusur bulmuştur. Yaşamı gibi çalkantılı olan ruhsal dünyasında, zaman zaman "Kendim ettim, kendim buldum." düşüncesine ulaşır. Yaşadığı olaylar kendi yaptığı hatalardan kaynaklanmıştır. Kendi kendine başına iş açmıştır. Bu da Cem'i çok üzmektedir.

Âlem kamu âsâyiş ü devlette müreffeh'

Ervâh safâ-y-ıla mürevveh-durur ammâ

Cem'dür arada derd ü belâ dâmnâ düşmiş

Derdine drîga ki bulunmadı müdâvâ

Her kime meded dirsem urur başuma sengi

Ben haste-dile kimsene rahm itmedi aslâ

(K.6/34-36)

Yukarıdaki beyitlerde Cem’i yalnızlık duygusu içerisinde buluyoruz. Bütün insanlar hep huzur ve mutluluk içerisinde. Onların bahtları açık ve yüceltilmiş. Onların ruhları da gönül şenliği içerisinde ama arada bela tuzağına düşen ve derdini sorup yardımına koşacak kimsesi olmayan yalnızca Cem’dir. Ona göre kendisi dışında herkes mutludur.

Cem Sultan, yalnızlıktan, kimsenin kendisine yardım etmemesinden dertlidir. Cem’in gönlü hastadır. Cem’in başı derde girmiştir ama “Düşenin dostu olmaz” dedikleri gibi; kimse ona yardım etmez ve hatta yardım diledikleri başına taş vururlar.

Cem, uzak ve yalnız bir yerden insanları gözlemliyor. Bu gözlem içerisine muhakkak ki ağabeyi Bayezid de girmektedir. Burada, padişah olarak onurlandırılmış ve mutluluğu yakalamış olan ağabeyi II. Bayezid’e de gönderme yapmıştır. İstedığı şeylerin başkalarının elinde olduğunu ve o insanların mutluluğunu görmek Cem’in içini sızlatıyor. Serzenişte bulunması bu sebeptedir.

Her kimden yardım umduysam başıma taş vurdu. Ben; gönlü hastaya kimse yardım etmedi. Buradan Cem’in başının belada olduğu anlaşılıyor. Ancak onun derdine bakan, onunla ilgilenen kimse yoktur. Kimden yardım dilediyse ondan kötülük bulmuştur. Onun hasta gönlüne kimse yardım etmemiştir. Cem’in sürgünde geçen yıllarında, siyasi konumu sebebiyle Osmanlılara bir koz olarak kullanılmak için, elden ele değiştirildiğini (Rodos Şövalyeleri, Fransa Krallığı, Papa) ve maddi çıkarlara alet edildiğini biliyoruz. Cem, bu talihsizliğine dair duygularını ve içindeki burukluğu böyle dile getirmiştir.

Cem, Avrupalıların eline esir düşüşünü sebebini felekten bilerek anlatmıştır. Aşağıdaki beyitlerde esaret yılları öncesini ve esaret yıllarını karşılaştırır.

**Şimdi yirümi güşe-i deyr eyledün felek
Ol dem kamı ki mesken idi sāhet-i İrem**

(K.10/37)

Küffāra esīr eyledün İslām ehlini

Bir sora göre kimse görür mi revā felek

(K.10/7)

İslām içinde nāz u na'imi götürmeyen

Küffār içinde cebr-ile şimdi turanı gör

(K.10/15)

Bir zamanlar İrem bağı meskenin iken şimdi felek, yerimi kilise köşesi yaptı. İrem bağı²⁰ olarak dile getirdiği yerin Anadolu; Cem Sultan'ın yaşamını göz önüne aldığımızda valilik yaptığı sırada oturduğu Konya olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Burada, Cem Sultan'daki vatan özlemi hissediliyor. Geçmişteki günleri gözünün önüne geldiğinde ise pişmanlık, hayal kırıklığı gibi duygular Cem'i etkisi altına alıyor. Esirliği kendine yakıştıramadığını felekten yakınarak dile getirmiştir. Anadolu'da şehzade olarak yaşadığı yıllarda her türlü ihsan ve iltifata sahipken, en küçük bir nazı dahi kaldıramayan birisi olarak yaşıyorken şimdi yabancıların her türlü eziyetine maruz kalmıştır. Cem, orada zorla tutulduğunu söylüyor. Ona göre, İslām ehlinin kâfirlerin elinde esir olması da uygun değildir.

Taşlara döginüp yürür āb-ı revāmı gör

Rahm eyledi bu hālete kevn ü mekāmı gör

(K.10/10)

Cem, içinde bulunduğu esaretin ne kadar acıklı bir durum olduğunu anlatmak için doğa olaylarına yönelik güzel sebepler de göstermiştir. Kâinat ve varlık, içinde bulunduğum bu duruma acıdı; taşlara dövünüp giden şu akarsuyu gör. Burada Cem akarsuyun akışına güzel bir sebep bulmuştur. Kâinat Cem'in içinde bulunduğu duruma acıyor. Bu acıyı, akarsuyun adeta taşlara dövünerek akmasında kendini gösteriyor. Cem, acınacak bir hâldedir.

²⁰ İrem: Ad kavmi zamanında Şeddâd tarafından cennete benzetilerek yapılan, Şam veya Yemen'de bulunduğu sanılan bahçe (İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İrem maddesi).

**Gerçi ki cerāhat yiri yok lık hemīşe
Görsen ki ne oklar tokınur sīneme ahfā**

(K.6/52)

**Eski bilişüm gibi sorar ev yolın evvel
Her kime ki inerse kazā gökden aşaga**

(K.6/53)

**Her kime ki ben yār direm ol bana agyār
Her kime ki ben dōst direm ol bana a'dā**

(K.6/55)

Kader Cem Sultan'ı yalnızlığa atmıştır. Cem bu durumdan rahatsızdır. Dışarıdan hiçbir yara görünmez ama sanki gizli gizli yüreğine oklar dokunmaktadır. Onun bu yaralı hâlini kimse bilmemektedir.

Cem açısından duruma bakıldığında, “Kaza geliyorum demez.” sözünün tam aksine, kaza “Geliyorum” demektedir. Cem’e özgü bu ifade, çok hoş bir lâtife olmakla birlikte Cem’in kadere karşı şikâyetini de dile getirmektedir. Kötü olaylar, sanki Cem’in eski tanıdığıymış gibi önce Cem’i arar; Cem’in evini sorar. Cem’in başı dertten bir türlü kurtulamaz. Kader, Cem’i öyle bir yaşama atmıştır ki Cem, burada kime dost dese o kendisine yabancı ve düşmandır.

**Gör hissemi kim bunca le'ālī-i safādan
Sarrāf-ı felek seng-i cefā kıldı münakkā**

(K.6/57)

Cem, yukarıdaki beyitte feleği bir sarrafa benzetiyor. Felek sarrafı, bu kadar mutluluk incisi varken kendisinin kısmetine eziyet taşını veriyor. Cem, eziyet ve sıkıntı içerisinde olduğunu anlatıyor. Saltanatın hissedarlarından biriymiş şimdi kendisine kalan pay cefadır. Cem’in yaşamını göz önünde bulundurduğumuzda; güzellik incisi ile kastettiği şeyin ülkesinde, sevdikleriyle ve eski şöhretine sahip bir şekilde sürüp giden mutlu bir hayat olduğunu düşünüyoruz. Ancak Cem, bütün bu güzelliklerden mahrumdur.

Cem Sultan, Avrupa'ya sığınmadan önce hac görevini yerine getirmiştir. Bu farızanın yerine getirilişiyile ilgili bilgiler, Cem'in şiirlerinde bulunmaktadır. Cem Sultan'ın, içinde bulunduğu sıkıntılı yaşamın ruh hâli şiirlerine fazlaca yansımıştır. Şiirlerini, yaşam öyküsüyle örtüşen bir zaman diliminde ele aldığımızda; ağabeyi ile giriştiği taht mücadelesini kaybettikten sonra Kahire'ye sığınmıştır. Avrupa'ya geçişinden önce kutsal bildiği hac farızasını yerine getirmiştir. Bu dönem, onun Avrupa esaretinin henüz başlamadığı dönemdir. Cem, Avrupa'daki esaret yıllarında, kutsal topraklarda (Mekke) bulunduğu günleri özlemle anar:

Küffāra esīr itdi beni çarh-ı bed-endīş

Ol dem kanı kim mesken idi Ka'be-i 'ulyā

(K.6/58)

Dil urduğı'çun yüzümüz ol havz-ı safādan

Şimdi yiridür dökse gözüm Zemzem-i Bathā

(K.6/59)

Cem Sultan, hac günlerini güzellikle anmaktadır. Ama yüce Kâbe'nin meskeni olduğu o güzel günler geçmişte kalmıştır. Niyeti kötü olan felek, Cem'i şimdi kâfirlerin eline esir düşürmüştür. Bu sebeple hacı olduğu günleri anarak Batha'nın Zemzem suyu gibi gözünden yaş dökülse bunun yeri olacağını söylüyor.

Mekketu'llāh'ı varup bir gün tavāf eyledüğün

Bin Karaman bin 'Arab bin mülket-i 'Osmān'dur

(K.9/2)

Yukarıdaki beyitte de Cem Sultan'ın hacca gitmenin ne kadar değerli olduğuna yönelik düşüncesini öğreniyoruz. Cem'e göre hacca gidip Kâbe'yi tavaf etmek, Binlerce Karaman, Arap ve Osmanlı toprağına bedel olacak derecede değerlidir.

Cem Sultan, karşılaştığı zorluklar karşısında kendisine tutunacak dal, sığınacak kapı arar. Bu çaresizlik içerisinde Hz. Peygamber'den de yardım dilemiştir.

Ben çāresüze rahm idüben çāresin eyle

Bu varta-i pür-bīme ki yok çāresi aslā

(K.6/101)

Cem'in gönü, tasa yerine dönmüştür. Hz. Peygamber'in lutfuyla içinde bulunduğu durumdan kurtulmayı ümit etmektedir. Kendisi çaresizdir. Korku dolu uçurumda onun yardımını diler. Değilse aczinin çaresi asla yoktur.

Cem Sultan, Avrupa'da esaret içinde geçen yıllarında çektiği eziyetlere katlanamayarak, ağabeyi Sultan II. Bayezid'e bir kaside yazmış ve "Kerem" redifli kasideyle ağabeyinden af dilemiştir.

"Sultan Bayezid, Papa'ya bir elçi yollamıştır. Elçi Mustafa, Papa ile yaptığı gizli görüşmede, eskiden verilen kırk beş bin dukayı²¹ vermek koşuluyla Cem'in Papalık tarafından göz hapsinde tutulması teklifini iletmiştir. Türk elçisi geri dönerken, Cem onunla ağabeyine bir mektup gönderir ve mektubunda üzüntülerini, pişmanlığını dile getirerek ağabeyine karşı olan bağlılığını dile getirir."²² Cem, bu mektupla birlikte, esareten kurtarılması ve affı için ağabeyi II. Bayezid'e yazdığı "Kerem" redifli kasideyi de göndermiştir. Bu kasidede, ağabeyinden açıkça yardım isteğinde bulunmaktadır. Cem Sultan, yetmiş dört beyitlik bu kasideye nesib yapmadan doğrudan doğruya medhiye kısmıyla başlamıştır. Kasidenin ilk otuz iki beytinde kaside geleneği gereği Ağabeyi II. Bayezid'i över. Ondandır "Cömertliğin Sultanı" diye bahseder.

İy sicill-i şiyemün matla'ı dīvān-ı kerem

Nām-ı cūdulna bulur zīneti 'unvān-ı kerem

Mefhar-ı mülk-i safā mazhar-ı envār-ı Hudā

Mesned-i taht-ı vefā dāver-i devrān-ı kerem

²¹ Duka: Bir çeşit Venedik altın akçesine verilen ad (Ferit DEVELLİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat).

²² Joseph Von Hammer, Osmanlı Tarihi., C. I. , M.E.B. Yay., s.306, İstanbul, 1991

Zinet-i t̄ac ü niḡin ü Şeref ü millet ü d̄in
Husrev-i r̄uy-ı zem̄in hazret-i sult̄an-ı kerem

Hükmi efgendesidür Rüstem-i dest̄an-ı cih̄an
İŞigü bendesidür Husrev-i hakan-ı kerem

(K.7/1-4)

Cem, Sutan Bayezid'i iyi ahlâkın göstergesi, kerem (cömertlik) divanının matla'ı olarak tanımlar. Kerem onun cömertliğinin adıyla süslenmiştir. Bayezid, rahatlık mülkünün övünülecek kişisi ve Allah'ın nurlarının görüldüğü, ortaya çıktığı kişidir. Vefa tahtının dayanağı ve kerem devrinin de padişahıdır. Saltanatın, Őerefın, milletin, dinin süsüdür. O, yeryüzünün hakanıdır. Onun hükmüyle (emriyle) cihan destanının kahramanı olan Rüstem bile çaresiz kalır. Kerem hakanı Husrev, onun eşiğinde bir köledir.

Mihr-i lutfında degül zerrece env̄ar-ı vef̄a
Yem-i cūdında degül katrece 'umm̄an-ı kerem

Güli āf̄aka virür b̄uy-ı vef̄a neŐv ü nem̄a
PerveriŐ bulalı lutfıyla gül-ist̄an-ı kerem

Keffi bir demde nis̄ar eyledügin eyleyimez
Haşre dek d̄ür d̄öke ger ebr-i d̄ür efŐ̄an-ı kerem

(K. 7/7-9)

Onun lutfunun karşısında ayın nurları zerre bile değildir. Onun cömertliğinin denizi karşısında kerem ummanı katre bile olamaz. Gül bahçesi onun lutfuyla beslendiğinden beri güller vefa kokusunu göğe verirler. Gül bahçesinin güzel kokusu kaynağını Bayezid'in cömertliğinden ve ihsanından almaktadır. Keremin inci saçan bulutu, kıyamete kadar inci dökse onun avucunun bir anda saçtığını saçamaz.

Görüldüğü gibi Cem Sultan, yerine göre çok güzel benzetmeler, yerine göre de mübalağa yaparak ağabeyi II. Bayezid'i yüceltmıştır. Bu övgü kasidenin girizgâh beytine kadar devam eder.

Nice sultān-ı Ferīdūn-fer ü Dārāsın

Senün şānunadur nassile bürhān-ı kerem

(K.7/15)

Gey yaraşur sana bu cübbe-i devlet çün anun

Dāmeni lutf ü vefā oldı giribān-ı kerem

(K. 7/20)

Cem Sultan, onun cömertliğinin sınırlarının sonsuzluğundan, iyi ahlâkından ve Osmanlı mülkünün övünülecek kişisi olduğundan mübalağalı bir şekilde bahsetmiştir. Öyle ki İran'ın meşhur efsane kahramanlarından Zaloğlu Rüstem, onun eşiğinde bir köledir. Yine, Bayezid'in İran mitolojisinde akıllılığı, büyüklüğü ve kudretiyle bilinen Dara gibi akıllı olduğunu; adaleti ve faziletiyle beş yüz yıl ülkesini memnun eden Feridun gibi parlak bir sultan olduğundan bahsediyor.

II. Bayezid'e yapılan övgüden sonra, karşımıza onun padişahlığını kabullenmiş bir Cem Sultan çıkar. Sanki tutsaklık içerisinde geçen acı dolu yıllar, Cem Sultan'a 'yeter' dedirtmiştir. Cem, devlet cübbesinin ona çok yakıştığını söylüyor. Çünkü onun eteği lutuf ve vefa, yakası da keremdir, cömertliktir.

Cem Sultan, övgü dolu beyitlerden sonra bir geçiş yaparak isteğinin ne olduğunu anlatmaya başlar:

Dilini deldi Cem'ün tīg-i cefā hāme bigi

Nāme takdīr idemez hālını sultān-ı kerem

(K.7/33)

Lik bī-vāsita hālüm sana arz eylemege

Bu redīfi bana arz eyledi hullān-ı kerem

Husrevā dinle bu ben mūr-ı za'ifün hālin

Çünkü sensin bu zemān içre Süleymān-ı kerem

(K.7/35–36)

Ey kerem sultanı! Cefa kılıcı, kalem gibi Cem'in gönlünü deldi. Mektup onun hālını anlatamaz.

Cem, yaşadığı sıkıntıları ve çektiği acıları anlatabilmek için benzetme yoluna gidiyor. Kalem, Cem'in gönlündeki üzüntüyü anlatamaz. İçinde bulunduğu durum onun gönlünü yaralamaktadır. Kamış kalemin ortasını mürekkebin kolay akması için yararlar. Cem'in çektiği acılar da onun gönlünü yaralamıştır. Kamış kalemin ortası fazla yarılmışsa hat düzgün çıkmaz. Düzeltmesi gerekir. Cem de kalem gibi çok yaralıdır ve yaralarının sarılmaya ihtiyacı vardır. Hayatı kötü bir yazıya benzemektedir. Yaşamının düzene girmesi için II. Bayezid'den yardım elini uzatmasını bekler.

Dostları, içinde bulunduğu durumu doğrudan anlatabilmesi için Cem'e "kerem" redifini önermişlerdir.

Sultan Bayezid'e seslenerek ondan kendisini dinlemesini istemektedir. Cem durumunu anlatırken Süleyman Peygamber'in karınca ile olan olayına da telmihte bulunmuştur. Cem, kendini zayıf bir karıncaya benzetiyor. Bayezid'i ise cömertlikte zamanın Süleyman Peygamberi olarak kabul etmiştir. Cem burada ayrıca güçlülük ve zayıflık; küçüklük ve büyüklük tezadından da yararlanarak beytin anlamını kuvvetlendirmiştir.

Mezra-ı bahtımı dün biçer iken dās-ı emel

Ugrayu geldi benüm üstüme dihkān-ı kerem

Didi her kim ki hatā tohumın eker sencileyin

Olsar hırmeninün hāsılı hirmān-ı kerem

(K.7/37–38)

Cem, içinde bulunduğu durumu güzel bir benzetme ile anlatmıştır. Emeli orağa, bahtını da bir tarlaya benzetilmiştir: "Dün emel orağı, bahtımın tarlasını biçerken, kerem çiftçisi ansızın üstüme geldi. Dedi ki: Ey Cem! Her kim ki senin gibi hata tohumlarını ekerse onun harmanının mahsulü, kerem istemek (bağışlanma isteği, pişmanlık) olur." Nasıl, bir çiftçi tarlaya ektiği tohumların ürününü alıyorsa, sen de bu kader tarlasına hata tohumlarını ektin ve bunun karşılında da pişmanlık ve af dileği alacaksın. Bu beyitlerde, Cem Sultan'ın pişmanlık duygusu içerisinde olduğunu ve hatayı kendinde aradığını görüyoruz. "Ne ekersen, onu biçersin." atasözü vurgulanmak istenmiştir. Sürgün yıllarında, hatalı davrandığının ve kendi ettiğini bulduğunun kanısına varmıştır.

**Nemek-i lutfun-ıla bulmuş iken lezzet-i cān
Bilmedüm gözlerüme tursa n'ola nān-ı kerem**

(K.7/39)

Bayezid'in kendisine yaptığı iyiliklerin değerini bilemediği için pişmandır. Senin lutfunun tuzuyla can tadını bulmuşken, bunun değerini bilemedim. Şimdi kerem ekmeği gözüme dursa ne olur ki. Cem, açıkça: "Senin lutfunun değerini bilemedim." diyor.

**Çünkü evvel keremün ābına kandurmuş-ıdun
Husrevā sonra yine olma peşimān-ı kerem**

**Katre-i cūdunı çok görme bu ben teşne-dile
Mevc-i lutfunda 'ayān oldı çü 'ummān-ı kerem**

(K.7/47-48)

Bayezid'den daha önceden yaptığı gibi yine yardımcı olmasını, kendine ettiği yardımdan pişman olmamasını diliyor. Cem'in gönlü yardıma susamıştır. Cömertlik (denizinin) damlasını kendisine çok görmemesini istiyor. Çünkü Bayezid, daha önceden lütfunun bir dalgasıyla kerem denizini göstermiştir.

**Keremün cümle giriftāri halās eyler iken
Ne revādur bana lāyık göre zindānı kerem**

(K.7/56)

Onun keremi, bütün kusurluları salıverirken Cem'e böyle bir zindanı layık görmesi uygun değildir.

**Gerçi yüzüm karadur nāme-i a'māl gibi
Umaram kim yuya lutfın suyla anı kerem**

(K.7/57)

**Nāt-ı zemīnde gam beni bir gün 'adem kılur
Kendü oyunum-ıla çü şeh-māt olmuşam**

(K.10/38)

Tig-ı hışm elde vü boynumda kefen ortada baş

Tabi'em her ne ki emr eylese fermân-ı kerem

(K. 7/64)

Cem Sultan, yaptıklarında hatalı olduğunu kabul ediyor. Bunu yaptıklarından dolayı yüzünün kara olduğunu söyleyerek ifade etmiştir. Fakat kerem fermanı emrederse lutfunun suyuyla yüzünün karalığını yıkayabilecektir. Çektiği sıkıntılar onu bir gün olgunlaştıracaktır. Cem, kendi oyunuyla kaybettiğini düşünüyor. Şah-mat olmak satranç oyununda kaybetmek anlamındadır. Cem de hayat oyununda Bayezid'e karşı kaybetmiştir.

İşte, öfkenin kılıcı elde, kefen boynumda; başım da ortada. Kerem fermanı ne emrederse ben ona tabiyim. Cem, Bayezid'in ağzından çıkacak her türlü söze boyun eğecek olduğunu bu şekilde belirtmiştir.

Gel du'â başla yiter söyle şikâyet sözünü

Çünkü vâkıf-durur ahvâlüne ol hân-ı kerem

(K.7/67)

Niçe kim zinde kıla âlemi ervâh-ı safâ

Niçe kim bende kıla lutf-ıla insânı kerem

(K.7/69)

Cem, gurbette; Hıristiyan ülkesinde çektiği çileden usanmış ve pişmanlık duygusu içerisinde. Suçu neyse cezasını çekmeye hazır, teslimiyetçi bir edayla padişahın kapısında af dilemektedir.

Cem, böylece isteğini dile getirdikten sonra II. Bayezid'e ve tahtının devamına dua ederek kasidesini tamamlamıştır.

Cem'in yaşamındaki bir başka derin yara da oğlu Oğuz Han'ın katledilmesi olayıdır. "Cem'in üç oğlundan biri olan Oğuz Han, amcası Bayezid'in emriyle İstanbul muhafızı bulunan İskender Paşa tarafından öldürülmüştür. Oğuz Han'ın boğdurulması

hakkında Bayezid'in Edirne'den İstanbul muhafızı İskender Paşa'ya gönderdiği tuğralı ve 887 Şevval tarihli ferman şöyledir:

‘Kulum İskender! Biti sana vāsıl olduğu gibi bilesin ki Gedik’i tepeledim gerektir ki sen de Cem’in oğluna mecāl vermeyüp boğdurasın ki gāyet mühimdir amma bir ahad vākıf olmaya şöyle bilesin ‘Alāmet-i Şerīf üzere i’timāt kulasın’ (Kulum İskender, sana ulaşan haberde olduğu gibi Gedik’i öldürttüm. Sen de Cem’in oğluna fırsat vermeyip eziyet etmeden boğdurasın. Bu çok önemlidir fakat kimse bunu öğrenmesin, bunu böyle bilesin. Bu şerefli belgeye güvenesin ve uyasın.)”²³ Cem bu vahim durum karşısındaki büyük üzüntüsünü ‘felek’ redifli kasidede dile getirmiştir. Oğlu Oğuz Han için yazdığı “Mersiye”sinde, kendisinin Avrupa’da sürgünde iken gerçekleştirilen oğlunun katledilmesi olayına ilişkin bilgileri bulabiliyoruz.

Edebiyatta felek, daha çok şikâyet edilen bir merci olarak kullanılır. Kadere karşı hissedilen kabullenememe duygusu içteki isyanı boşaltacak bir kapı arar. Bu durumda da şikâyet mercii felek olur. Bütün kötülüklerin nedeni felektir. Cem, oğlunun ölümüne çok üzülmüştür ve yine derdini felekten şikâyet yoluyla ifade eder.

İy vefāsuz hā’in ü bī-enn ü bī-amān felek

V’iy hatā-perver belā-baş u kazā-gerdān felek

Husrev-i sāhib-zemānlar kanın içen zulm-ıla

Pür-sitem pür-mihnet ü pür-derd ü pür-efgān felek

Sensin āhir tahtını viren Süleymān’un yile

Mülk-i ābādın mülükun eyleyen vīrān felek

(K.8/1–3)

Cem, içinde kopan kopan fırtınaları feleğe yönlendiriyor. Feleğe karşı burada çok ağır suçlamalar vardır. Cem’in ne kadar çok acı çektiğini, isyanının ne kadar büyük olduğunu, onun bu feryâdından anlıyoruz.

²³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi II, 4. Baskı, s. 175, Ankara, 1983

Felek; amansızdır ve ona güven duyulamaz. Hatalar, günahlar besleyen, insanın başına bela veren, kaza çarkını döndüren felektir. Zulüm ile zamanın, her devrin padişahlarının kanını içen, baştanbaşa sitem, eziyet, mihnet, dert ve inlemeler veren felektir. İnsanlara felaketler hazırlayan, kötülükler getiren, başlarına dertler açan felektir. Nice büyük padişahların sonunu hazırlamıştır. Hz. Süleyman'ın bile tahtını, varlığını viran etmiştir.

**Yakamı yırtup elünden nicesi âh itmeyem
Cânumı odlara atdı derd-i Oğuz Han felek**

(K. 8/8)

Oğuz Han'ın derdi Cem'in canını ateşlere atmıştır. Cem duyduğu üzüntüden dolayı adeta yakasını yırtmaktadır.

**Bir kılına virseler virmezdüm Oğuz Han'umun
Genc-i Kārūn-ıla bin bin mülket-i Osmān felek**

**Sīnemi çāk eyle cānum hāk ü gönlüm derd-nāk
Çünkü Oğuz Han'um oldı hāk-ile yek-sān felek**

**Âh ü vā-veylā dırīg ü hasret ü sad-derd āh
Kim Oguz Hān'um dahı görmege yok imkān felek**

(K.8/11–13)

Cem Oğuz Han'a çok değer veriyor ve onu çok seviyordu. Onun bir kılına Karun hazinelerini, binlerce Osmanlı toprağını bile değiştirecek derecede büyüktür. Oğuz Han toprağa karıştığı için babası da felekten göğsünü parçalamasını, canını almasını istiyor. Bu duruma binlerce ah edip üzülmekte, feryat etmektedir. Çünkü Bir daha çok sevdiği oğlu Oğuz Han'ı görme imkânı yoktur.

**Dökmedi Ya'kūb ben denlü gözinden kanlu yaş
Çekmedi ben çekdügüm zulmetde İskender felek**

Gözlerüm şol denlü kan dökdi Freng-istân'a kim

Bahr-ı Magrib cüşa gelmişdür taşup çağlar felek

(K. 8/20-21)

İşidelden şah Oğuz Han'un şehid olduğımı

Derd-ile oldı Frengistân'da Cem mecnün felek

(K. 8/27)

Oğuz Han'ın öldürülmesi adeta Cem'i de öldürüyor. Oğlunun katledilmesinden dolayı derin üzüntü duyan çaresiz bir babanın feryadını duyuyoruz. Yakup gözünden Cem kadar kanlı yaş dökmemiştir. İskender, karanlık ülkelerde Cem'in çektiğini çekmemiştir. Cem, oğlunun şehit olduğunda Fransa'da o kadar yaş dökmüştür ki, Atlas Okyanus'u bu yaşlardan çoğalıp taşmaya başlamıştır. Cem bu dertle adeta Mecnun'a dönmüştür.

Bu beyitlerdeki mübalağa, oğlu için çektiği acının ne derecede büyük olduğunu göstermektedir. Cem, kendini Mecnun'a benzetiyor. Arap hikâye kahramanı Kays, Leyla'ya olan sevasından aklını yitirmişti. Oğlunun öldürüldüğü haberinden sonra Cem de neredeyse aklını yitirmişti.

Yüreğinde evlat acısını taşıyan bir babanın isyanının ne kadar derinden ve ne kadar yüseklerle kadar çıktığını Cem, bu şiirde göstermiştir. İslâmî inançları sebebiyle kaderine isyan edemeyen Cem, üzüntüsünü -Divan şiiri geleneğinde de yer alan- felekten şikâyet etme aracılığıyla ortaya koymuştur. Şiirdeki feryadı, Cem'in hissettiği gerçek duyguları yansıtması ve Cem'in iç dünyasını bütün açıklığıyla bize yansıtması bakımından değerlidir.

3.1.2. Cem Sultan'ın Batı Hakkındaki Görüşleri

Cem, Avrupa'da tutsak olarak tutulduğu sırada Fransız sarayında gördüklerini, şiirlerinde gerçekçi bir bakış açısı ve kuvvetli bir gözlem gücüyle anlatmıştır. "Cem Sultan, sürgünde iken Rodos Şövalyeleri tarafından Fransa'nın Chambery ve Rumilly şehirlerinde bir süre tutulmuştur. Burada henüz on beş yaşında olan Savua dükü ile görüşmüştür. Dük, kendisine acıyarak yardım etmek istemiştir. Cem'i iyi karşılamış ve

ağırlamıştır.”²⁴ Tarihî kaynakların verdiği bu bilgileri, Cem’in Batı’ya ilişkin gözlemlerini ve düşüncelerini anlattığı dokuzuncu kasidede buluyoruz.

Cem, Fransız sarayında kendisine verilen ziyafeti çok güzel betimlemiştir. Bu tasvirler Cem’in iç mekân tasvirlerinin güzel örnekleridir. Fransız prensinin iyi niyetinden şiirinde bahsetmiştir.

**Geldüğün şehir-i Franca bağçesinin her biri
Sidre vü huld ü na’im ü ravza-i Rıdvân’dur**

**Nâr ağaçları vü limon kaysı vü şeftâlular
Gülleri zîbâ çiçekler hem nerenc-istândur**

**‘Aş kıl şehrinde bu şeh-zâde-i Efrenginün
Kim be-gâyet nâzenîn ü husrev-i hübândur**

**Pür-sahâvet pür-şecâ’at pür-letâfet pür-kerem
İsmidür Bânî velî sultân-ı bahr-istândur**

**Ruhları rengîn lebi mey-gün ü ‘anber benleri
La’linün bir katresi bîn Çeşme-i Hayvân’dur**

**Gözleri şehlä yüzi bedr ay kaşları hilâl
Zülf-i müşgîn ‘anberîn nesrîn-ile reyhândur**

(K.9/5-10)

Cem, Fransa şehrinin bahçelerini çok beğenmiştir. Burayı cennet bahçeleri kadar güzel buluyor. Bu bahçelerde yetişen bitkiler hakkında da bilgi edinebiliyoruz. Bu bahçede Akdeniz ikliminde yetişen nar, limon, şeftali ve kayısı ağaçları, bulunmaktadır. Bahçede bulunan güllerin ve çiçeklerin çok güzel olduğunu belirtiyor.

²⁴ Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II, s.176, Ankara, 1983

Cem, Fransız prensinin şehrinde eğlenmek arzusundadır. Prens oldukça nazik ve çok da güzel bir insan olduğunu; iyilik, cömertlik ve yiğitlik sahibi bir kimse olduğunu belirtiyor.

Cem, prensin fiziksel güzelliği hakkında da bilgi vermiştir. Yanakları ve dudakları kırmızıdır. Dudağının bir damlası bin kat efsanevi ölümsüzlük suyuna eş değerdedir. Ay gibi parlak beyaz yüzlü, hilâl kaşlı, ela gözlü; saçları güzel kokularla bezenmiş yaban gülü ve fesleğen kokmaktadır. Bu bilgiler, 15. yüzyıl Avrupa'sının bir prensi hakkında fikir edinmemize yardımcı olmaktadır.

Cem, Fransız sarayında gözlemlediklerini şiirinde anlatmıştır. Fransız sarayında yemek sırasında sofrada bulunanları şöyle tasvir eder:

Ser-be-ser Mısırî çiniler kâse-i fâğfûrlar
Keklik ü turna gügercin kuzular biryândur

(K. 9/25)

Issı otlarla mürekkeb sükkeri gül şerbeti
Hokka-i yakut-ıla terkîb-i Efrenğân'dur.

(K. 9/26)

Fransız sofrası tertip usulüne göre düzenlenmiş ikram sofrasında birçok yiyecek bulunmaktadır. Baştanbaşa Mısır çinileri ve Çin kâseleri içinde keklik, turna, güvercin, kuzu kebapları vardır. Yakut kâseler içinde acılı otlarla karışık gül şerbeti içecek olarak sunulmuştur.

Hüblar kâfir dilince nagmeler âgâz ider
Şol kara saçlar güneş yüzlerde müşg-efşândur

(K. 9/15)

Güzeller kendi dillerinde şarkılar söylemektedirler. Bunlar siyah saçlı, güneş yüzlere güzel kokular saçan güzellerdir.

Fransa ismi Cem Sultan'ın Divanı'ndaki şiirlerde; Frenistan, şeh-i Franca, Efrengân, Frenk adlarıyla anılmıştır. Cem Sultan, aşağıdaki beyitlerde Fransa'da zamanını iyi değerlendirmesi gerektiği düşüncesindedir. Dünya malının geçiciliğini vurgular. Bulduğu şehirde eğlenmek ve fırsatları değerlendirmek gerekir.

Cām-ı Cem nūş eyle iy Cem bu Fren-gistān-dur

Her kulun başına yazılan gelür devrāndur

(K. 9/1)

Fursatı fevt eyleme 'ayş eyle sür zevk ü safā

Kimseye bākī degül bu mülk-i dünyā fanidür

(K. 9/4)

Cem Sultan, Batı'ya ilişkin gözlemlerini, şiirlerinde bu şekilde anlatmıştır.

3.1.3. Cem Sultan'ın Dünya Görüşü ve Saltanata Bakışı

Cem Sultan'ın şiirlerinden (özellikle de kasidelerinden) yola çıkarak onun hayata bakışını değerlendirdiğimizde, onu karamsar bir yapıda görüyoruz. Bu dünyaya ait emeller onun için birer hayal olarak kalmıştır.

Cem, kudretli bir devletin şehzadesi olarak yetiştirildi. Her türlü iltifat ve bolluk içerisinde büyüdü. Böyle bir yaşamın devamında saltanat yerine esarete düşmesi Cem'in iç dünyasını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yüzden Cem, şiirlerinde zaman zaman karamsar bir ruh hâli içerisinde.

Cem, bu dünyanın geçiciliğini düşünür. Dünya kimseye kalıcı değildir. İnsan için kalıcı olan bu dünyada yaşadıklarıdır. Cem'in dinî eğitimi ve bilgisi çok kuvvetlidir. İslamî kültürü iyi bilen ve inançlarına bağlı bir insandır. Bununla birlikte Cem Sultan, her insanın arzu edeceği gibi dünya nimetlerinden de kâm almak istemektedir. Onun şiirlerinde epikürken düşünceyi de buluyoruz. Fakat, Cem Sultan isteklerine kavuşamamış; ülkesini, ailesini ve sevdiklerini kaybetmiş bir insandır. Saltanat mücadelesini kazanamayacağını anladığında, kendisi için vakit artık çok geçtir. Dünyadan beklentilerini bir kenara bırakıp sadece yaşanan zamanın hoş geçirilmesini düşünmektedir. Aslında Cem, hayata karşı küskün bir insan değildir. Tam aksine hayata

bağlı, yaşamayı seven ve yaşamdan tad almak isteyen bir insandır. Onun talihsizliği, yaşamının kendisinin istemediği maceralara sürüklenmesi olmuştur. Bu maceralar da onu mutsuz bir insana dönüştürmüştür.

Cem Sultan'ın saltanata yaklaşımı da değişkenlik gösterir. İlk olarak, saltanata sahip olma konusunda kararlı bir Cem'le karşılaşırız. Padişahlığın kendi hakkı olduğunu düşünen Cem, bu emeline ulaşabilmek için ağabeyi II. Bayezid ile savaşı göze alabilecek kadar cesaretlidir. Ancak, yaptığı mücadelenin sonunda başarısızlığa uğraması ve zor yaşam koşulları altında esarete düşmesinden sonra, padişah olma isteği de son bulur ve saltanat onun için değerli bir nesne olmaktan çıkar. Saltanatın geçiciliği, dünyanın kimseye kalmayacağı, yaşanan zamanın fırsatlarının iyi değerlendirilmesi gerektiği, sağlığın her şeyden değerli olduğu düşünceleri bu süreçte ağırlık kazanmıştır. Aslında saltanat hakkındaki bu olumsuz düşünceleri, çaresizlik içerisinde olan Cem'in iç huzurunu bulabilmek için ortaya koyduğu bir savunma mekanizmasıdır. Saltanatu değersiz göstererek, yaşama dair çok şey kaybetmediği yönünde, kendince mantıklı bir neden bulmuştur.

Cem Sultan'ın şiirlerinde, kader konusundaki düşüncelerini de buluyoruz. İçine düştüğü durumun muhakemesini yapan Cem, bunu kimi zaman bahtının karalığı ile kimi zaman da yaptığı hataların sonucu olarak açıklıyor. Genel olarak ise kaderci bir anlayış içerisinde. Kadere olan inancı tamdır. Kişi, alın yazısı neyse onu yaşar. Bunu değiştirebilmesi mümkün değildir. Bunu kabullenemediği durumlarda -kadere isyan edemeyeceği için- edebiyat geleneğinde olduğu gibi isyanını feleğe yöneltmiştir.

Cām-ı Cem nūş eyle iy Cem bu Frengistān'dur

Her kulun başına yazılan gelür devrāndur

(K.9/1)

Şükr kıl Allāh'a kim geldün Freng-istān'a sag

Saglugına her kişi yidi iklīme sultān'dur

(K.9/3)

Cem Sultan, "Her kulun başına yazılan gelir." derken, kader konusundaki düşüncesini ortaya koyuyor. Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip

belirlemesi olarak kısaca ifade edebileceğimiz “kader”e doğal olarak Cem de inanmaktadır. Fransa’ya gelişi kaderin bir cilvesidir. Alın yazısı böyledir. Alın yazısını değiştiremeyeceği için Fransa’daki zamanını iyi değerlendirmesi gerektiğini düşünüyor. Kendine bu yönde telkinde bulunuyor.

Cem Sultan yukarıda sağlık konusundaki düşüncesini de söylüyor. Fransa’ya sağ salim gelmiş olmasına şükrediyor. Sağlıklı olmak, yedi iklimde sultan olmak kadar değerlidir. Yedi iklim, eski coğrafyada yeryüzünün hayat olan dörtte birlik kısmıdır. İran, Arabistan, Afrika, Roma Türk, Hint ve Çin topraklarıdır. Cem’e göre sağlıklı olmak, bu ülkelere hükmetmek gibidir.

**Fursatı fevt eyleme ‘ayş eyle sür zevk ü safā
Kimseye bākī degül bu mülk-i dünyā fānīdür**

(K.9/4)

**Sana bu hüsn-ile bir şeh-zāde sāgar sunduğı
Taht-ı ÇİN mülk-i Yemen İrān-ıla Tūrān’dur**

(K.9/12)

**Pād-şāhlık bundan özge olmaz iy şeh-zāde Cem
Hātrun hōş eyle cām iç meclis-i cānāndur**

(K.9/13)

**‘Ādeme bir zevk kalur bu dünyāda bir yahşı ad
Saltanat bākī kalur dirlerse bu yalandur**

(K.9/34)

Yukarıdaki beyitlerde Cem Sultan’ın hayatın geçiciliği ve zamanın eğlenerek değerlendirilmesi gerektiği yönündeki düşüncelerini görüyoruz. Ayrıca saltanat arzusundan vazgeçmiş bir Cem de buluyoruz. Asıl saltanat, içinde bulunduğu sevgili meclisidir; bir bakıma insanın gönlünü hoş tutmasıdır. Bütün güzelliğiyle bir prensin Cem’e içki sunması; Çin tahtına, Yemen ülkesine, İran ve Türk toprağına bedeldir. Gerçek padişahlık, güzeller meclisinde içki içmek, hatırını hoş tutmak ve eğlenmektir.

Bu dünyada insana bir zevk kalır bir de güzel ad. Saltanat kalıcıdır, derlerse bu yalandır, inanma. Cem'in bu söylemi, epiküryen düşünce tarzının -onun şiirlerinde yer alan- en güzel ifadesidir.

Bir lahzā hem-dem olmadı bu çarh-ı bî-vefa

Yâr olmadı n'idem bana bu tâli'-i siyâh

(K.10/31)

Cem Sultan, bahtın karalığından yakınıyor. “Talihin kişiye yâr olması” deyimi; bahtın açıklığını, şanslılığı ifade eder. Cem ise şanslı değildir, bahtı karadır ve yüzüne gülmemiştir.

Kendü elümle başuma aldum belâları

Kendümden oldı bana bu cürm ü hatâ dırîg

(K.10/20)

Oldum esîr-i kâfire nâ-gâh bî-günâh

Kendü elümle ayaguma balta urdum âh

(K.10/26)

Cem, yaşadığı sorunların, başına açtığı işlerin sorumlusu olarak kendini görmektedir. Ne yazık ki bu hata, bu suç kendinden kaynaklanmıştır.

Demdür ki çāk idem bu zemān sabr cübbesin

Yiri durur ki yire çalam dā'imā külâh

(K.10/27)

Derin pişmanlık duyguları yaşayan ve çıkmazlara giren Cem, sabretmekten de uzaklaşmıştır. Sabrı, cübbeye ve külaha benzetiyor. Bu sabır cübbesini yırtmak ve sabır külahını yere çalmanın zamanının geldiğini söylüyor. Yaşadığı acılar, Cem'i isyan noktasına getirmiştir.

Husrev-i ‘âlem şehen-şeh-zâde-i hakan-ı Rum
Sâhib-i cüd u kerem şeh-zâde Cem Sultân’dur

(K.9/46)

Âlem padişahı, Rum hakanının şehzadesi, cömertlik ve kerem sahibi şehzade Cem Sultan’dır. Cem Sultan, büyük bir devletin ve büyük bir hanedanın şehzadesiydi. Bu asaleti üzerinde her zaman taşımıştır. Cem, bu gururla kendini övmüş; kendini sonsuz cömertlik sahibi, âlem padişahı olarak görmüştür. Bu övgü, ruhsal yönden büyük çöküntüler yaşayan bir insan için bir nevi teselli bulmadır. Kasidenin geleneksel söylemi içerisinde fahriye vardır. Buradaki övünmeyi, fahriye geleneğinin sonucu olarak da düşünmek gerekir.

3.2. Âşıkane-Rindane İçerik

3.2.1. Aşk

“Aşk, şiddetli sevgi demektir. Gerek Divan edebiyatının gerekse tasavvufi Türk edebiyatının bel kemiğini aşk oluşturur. Klasik edebiyatımızda aşk, basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir.”²⁵

Cem Sultan, şiirlerinde “aşk” konusunu, Divan şiirinin geleneksel çizgisinden dışarıya çıkmayan ve bu gelenekte süregelen bir yapıda işlemiştir. Onun şiirlerindeki aşk, âşğın ruh hâlini yansıtan, âşğın sevgiliye olan ilgi ve arzusunu dile getiren bir aşktır. Aşk ile ilgili işlenen motifler, geleneksel Divan şiirinin motifleridir.

Aşkta çoğunlukla acı ve ıstırap vardır. Cem’in şiirlerindeki âşık tipi, bu acıya katlanabilen, bu acıdan hoşnut olan gerçek bir âşıktır. Vuslat yolundaki tüm sıkıntılara göğüs germeye hazırdır.

Cem Sultan, yapı bakımından bir aşk ve duygu adamıdır. Aşkı, ağırlıklı olarak, gazellerinde işlemiştir. Gazelleri, samimi aşk duygularıyla bezenmiştir. Şair, kişisel özelliklerini, hayal dünyasını, en geniş biçimde gazellerde anlatma imkânı bulur.

²⁵ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, s.53, Ankara, 1995

Gazellerde işlenen âşık tipi geleneksel olmanın yanında aynı zamanda ideal bir tipi yansıtır. Bu idealize ediliş nedeniyle gazellerdeki âşık, hep aynı özellikte donatılmış olarak karşımıza çıkar.

Ayrılık, kavuşamamak, ıstırap ve keder kalıplaşmış bir söylem olarak tüm Divân şairleri tarafından tekrar edilmiştir. Cem'in şiirlerindeki aşk, âşık ve maşuk da geleneksel Divan şiiri motifleri ile işlenir. Cem'in şiirinde belirleyici olan aşk, tasavvufî boyutu olmayan aşktır.

İy gönül bağladun-ısa sefer-i aşka kemer

Gel kadem bas gidelüm sorma ki ferseng nedür

(G.114/4)

Deryâ-yı ışkuna düşeni sanma kurtula

Zirâ ki yok durur bilürüz biz kenâr-ı ışk

(G.168/6)

Cem, gönlünün aşk serüveninde nasıl karar kıldığını bu serüvene nasıl başladığını, anlatıyor. Gönlnü aşk yolculuğuna davet ediyor. Ne kadar uzak olursa olsun bu işe başlaması gerektiğini söylüyor.

Âşık, aşk yolculuğunun uzunluğunu, yani sevgiliye kavuşmanın güçlüğünü bildiğinden önce gönlüne danışıyor. Mesafeyi, yani sarf edilecek zamanı ve güçlüğü sorma, diyor. “Aşk seferine kemer bağlamak” sözüyle aşka hazır olmak, aşk için teşebbüse geçmek durumu anlatılıyor.

Aşkın denizine düşeni kurtulur sanma. Biz, senin aşkının kenarının, sınırının olmadığını biliriz. Şiir, aşk ve sevgiliye hizmet ettiği sürece değer kazanır ve başkalarınca beğeni toplar. Aşk denizinin kenarı olmadığı için aşka tutulan bir insan bu tutkudan kolay kolay kurtulamaz.

Cem'in şiirlerindeki “sevgili”nin özellikleri ve şiirlere yansımasını şu şekilde değerlendirdik. Hayat kaynağı olan sevgiliyi tasvir etmek şiirde esastır. Cem'in şiirlerinde sevgili'nin idealize edildiğini, yüceltildiğini ve Divan şiiri geleneği

çerçevesinde tasvir edildiğini görmekteyiz. Geleneğin birçok teşbih unsuru, telmih unsuru sevgiliyi betimlemede kullanılmıştır.

Ay yüzüne ay āyīne-dār olsa yaraşmaz

Zīrā ki degül āyīnesi sâf ü mücellā

(G.1/4)

Bāg-ı cemālün içre şeft-ālūdur lebün

K’olmaz behişt meyveleri bu kadar lezīz

(G.39/2)

Lebün dā’iresinde sanki hatun

Süleymān hātemine kasd ider mūr

(G.67/4)

Cem Sultan, aşk konusunu işlerken daha önce de değindiğimiz gibi “sevgili” unsurunu ön plâna çıkarmıştır. Sevgili değişik yönleriyle çok güzel bir şekilde tasvir edilmiştir.

Sevgilinin yüzünün güzelliğini, temizliğini ve parlaklığını övüyor. Sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki beyazlığıyla bilinen ay bile onun yanında kirlî kalır. Saf değildir. Bu sebeple ay, sevgilinin yüzüne ayna tutmaya bile lâayık görülmez.

Sevgilinin yüzü bir bahçe gibidir. Güzelliğinin (yüz güzelliği) bahçesinde, dudağı şeftali gibidir. Sevgilinin dudağı, Cennet meyvelerinden daha tatlıdır.

Sevgilinin dudağının çevresindeki ayva tüyleri, Hz. Süleyman’ın mührüne kaseden karınca gibidir. Bu beyitte sevgilinin dudağı mühüre benzetilmiştir. Şair sevgilinin ihtişamını dile getiriyor. Dudağının kenarındaki ayva tüyleri de karınca gibidirler. Sevgiliyi yüceltirken karınca aczin; Süleyman ise iktidar ve gücün timsali olarak verilmiştir. Buradaki tezatlık, sevgilinin şairin gözünde ne kadar değerli olduğunu gösterir. Sevgilinin dudağı, güçlü ve hükmedicidir. Cem, bunu Hz. Süleyman’ın kudreti ile özdeşleştirerek ve aralarında benzerlik yoluyla anlam ilgisi kurarak anlatmıştır. Böylelikle, sevgilinin dudağının ne kadar güçlü ve hükmedici olduğu vurgulanmıştır.

Dil cefādan kaçdı vardı küyuna

Bileli cennet içinde olmaz ‘azāb

(G.11/3)

Şeker lebün hevesinün hevāsına düşeli

Makām-ı tûtî-i dil oldu aşiyān-ı firāk

(G.175/3)

Bütün dertlerden, sıkıntılardan kurtulmak sevgilinin yanında ve onun aşkında mümkündür. Cem, sevgilinin bulunduğu mekânı Cennet’e benzetiyor. Gönül, Cennet içinde azabın olmadığını bildiği için eziyetten kaçıp sevgilinin köşesine varmıştır.

Gönül papağanı sevgilinin şeker gibi tatlı dudağının hevesi ve arzusuna düşmüş ve o zamandan beri onun makamı ayrılık yuvası olmuştur. Cem’in gönlü aşktan kaynaklanan bir ayrılık içinde kalmıştır. Sevgiliye kavuşamamak Divan şiirinin âşık tipinin temel özelliği olduğu için burada da aynı durumla karşılaşırız.

Papağan (tûtî), beyitlerde âşıktır, çoğu zaman şairin kendisidir. Sevgilinin güzelliğini ifade edişi bakımından “tûtî”dir. Tûtî, şeker seven bir kuştur. Beyitte tûtî, sevgilinin şeker gibi olan dudaklarına kavuşmaya heves etmektedir ve çok arzudur. Tûtî, bu arzuda iken makamının ayrılık yuvası olması, o tatlı dudaklara erişememesindedir.²⁶

Nice bir nāz idesin şol gamze-i gammāz-ıla

Nāzdan gel vaz gel yakdun bizi ol nāz-ıla

(G.278/1)

Bu dil-i nālānı zülfünden niçün dūr eyledün

Çün şikār olmakda lāzumdur ceres şeh-bāz-ıla

(G.278/3)

Gül yüzün hasretinden iy meh-rū

Dilde var lāle bigi dāg-ı cefā

(G.3/5)

²⁶ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s.545.

Ger hevā-yı hat-ı sebzünle ölem kabrûme gel

Ki biten sebzlerüm hālûmi arz ide sana

(G.6/3)

Cem Sultan, aşk acısını yüreğinde çok derin hissetmektedir. Bu acı sevgiliyle vuslatı yakalayamamaktan, sevgiliden uzak olmaktan ve sevgilinin kendisine uzak durmasındandır. Sevgili nazlıdır. Yaptığı naz ile Cem'in gönlünü yakar. Cem, sevgilinin nazından vazgeçmesini istiyor.

Sevgilinin zülfüne binlerce gönül asılıdır. Benim inleyen gönlüm de senin zülfüne takılsın. Cem, sevgilinin saçını bir tuzağa benzetiyor. Şair, dil-i nalan diyerek gönlünü bir kuşa benzetiyor. Şairin gönlünden geçen, sevgilinin saçının tuzağına yakalanmaktır. Sevgiliden kendisini avlamasını istiyor. Bu da sevgiliye kavuşma arzusunun bir göstergesidir. "Gönül kuşunun senin zülfüne düşmesini neden engelliyorsun?" diye soru sorarak bunu dile getiriyor. Kuşlar, saç kılından yapılan kementle avlanıyor. Burada kuşun saç kılı ile avlanması istiaresi vardır. Beyitte, çan ile dil-i nalân arasında inleme bakımından bir benzerlik bulunuyor. İnleyen gönül, inleyen, acı çeken kalp demektir. Aşkta acı çekmek esastır. Cem de sevgiliden ayrı olduğu için acı çekmektedir.

Sevgiliye duyulan hasret, aşğın yüreğini yaralamaktadır. Cem, bu durumu lalenin görünümü ile arasında benzerlik ilgisi kurarak açıklar. Ey ay yüzlü sevgili! Gönülde, gül yüzünün hasretinden laleye benzeyen cefa yarası vardır. Lalenin ortasında siyahlık bulunur. Divan edebiyatında şairler bunu aşğın yaralı yüreğine benzetirler. Cem de, geleneğin bu unsurunu kullanıyor. Sevgilinin ay yüzüne duyulan özlem, aşğın gönlünde yara açmıştır. Ayrıca Cem, sevgilinin yüzünü aya benzetiyor.

Sevgilinin yanağında bulunan tüylerin özleminden yani sevgilinin hasretinden, âşık ölümle karşı karşıyadır. Bu aşk, aşğı öldürmektedir. Eğer bundan dolayı bir ölüm olursa, âşğın mezarında biten otlar dahi bu aşkı sevgiliye izah edecektir. Âşğın yüreğinde hissettiği aşk duygusu o kadar kuvvetlidir. Cem, sevgiliyi bu duruma tanıklık etmesi için mezarına çağırıyor.

Vuslatun devletüm-durur çü benüm

Niçün irmez bana visâl iy dost

(G.12/2)

Terk-i cān eylemek olur āsān

Seni terk eylemek muhāl iy dost

(G.12/3)

Anun-ıçun yoluna cān virürem

Ki budur āşıka kemāl iy dost

(G.12/6)

Çün gelmez elümden ki rehā bulam ölümden

Ancak buna kaldı ki yolunda ölem iy dost

(G.13/4)

Cem, yukarıdaki beyitlerde sevgiliye kavuşma özlemini dile getirmiştir. Vuslat, âşık için en büyük özlemdir ama bu bir türlü gerçekleşmez. Ey sevgili! Sana kavuşmak mutluluğumdur, talihimdir. Neden sana kavuşamam? Bu canı terk etmek kolay olur ama seni terk etmek imkânsız. Bu sebeple yoluna can veririm. Şair, çektiği acılardan ancak ölüm yoluyla kurtulabileceğinin bilincindedir fakat, elinden bir şey gelmez. Çünkü kendini öldürmesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Elinden bir şey gelmediğini, çaresiz olduğunu ifade ediyor. Bu sebeple, sevgili uğrunda can vermek arzusundadır. Bunu yapmak kolaydır. Ayrıca, bu durum aşkın yüceliğini ve âşığın olgunluğunu gösterir. Sonuç olarak şair, kurtuluşunun ancak sevgilinin yolunda ölmekle olacağını söylüyor.

Cem Sultan yüreğinde taşıdığı aşkın neticesinde sevgili uğrunda ölmek istediğini dile getirmiştir. Âşığın böylelikle kurtuluşa erebileceğini düşünüyor.

Divan şiirinde, sevgiliye ait birçok güzellik unsuru ile “ok” arasında benzetme yoluyla anlam ilgisi kurulmuştur. Bunların hemen hepsinde benzetme yönü, sevgiliye ait bu unsurların yaralayıcı, öldürücü olmalarıdır. Sevgilinin aşkı, boyu, kirpiği, gamzesi ve gözü ok özelliği gösterirler. Ancak bunlar içerisinde en çok kullanılan gamze ve kirpik oklarıdır.

Cem Sultan, beyitte sevgilinin gözünü ok atıcısına benzetiyor. Ok, aşğın bağına ve dolayısıyla gönlüne saplanır. Genellikle, âşık bu okun gönlünden çıkarılmasını istemez. Onun için bu ok, adeta sevgiliden gelen bir armağandır. Cem Sultan'ın bu beytinde, böyle bir hoşnutluk bulunmamaktadır. O, yaşadığı aşk ıstırabını dile getirmektedir. Şairin gönlünün sevgiliden gelen aşk okuyla avlandığını, vurulduğunu ve yaralı olduğunu anlatıyor.

Hey ne tîr-endâz olur mestâne çeşmün âh kim
Bagruma tîr urduğınca kanı peykândan tamar

(G.63/5)

Sevgilinin sarhoşu andıran gözleri bir ok atıcısı gibidir. Sevgili, Cem'e her baktığında, sanki Cem'in bağına ok değıyor, Cem'in göğsü deliniyor. Atılan okun temreni kan oluyor ve Cem'in kanı akıyor.

Divan edebiyatında, şairler aşkı anlatırlarken “gül ve bülbül” benzetmesini çokça kullanırlar. Cem Sultan da şiirlerinde âşık ve mâşuk arasındaki durumu anlatırken bu benzetmeden sıkça yararlanmıştıdır.

Cem olup bülbül-i şürîde ruhun güllerine
Kanda bir gonca görürse yakasın çâk eyler

(G.95/7)

Ruhı devrinde nola uyhu harâm olsa Cem'e
Mevsim-i gül olıcak mürğ-i hoş-elhân uyumaz

(G.133/9)

Cem, sevgilinin yanağını renginden dolayı güle benzetiyor. Sevgili bir gül, kendisi ise onun yanağı için perişan olmuş bir bülbüldür. Nerede bir gonca görse yakasını parçalamaktadır.

Divan şiirinde en çok sözü edilen çiçek, güldür. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı bir ilişkisi vardır. Bazen gül bunlara; bazen de bunlar güle benzetilir. Bu beyitte, sevgilinin yanağı, rengi dolayısıyla güle benzetilmiştir.

Gül ile bülbülün aşkları dillere destandır. Gül, bülbülün sevgilisidir. Âşık da sevgili denen gül karşısında şakıyıp duran bir bülbüldür.

Gülün açılması ise apayrı bir olaydır. O, seher vaktinde sabâ yelinin parmaklarıyla açılır. Onun açılması bir neşe ve sevinç belirtisidir. Ancak, bülbül, gülün bir de gonca iken açılıp gül oluşuna hayrandır. Ne var ki, güle olan aşkıdan gece yaralarına kadar şakır durur. Seher vaktinde ise yorgun ve bitkin düşmüş ve uykuya dalmıştır. Goncanın da açılışı -sabâ yeli ile- bu vakittedir. Uyandığında goncayı gül hâlinde gören bülbül, bu olayı kaçırdığı için üzüntüsünden başlar yine feryat ve figân etmeye.

Cem Sultan, sevgilinin yüzünü güle benzetmiştir. Kendisi de o güle âşık olan bir bülbüldür.

Cem, bülbülün gül için yaptığı fedakârlığı, uykusuz geçen gecelerini örnek alıyor. Nasıl bahar mevsiminde bülbül günlerce, gecelerce şakır durur, ben de senin yanağın, yüzün için uykusuz kalsam bunda şaşılacak ne vardır ki? Bu gayet doğaldır. Şair, kendini gül uğruna saatlerce inleyip figân eden bülbüle benzetmiştir. Sevgiliye olan bağlılığını, aşkıdaki sadakatini ve vuslat gününü sabırla bekleyişini böyle dile getirmiştir. Bu beyitten Cem Sultan'ın, sabırlı ve kararlı bir âşık olduğunu anlıyoruz.

Aşağıdaki beyitte, sevgili uğruna ölmek isteyen bir âşık tipini görüyoruz. Âşık ölüm işinin ne zaman gerçekleşeceğini merak etmektedir. Bu cinayeti işleyecek olan ise sevgilinin dudaklarıdır.

La'lün dir imiş öldürürem beni işitdüm

Ol ahde iverem sormaga kaçan olacakdur

(G.42/3)

Dudakların beni öldüreceğine dair söz söylemiş, duydum. O sözü sormak için acele ederim, acaba ne zaman olacaktır? Cem, sevgilinin can alıcı özelliğinden bahsediyor. Kendisi de, ölümünün sevgili elinden olacağından hoşnut, bunun bir an önce gerçekleşmesi için acele etmektedir. Sevgiliden gelen cefa, ölüm de olsa aşk uğruna katlanılır.

Cem'in şiirlerinde sevgili, bî-vefa, nazlı, can alıcı özelliklerini yansıtır. Divân edebiyatının da baş kişisi olan "sevgili" Cem'de de -özellikle gazellerinde- duygusal yoğunluğun merkezini teşkil eder.

Sevgilinin özellikleri içerisinde acı ve ıstırap verici oluşu başta gelir. Cevr oku atar; cana kasteder, zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar. Kimse ona hesap soramaz. Hatta bunlar günah bile olsa melekler ona günah yazmaz. Gönlü taştır, âşığa yâr olmaz, ele geçmez. Vuslatı yoktur, söz verir ama sözünde durmaz, ağlayıp inlemek ona tesir etmez, merhametsizdir. Âşığın ağlaması ona zevk verir. Âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar makbûl olur. Sebepsiz yere cevri ü cefâ eder. Zulmettiği kişiler zavallı, günahsız âşıklardır. Âşığın ah ve feryadını duymazdan gelir. Bütün bu hâller, sevgilinin kendisine has özellikleri olup yadırganmaz, ayıplanmaz. Çünkü o, gönül mülkünün sultanıdır. Sevgilinin eziyetten vazgeçmesi, âşıktan yüz çevirmesi gibi düşünülür. Bundan dolayı gerçek âşık sevgiliden şikâyetçi olmaz. Sevgilinin verdiği eziyetin bitmesini istemez. Kısacası o, dert ve bela, cevri ü cefânın tek temsilcisidir.²⁷

Kılur dil derd-i dil-berden şikâyet

Nice bî-rahmdur kılmaz 'inâyet

(G.21/1)

Yüzüne öykünse gül olmaz 'aceb

Kim açılmış yüzlüde olmaz edeb

(G.9/1)

Bir sencileyin dilber-i ayyârı kimün var

Uşşâka cefâlar kılıcı yârı kimün var

(G.65/1)

Cem'in gönlü, sevgilinin acıma duygusundan uzak olmasından yakınıyor. Sevgili, merhametsizdir, iyiliği ve lutfu yoktur. Sevgilinin vefâsızlığından yakınan bir âşık görüyoruz. Bununla birlikte, âşık bu hâlden memnundur, şikâyet etmez.

Cem'e göre gül, gonca hâlinde iken derli toplu, daha edepli bir hâldedir. Gül, edepsizlik ederek sevgilinin yüzünün güzelliğine özenir ve açılır, saçılır. Fakat, goncanın

²⁷ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, s.479, Ankara, 1995

sevgiliye özenip açılmasına yani gül hâline gelmesine şaşmamak gerekir. Çünkü sevgilinin yüzü o kadar güzeldir.

**Ger gözlerümün yaşını fûrkat odı her-dem
Kurıtmasa ‘âlemleri ‘ummân ider iy dost**

(G.15/3)

Cem Sultan, ayrılık acısını yüreğinde o kadar fazla hissetmektedir ki gözlerinden akıttığı yaşlar âlemleri denize döndürecektir. Bu durumu engelleyen şey de ayrılığın ateşidir. Ayrılık ateşi, şairin göz yaşını kurutmuştur. Bu beyitte ateş ve su tezadı anlamı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca şair çok fazla gözyaşı döktüğünü belirtmek için mübalağa yoluna da başvurmuştur.

**Devlet-i hüsnünde şāhā bu revā mı kim gözün
Leşker-i gam gönderüp dil mülkini yagma kılır**

(G.66/2)

Sevgilinin gözü, sevgiliye ait bütün özelliklerini üzerinde taşır. Zâlimlik, lâkaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek vs. ona has davranışlardır. Gözün görevi görmekse de, sevgilinin gözü daima görmezden gelir. Sevgili, âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Beyitte sevgili, bakışıyla güzellik ülkesinin şahı gibidir. Sevgilinin gam askeri vardır ve onları âşğın gönül mülkünü yağmalamaları için gönderir. Şair, sevgilinin bakışıyla gönlünü yağmaladığını söylüyor.

Gözün birçok yönden benzerlerini bulmak mümkündür. Bu bakımdan göz üzerine yapılan benzetmeler de çoktur. Cadı, sâhir, sehhar, büyücü, mest, bed-mest, merd-i harâb, bimar, pür-humar, kassâb, kan dökücü, katil, cellât, zalim, sayyâd, dinsiz, harami, yol kesici, yağmacı, kavgacı, ayyaş, hilebaz, fitneci, afet, bekçi, nergis, badem, ahu, ok, baht, dükkân vs.

**Sinün için ölür-isem iy perî-rû nola kim
Yoluna cān virmege ben de kıluram heves**

(G.139/2)

Eyleme öldür Cem’i iy mäh-rū
Çün bilürsin hayr işinün te’hîri yok

(G.172/5)

Cem Sultan’ın gazellerinde, kendi canın sevgili uğruna feda etme isteği de mevcuttur. Ey peri yüzlü sevgili! Senin için ölürsem ne olur ki? Senin yoluna can vermeye ben de hevesliyim.

Aşk yolu ne kadar tehlikeli olursa olsun, âşığın tercihi bu yoldur. Âşık, tüm engelleri sabrederek aşmaya çalışır. Sevgiliden ayrı kalmak âşık için ölüm gibidir. Âşık hiçbir zaman sevgiliye yalvarmaktan usanmaz.

Cem, ölümünün sevgilinin elinden olmasını istiyor. Bu hayırlı bir iştir. Ve bu süreç uzadıkça Cem daha fazla yıpranmaktadır. Cem’in aşkı uğruna ölmesi hayırlı bir iştir. Adet üzerine hayır işleri zamanında yapılmalı ve sonraya bırakılmamalıdır. Bu yapı, İslamî gelenekte vardır. Cem, sevgilinin elinden gerçekleşecek ölümü de ona benzetmiştir ve bunun bir an önce olmasını istemektedir.

Cevr ü gamun eksük etme bir dem
Kim Cem kuluna ‘atâdır iy dost

(G.16/15)

Çü dermândur bana derdi habîbün
Gerekmez minneti gayrı tabîbün

(G.181/1)

Cem’deki aşk, zaman zaman -16. yüzyıl Divan şiirinin en büyük ve en lirik şairlerinden biri olan Fuzûlî’de de görüleceği gibi- metafizik boyutlara ulaşır. Bildiğimiz gibi Fuzûlî’de de aşk derdiyle hoşnut olma ve asıl yıkımın bundan kurtulma olacağı düşüncesi vardı. Fuzûlî’nin şu beyti, ondaki lirizmi anlatan en güzel beyitlerden birisidir:

“ *Aşk derdiyle hoşem el-çek ilâcımdan tabîb*
Kılma dermân kim helâkim zehr-i dermânundadır ”

Beyitte, Cem de sevgiliden gelen cefadan, acıdan, ıstıraptan hoşnuttur. Bunun bitmesini istemez. Çünkü cefa da olsa sevgiliden gelmesi bir ilginin göstergesidir. Sevgilinin eziyetten vazgeçmesi, âşıktan yüz çevirdiği anlamındadır ve bu istenmez. Gerçek âşık sevgiliden gelen eziyetten memnundur. Bu sebeple de sevgiliden şikâyetçi olmaz.

Âşık bende olarak bağlılığın en önemli ve tek temsilcisidir. Cem Sultan da kendisi için “kul” olma hâlini uygun görmüş ve aşkındaki sadakatini vurgulamıştır.

Artık tabibin yardımı, iyiliği aşık için gereksizdir. Çünkü, ona sevgilinin derdi dermandır. Şair, sevgiliden gelecek olan derdi beklemektedir. İsteddiği de budur. Tabibin yardımı onu bu hastalıktan kurtaracağı, aşk derdinden uzaklaştıracağı için gerekmemektedir.

Cem fakîr-i ışk olupdur rahm kıl

Mâl-ı hüsnünden ganîsin vir zekât

(G.23/5)

Beyit, varlık ve yoksulluk tezaadı üzerine kurulmuştur. Sevgili, güzellik mülkünün sultanıdır. Bundan dolayı da zengindir. Zengin olduğu için de zekât vermesi gerekir. Cem ise aşk yönünden fakirdir.

Zekât, İslam’ın beş şartından biridir. Zengin kimseler, yıllık olarak mallarının kırkta birini fakirlere verir. Böylelikle mal temizlenir, bereketi artar. Bu, sosyal dayanışmayı sağlar.

Cem Sultan, sevgiliyi zenginlik sıfatıyla yüceltiyor. Ancak onun zenginliği güzellik yönündendir. Cem, düz mantık kurarak sevgilinin de güzelliğinin zekatını vermesi gerektiğini söylüyor. Kendini ise fakirlikle nitelendiriyor. Cem’in fakirliği de aşk hususundadır. Bu kurgu içerisinde güzellik zenginliğine sahip sevgiliye zekat vermek ve aşk fakiri olan Cem’e de bunu almak düşecektir. Böylelikle Cem, sevgiliden aşkına bir nebze de olsa karşılık bulacak ve bununla mutlu olacaktır.

Çok ustaca tasarlanmış; fakirlik ve zenginlik tezağıyla sevgilinin yüceltildiği ve âşığın kendini aciz gösterdiği bir beyittir. Sevgiliden kurnazca aşkına karşılık istemektedir şair. Bunu İslamî geleneğe dayandırarak yapılması zorunlu bir davranış gibi gösterir. Aşk, güzellik, zenginlik, fakirlik; zekât ve rahmet sözcükleri arasındaki anlam zekice kurgulamıştır.

Cem'in gazellerinde, sevgili ve âşık arasında söyleşi şeklinde (Dedim... Dedi...) kurulan beyitler de vardır. Bu beyitlerde âşık soru soran, sevgili de cevaplayan konumundadır.

Didüm ki vasluna irmege bir çäre var mıdur
Gül gibi güldi didi ki var sim ü zer getir

(G.45/3)

Didün Cem'i gam öldüriser bari sen öldür
Güldi didi kim ölmüşe kassâb ne hâcet

(G.19/5)

Şair, sevgiliye vuslatı arzulamaktadır ve bunun yollarını arar. Bunu sevgiliye sorduğunda sevgilinin kendisinden (Cem'den) ondan altın ve gümüş beklentisi içerisinde olduğunu öğrenir. Burada sevgilinin maddiyatçı yönü ortaya konuyor. Sim ve zer maddi değeri bulunan şeyleri ifade eder. Sevgilinin eğlenceye ve zenginliğe düşkünlüğünü yansıtır. Sevgilinin umursamaz ve şuh hâli, âşığı daha da çileden çıkarmaya ve canından etmeye yetecektir.

Cem aşkından ölmek üzeredir. Çektiği aşk derdi onu öldürecektir. Âşık, canın alması için sevgiliye adeta yalvarıyor. Âşık, kurban olmak istiyor ve kendisini sevgilinin kurban etmesini istiyor. Fakat, sevgili umursamaz tavrından vazgeçmez. Yine şuh bir tavırla "Sen zaten ölmüşsün, sana kasap ne gerek?" diyerek âşık ölmek üzereyken bile ona ilgi göstermez, onu sevindirmez. Beyitte, ölüm ve kurban konusuyla ilgili bir inanış da verilmiştir. Kurbanda kan akıtılması esastır, değilse murdar olur ve kasaba da gerek kalmaz .

Sevgilinin gülmesi, baharın geldiğinin, neşe ve mutluluğun hüküm sürdüğünün de belirtisidir.

Cem Sultan'ı, şiirlerinde çok değişken bir ruh hâli içerisinde görüyoruz. Aşkta çektiği sıkıntılardan yakınırken onu inancını yitirmemiş ve kararlı bir yapıya sahip olduğunu da görüyoruz.

Dilden atma ihtimâl-i sabrı kim

Kim alur dīvāneden bāc ü harāc

(G.26/2)

Cem Sultan yukarıdaki beyitte, sevgilinin farklı bir yönünü ortaya koymuştur. Sevgiliyi bir sultana benzetiyor. Nasıl halk sultana çeşitli şekillerde vergi ödüyorsa, burada da sevgili haraç ve vergi almaktadır. Divan edebiyatında âşık divânedir. Deli ne yaptığını bilmediği gibi, âşık da ne yaptığını bilmez. Deliler akılca yeterli olmadıkları için toplum içinde normal bir vatandaşla aynı statüde bulunmazlar. Bu sebeple onlardan vergi alınmaması da doğaldır. Cem Sultan da kendini “divâne” demekle deliye benzetiyor ve bir nevi duygu sömürsünde bulunuyor. Kendine sabırlı olmayı telkin ediyor. Aşk ülkesinin sultanı olan sevgili ondan vergi ve haraç almayacaktır. Çünkü Cem delidir, aşkın divânesidir. Bu anlamda aşk adına çektiği eziyetin yeterli olduğunu ve daha fazla eziyet edilmeyeceğini düşünüyor ve bu fikrini mantıklı bir sebebe dayandırıyor.

Bir lahza vefāmı görmedüm hiç

Her lahza işün cefādur iy dost

(G.16/7)

Lutfunla n'ola gönlümi ma'mūr ider isen

Zirā ki gamun leşkeri vīrān ider iy dost

(G.15/4)

Divân şiirinde, aşk konusunun içerisinde sevgilinde, sevgilinin vefasızlığından ve cefakârlığından şikâyet etme de önemli bir bölümdür. Geleneğin bir parçasıdır. Sevgili eziyet ettiği, gönül yaktığı oranda sevgili; âşık da çektiği cefa çektiği oranda âşıktır.

Zaten kavuşmanın ve mutluluğun olduğu bir ortamda aşk görevini tamamlamış olmaz mı?

Ey dost! Bir an olsun sevgide sadık olduğunu, sözünde durduğunu görmedim. Senin işin her an incitmektir. Ey dost! Gaminin askeri gönlümü yıkmakta, ilgi gösterip gönlümü yapsan ne olur ki?

Yukarıdaki ilk iki beyitte de âşık, sevgilinin vefasızlığından yakınıyor. Sevgilinin ilgisizliği, âşığa cevretmesi âşığı canından usandırmıştır. Çok güçlü ve sabırlı bir ruh hâli içerisindeyken kendini zayıflık içinde ve harap olmuş bir hâlde bulmuştur. Onu bu hâlde getiren sevgilinin tavırlarıdır.

Beyitlerde vefa ile cefa, viran ve mamur sözcükleriyle tezatlık sağlanmış ve beyitlerin anlamca kuvvetlendirilmeleri sağlanmıştır.

Dilde gamzen okı var iken gamun gönderme kim

Konmak olmaz iy sanem mihmân mihmân üstüne

(G.301/5)

Her lahzâ çeşmünün sanemâ kasdı cân-ı mış

Rahm eylemedi bana nice bî-amân-ı mış

(G.140/1)

Cem Sultan “Üstüne” redifli gazelinde de sevgiliden gelen cefa ile ne kadar çaresiz duruma düştüğünü, ne kadar aciz kaldığını dile getirmiştir. Ey güzel (Put gibi güzel sevgili)! Gönülde gamzen bir ok gibi saplanmış iken bir de üstüne gamını gönderme. Çünkü misafir üstüne misafir gelmesi doğru olmaz.

Şairin yüreğinde sevgilinin süzgün bakışı zaten bir ok gibi saplanmış. Bunu bir misafir gibi değerlendiriyor Cem. Çünkü, âşık için sevgiliden gelen her şey değerlidir. Bu can alıcı bir ok dahi olsa âşığın gönlünde misafir gibi karşılanır. Fakat Cem’in bir sıkıntısı daha vardır. Bunların üstüne bir de sevgiliden gam gelmektedir. Cem, bunu gündelik yaşamdan güzel bir örnekle anlatıyor. Misafir üzerine misafir gelmesi durumu pek hoş bir ortam oluşturmadığı gibi sevgiliden dert üstüne dert gelmesi de uygun

değildir. Mihman, Divan edebiyatında aşğın gönlüne gelen sevgiliye ait hayâl unsurlarının, dertlerin tamamı olarak kabul edilir. Gamze, sevgilinin süzgün bakışı, yan ve manalı bakışını temsil eder. Divan şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilir. Ok olduğu zaman yaralamak, öldürmek, delmek, gibi görevleri vardır. Bu durumda bu okun hedefi de can, gönül, sine, ciğer, yürek olur.

Âşık, gamze okunun gönlünden hiç ayrılmamasını arzular. Cem Sultan da sevgilinin gamzesini bir misafir (mihman) olarak kabul etmiştir.

Cem gibi, aşkın lirizmini yüreğinde taşıyan bir Divân şairinin dizelerinde duygusallık en üst düzeyde hissedilir. Hatta öyle bir “heyhât” içerisindedir ki, bu iç geçiriş dizelerini okuyan kimseyi lirizmin doruklarına ulaştırır. Bu durumun verdiği derin acı, dilde sitem olmuş ve beyitlere yansımıştır. Bu ruh hali, aynı zamanda aşkı aradığını bulamamak, ümitsizliğin aşığı götürdüğü son duraktır.

Cem, sevgilinin acımasızlığından yakınmaktadır. Sevgili put gibi güzeldir. Gözleri de, alışlageldiği üzere can alıcıdır. Âşğın canına kasteder. Âşğına acımamıştır, amansızdır. Bu da Cem’i adeta öldürür. Bunca fedakârlığın karşılığında sevgilinin kendisine reva gördüğü davranış eziyet etmektir.

Dildâr bana ‘ahde vefâ kılmadı dırîg

Ol dahı ‘ömr bigi n’idem bî-vefâ-y-ımuş

(G.147/5)

Cem Sultan’ın yaşamındaki talihsizlikleri, ömrü vefasız olmakla nitelendirmesinden anlamak mümkündür. Sevgili sözünde durmadı, yazık! Ne yapayım? O da ömür gibi vefasızmış.

Kısa hayatı, çok hareketli ve çalkantılı geçmiştir Cem Sultan, güvendiği insanlardan vefasızlıklar görmüş; çok sevdiği insanları kaybetmiştir. İçerisindeki saltanat hırsı, onu yaşamı boyunca bir limandan bir diğerine sürüklemiş ve o da bu dalgalara karşı koyamamıştır. Bütün bunlar gibi, sevgili de vefasızdır; sözünde durmamıştır.

Kimdür belā-yı ışk-ıla rüsvā benüm bigi
Yokdur cihānda ‘āşık-ı şeydā benüm bigi

(G.332/1)

Bir kerre derdümi anup efgāna başlasam
Yanumce nāleler kıla sahrā benüm bigi

(G.332/3)

Benim gibi aşk belasıyla rezil olmuş kimdir? Dünyada, benim gibi aşktan yana divane olmuş, aşk delisi yoktur. Bir kere derdimi ansam ve feryat etmeye başlasam, çöller de benimle birlikte inlemeye başlar.

Cem Sultan’ın içine düştüğü çaresiz durumun ve çektiği acının derinliğini, bu iki beyit güzel anlatıyor. Cem, aşk derdinden rezil rüsva olmuştur. Kendi gönlünü bülbüle benzetmiştir. Bülbül, nasıl güle olan aşkından inleyip feryatlar ediyorsa, Cem de aynı durumdadır. İnleyiş yönünden bülbül gibidir. Cem’in bu inleyişleri ahları o kadar fazladır ki, sahra bile bunun yakıcılığından inlemeye başlar.

3.2.2. Cem’in Şiirlerinde Gurbet, Yalnızlık ve Özlem Duygusu

Cem Sultan, kısa ömrünün son yıllarını ülkesinden koparılmış bir şekilde ve tutsaklık içerisinde geçirmiştir. Cem Sultan bir “gurbet şairi”dir. Zaman zaman şiirlerinde gurbeti, yalnızlığını ve vatanına karşı özlemini dile getirir.

Cem Sultan’ın şiirlerinde işlemiş olduğu “gurbet ve özlem” konusu iki temele dayanır. Bunlardan ilki, vatanından ayrı kalmış olmanın sonucunda ortaya çıkan hislerdir. Cem’i gurbet şairi yapan bu yanındır. Şiirlerinde Anadolu’ya karşı duyulan özlemini, vatanında bulunduğu yıllardaki güzel günlerini, ailesine ve dostlarına karşı duyduğu özlemlerini samimice dile getirmiştir. Cem Sultan, şiirlerinde vatan özlemini ve gurbeti dile getirişiyle Divan şairleri içerisinde ayrı bir yere sahiptir.

Cem’in şiirlerinde yer alan diğer özlem duygusu ise, aşktan kaynaklanan ve sevgiliye karşı hissedilen özlemdir. Cem bu konudaki hislerini, Divan şiirinin geleneksel anlatımı içerisinde şiirlerine yansıtmıştır.

Cem Sultan, yalnızlığını da şiirlerine yansıtmıştır. Bu hâline sebep olarak feleği göstermektedir. Zaman zaman, iç hesaplaşmasının bir sonucu olarak pişmanlık duygusuna kapılmıştır. Bu anlarında gurbette çektiği yalnızlığın ve merhaba diyecek bir dostunun bulunmayışını kendine bağlar; hatayı kendinde bulur. Cem, sebebi ne olursa olsun, yaşadığı yalnızlığı ve bunun ruhunda uyandırdığı derin acıları şiirlerinde anlatmıştır.

Mülk-i Yunān'a ser-ā-ser hükm iderken āh kim

Eyledün mesken bize şimdi Frengistān felek

(K. 8/7)

Salahdan beri beni girdāb-ı Frengistān'a sen

Gözlerümden kanlu yaşlar deryā gibi akar felek

(K. 8/18)

Düşmenler içre nice 'aceb hāle ugradum

Bir dost yok kim eyleye bir merhabā dırīg

(K.10/19)

Oldum esir kāfire nā-gāh bī-günāh

Kendü elümle ayaguma balta urdum āh

(K.10/26)

Derd ü mihnet cāna hem-dem gönlüme hasret enīs

Bana gam her lahzā mahrem şimdi mi oldugı var

(G. 47/5)

Cem, vaktiyle Yunan mülküne yani Anadolu ve Rumeli'ye baştanbaşa hükmediyordu. Felek, onu Frengistan'ın; Batı'nın, Fransa'nın girdabına düşürmüştür. İçindeki özlem ve yalnızlık duygusu sebebiyle gözlerinden denizler gibi kanlı yaşlar akmaktadır. Bu duruma çok üzülmemektedir. Cem, düşmanlar içerisinde acınacak bir hâle düşmüştür; kimsesi yoktur. Bu duruma nasıl düştüğüne o da şaşırılmaktadır. Çünkü hayatta hiçbir kötülüğü olmamıştır. Fakat, bütün bunların sebebi içindeki hırstır. Kendinde de hata vardır. Şimdi, dert ve sıkıntı Cem'e yoldaş; hasret ise Cem'in gönlüne dost olmuştur. Gam, her an Cem'in yanındadır.

**Didi Cem bu şi'ri Sultān Bāyezīd'ün yādına
Anıcak ol meclisi akan gözinden kandur**

(K.9/45)

Cem, şiirde ağabeyini anmaktadır. Onu ve dolayısıyla memleketini hatırladığı zaman da Cem'in gözlerinden kanlı hasret gözyaşları akmaktaymış. Bu beyit, Cem'in içindeki hasretin ne derecede yoğun olduğunu ve Cem'e ne kadar acı çektirdiğini çarpıcı bir dille ifade etmektedir.

**Derd ü belā vü hier-ile bīmār idüp müdām
Kılmaz ben şikestesine bir devā felek**

(K. 10/5)

**İy dōstlar beni anıcak mātem eylenüz
Eyle tutun ki gurbet içinde ben ölmüşem**

(K. 10/36)

**Şimdi yirümi gūşe-i deyr eyledün felek
Ol dem kanı ki mesken idi sāhet-i İrem**

(K. 10/37)

**Bir yire gelmişem ki bedeldür cahīmden
Bana makām olmuş iken Konya'da Merām**

(K. 10/41)

Cem gurbette dertle, belayla, ayrılıkla hasta olmuştur. Talihi de onun gibi kalbi kırılmış birine deva kılmaz.

Cem, şiiri aracılığıyla sevdiklerine bir haber yolluyor: "Beni andığınız zaman matem eyleyiniz. Beni öyle bilin ki, gurbette ben ölmüşüm."

Şehzade Cem, Karaman valiliği sırasında Konya'da yaşamıştır. Cem, vali konumunda Anadolu'ya hükmettiği dönemi hatırlıyor. Oysa şimdi Fransa'da bir tutsaktır. Mekânı ise gūşe-i deyr; kilise köşesine benzeyen bir yerdir. Bu tutsaklığında masum olduğu düşüncesini dile getiriyor.

İçinde bulunduğu yeri cehennem ortamına benzetiyor. Oysa Konya'dayken mesire yeri olan Meram onun mekânı idi. Eski günleri ile şimdiki günlerini kıyasladığında, içinde bulunduğu durumdan hiç memnun değildir. Anadolu'yu çok özlemektedir.

Vatanından uzakta geçen yıllar hep dertleri, sıkıntıları, eziyetleri beraberinde getirmiştir. Cem'in yüzü bu dönemde hiç gülmemiştir. Bu hâl onda uzun zamandan beri vardır ve zihninde yer etmiştir. Onun yalnızlığını yine dertler ve sıkıntılar paylaşmıştır.

Gurbet, Cem Sultan'ı öldürmüştür. Yaşadığı talihsizlikler, ailesinden ayrılması, oğlunun katli ve tutsaklığını düşündüğümüzde onu anlamak kolay olacaktır. Beyitte de dile getirdiği gibi, kader onu yaşayan bir ölü haline getirmiştir. Beyit ondan bize bir haber niteliğindedir. Kendinden sonrakilere yaşadığı sıkıntıların boyutunu dile getirmek amacıyla yazılmış bir anlamda tarihi bir belge niteliğindedir.

Görülüyor ki "Gurbet Şairi" Cem Sultan, yüreğindeki Anadolu özlemini, sıcak bir "merhaba" diyecek dost özlemini her an hissetmiş ve bunu yüreğinde taşımıştır. Bununla birlikte iç sıkıntısını, yalnızlığını şiirlerinde dile getirmekten de geri kalmamıştır.

Cem'in şiirlerinde anlattığı özlem konusunun diğer bir şekli de sevgiliye karşı hissedilen özlemdir. Cem, aşk sonucu ortaya çıkan özlem duygusunu, Divan şiirinin geleneksel anlatımı içerisinde şiirlerine yansıtmıştır.

Sevgiliye karşı duyulan özlemin temelini aşk oluşturur. Bu duygu aşktan kuvvet alır. Daha önce belirttiğimiz "aşk" konusunda, Cem Sultan'ın şiirlerindeki âşık tipinin sevgili hakkındaki düşüncelerine değinilmişti. Sevgiliden ayrı olma ve vuslat arzusu bu konu içerisinde geniş olarak ele alındığı için, burada daha az sayıda örnek beyitle, kısaca vereceğiz.

Gül yüzün hasretinden iy meh-rū

Dilde var lāle bigi dāg-ı cefā

(G. 3/5)

Māl-ı hüsnünden ganisin vir zekât

Gurbet-i ‘ışkunda oldum çün fakîr

(G. 51/6)

Vuslatundur sanemâ devletüm illâ nideyim

Bana yâr olmadı ol devlet elümden ne gelir

(G. 53/2)

Niçe bizden kaçasın her nefes agyâra uyup

Bir nefes hem-dem olup ‘ayş idelüm gel berü gel

(G. 193/3)

Fürkatün günlerinde hem-dem olur

Derd ü mihnet beni komaz tenhâ

(G. 3/3)

Yüzü ay kadar beyaz ve güzel olan sevgili! Gül yüzünün hasretinden gönlümde lale gibi cefa yarası oluştu. Aşkının gurbetinden fakir düştüm. Bu sebeple güzelliğinin zekâtını vermen gerekir. Ey put gibi güzel sevgili! Senin vuslatın benim için mutluluktur, şanstır. Sana mutlaka kavuşmam gerekirdi. Ama ne yazık ki o talihe kavuşamadım, elimden bir şey gelmez. Başkalarına kanıp bizden niye kaçıyorsun? Gel bir süre birlikte olalım, eğlenelim. Senden ayrı olduğum zamanlarda dert ve sıkıntı beni yalnız bırakmaz.

3.2.3. Felekten Şikâyet

İslâmî inancın gereklerinden birisi de kader ve kaza inancıdır. Bilindiği gibi, insanın yeryüzünde yaşayacakları, daha dünyaya gelmeden belirlenmiştir. Bu bir nevi onun alın yazısıdır ve kaderde var olanlar başa gelir.

İnsanlar, yaşadıkları sıkıntılar başlarına gelen talihsiz olaylar karşısında çıkmaza girebilirler. İslâmî inanış ve yaşam tarzı, onları kaderlerine karşı isyan etmekten uzak tutmuştur. Kadere isyan etme, bir nevi İlahî’ye isyan etme gibidir ki bu da insanı küfre götürebilir. Bu durumda, içteki isyanın faturasını çıkaracak ve bütün kötülüklerin sebebi olan başka bir merci yaratılmıştır. Bir nevi günah keçisi diyebileceğimiz bu merci de “felek”tir. Felek; talih, kader, baht anlamında değerlendirilmiştir. Edebiyatta da çoğunlukla şikâyet unsuru olarak kullanılmıştır. Dönekliği, kahpeliği gibi özellikleriyle felek, edebiyatımızda pek çok şikâyetlere neden olmuştur.

Yaşamında pek çok talihsiz olayla karşı karşıya kalan, çok sevdiği insanları kaybeden, yerinden yurdundan olan Cem Sultan'ın şiirlerinde de feleğe isyan ve felekten yakınma, yerini almıştır.

Cem'in oğlu Oğuz Han'ın katli üzerine yazdığı "felek" redifli mersiyesinde, beyitler felekten şikâyet etme teması üzerine kuruludur. Bu tarihî olayı anlatan beyitleri çalışmamızın "Tarihî ve Sosyal İçerik" bölümünde ele almıştık. Çünkü bu konu hem tarihî olayları yansıtması bakımından değerlendirmeye esas hem de felekten şikâyet edildiği için "Felekten Şikâyet" konu başlığımız içerisinde değerlendirmeye açıktır. Tekrara düşmemek için burada Oğuz Han'ın ölümü konusunun dışında kalan şiirleri incelemeye çalıştık.

İy vefāsuz hā'in ü bī-emn ü bī-amān felek

V'ih hatā perver belā-bahş u kaza-gerdān felek

(K. 8/1)

Kimseyi 'âlemde hergiz kılmamışın şād-mān

Ah idüp aglar elünden bende vü sultān felek

İy felek nā-mihrsin bī-emn bī-amānsın

Kej-rev ü kej-şekl ü kej-āyin ü kej-devrān felek

(K. 8/14-15)

Beyitlerde görüldüğü gibi Cem Sultan, feleği en ağır bir dille kötölemektedir. Bütün kötülükleri getiren unsurdur felek. İster köle olsun, isterse sultan, herkes feleğin elinden zulüm görmüştür. Bela ve kaza çarklarını döndüren felektir.

Felek vefasız, hain, inanılmayan, amansızdır. Hatalar, günahlar besleyen, belalar veren, kaza çarkını döndüren felektir. Kimseyi âlemde asla mutlu kılmamıştır. Kölesinden sultanına kadar bütün herkes feleğin elinden ah edip aglar. Felek şefkatli değildir. Emniyetsiz ve güvensizdir.

**Gül-şen yirine ya'ni ki ni'me'l-bedel virür
Pür eyledi duragumı hâr-ı cefâ felek**

(K. 10/2)

Felek, Cem'in yerini gül bahçesi yerine cefa dikeniyile doldurmuştur. Kendisi saraylara ve gül bahçelerine lââyık iken felek onu eziyetlerle dolu bir yaşamın içine atmıştır.

**Taglar başında ebr-i felek agrayup gezer
Yanınca ra'dun itdügi âh u figâni gör**

(K. 10/11)

Feleğin bulutu dağların başında ağlayıp gezmektedir. Onun yanındaki şimşegin ve gök gürlemesinin figanına bak.

Feleğin bulutu dağların başında Cem'in hâline ağlamaktadır. Yağmurla birlikte görülen şimşek de sanki feryat etmektedirler. Feleğin yanında bulunan unsurlar dahi Cem'in hâline acıtmaktadırlar. Buna rağmen felek Cem'in bu hâlini görmez. Yağmurun yağması, şimşek çakması gibi doğa olaylarının sebebinin, Cem'in içinde bulunduğu duruma duydukları üzüntüden olduğu belirtilerek hüsn-i ta'lil yapılmıştır. Bulutlar ağlıyor, şimşek feryat ediyor ama felek yine bildiğini işliyor.

**N'itdüm cihânda sana eyâ bî-vefâ felek
Kim ben şikeste-dilden idersin devâ drîg**

(K. 10/24)

**Ger taş degülse yüregün iy pür-cefâ felek
Bak hâlüme terahhum idüp bâri gâh gâh**

(K. 10/29)

**Yokdur felek cefâsına çün çâre vaktıdur
Hak hazretine 'arz idesin sen bu hâceti**

(K. 10/49)

**Hakdan ‘ināyet irür-ise bana ger felek
Yüzün karası sana kalur bu geçer felek**

(K. 10/59)

Felek taş yüreklidir. Cem’in çektiği sıkıntılara rağmen Cem’i görmez, ona yardım etmez. Cem’e göre feleğin cefasına çare yoktur. Bu durumu Allah’a havale etmenin vakti gelmiştir. Cem, felekten şikâyet etmenin sonuç getirmedeği hükmüne varmıştır. Feleği Allah’a şikâyet ediyor. Yaptıklarının haksızlık olduğunu düşünüyor. Cem’in Allah katında mazlumluğu teyit edildiğinde felek utanacaktır. Cem, masum olduğunu ve çektiklerini hak etmediğini düşünüyor.

**Dil-berün cevri degüldür yalunuz ben çekdüğüm
Bu felek de cevri ider her lahzā meh-rûlar gibi**

(G. 343/4)

Cem Sultan yalnız dilberlerden değil, feleğin cefalarından da her zaman sıkıntılar çekmektedir.

**Gör hissemi kim bunca leālî-i safādan
Sarrāf-ı felek seng-i cefā kıldı münakkā**

**Küffāra esir itdi beni çarh-ı bed-endiş
Ol dem kanı kim mesken idi Ka’be-i ‘ulyā**

(K. 6/57-58)

Bunca sefa incilerinden hissemi gör ki, feleğin sarrafı, cefa taşını seçti. Kötü düşünen çark (felek), beni kâfirlere esir etti. O zamana kadar ki yüce Kâbe meskenimdi.

Cem Sultan, yalnız kalmasından ve çevresinde düşmanlarının olmasından feleği sorumlu tutuyor. Felek sarrafa benzetilmiş ve Cem için uygun gördüğü eziyettir. Mübarek topraklarda bulunuyor iken hak dine inanmayanların eline esir düşmenin sorumlusu da niyeti kötü olan felektir; feleğin çarkıdır.

Cem Sultan, kötü talihinden ve onun hazırlayıcısı olarak gördüğü felekten şiirlerinde bu şekilde şikâyet etmiştir.

3.2.4. İçki ve İçki Meclisi, Sâkî vb.

Cem'in şiirlerinde zaman zaman hayattan kâim almak gerektiği; dünyaya bir defa gelindiği ve dünyanın böylece güzel olduğu düşüncesi göze çarpar. İç dünyasında sayısız sorunlarla karşı karşıya kalan, çıkmazlara giren Cem, bazen bütün bunları bir kenara bırakıp rindâne bir edaya bürünür.

Cem, aşağıdaki iki beytinde kadehin ne ifade ettiğini ve nasıl bir etkisinin olduğunu anlatmıştır.

Lezzet-i cāndur ibtidā-yı kadeh

Rāhat-ı dildür intihā-yı kadeh

Gönül āyīnesin kılur sāfī

Mahzen-i sīnede safā-yı kadeh

(G. 29/1-2)

Kadehe başlamak can için bir lezzettir. Kadehe dayanma gönül için bir rahatlaktır. Şarabın verdiği rahatlık göğüs mahzeninde kişinin gönül aynasını saflaştırır, temizler. Şarap gönül aynasını temizler, insanın ruhunu güzelleştirir.

Husrevā gönlünü hoş dut ‘ayşa meşgul ol müdām

Yoksa bu dünyā-yı dūnun āhiri vīrāndur

Ādeme bir zevk kalur dünyāda bir yahşı ad

Saltanāt bākī kalur dīrlerse bu yalandur

(K. 9/33-34)

Cem, kendine sesleniyor. Kendine verdiği öğüt rindâne içeriklidir. Yiyip içip eğlenmesini; gönlünü hoş tutmasını söylüyor. Değilse bu dünya alçaktır ve sonu yıkımdır. Cem kendine “Husrevâ!” diye seslenmesinin altında derin bir bir mana vardır.

“Hüsrev ü Şirin” hikâyesinin kahramanı olan Husrev ile Cem’in hayat hikâyeleri arasında benzerlik vardır. Bu sebeple Cem kendini “Husrev”e benzetmiştir. Beyitte, hikâyeye telmihte bulunulmuştur. Husrev ve müdâm sözcükleri aynı zamanda birer içki çeşididirler. Beyitte geçen ayş (eğlenmek) sözcüğüyle bu kelimeler arasında anlam bağlantısı da vardır. Çünkü içki eğlencenin bir unsurudur. Diğer beyitte de, insan için önemli olanın güzel yaşamak, yaşamdan zevk almak olduğu; hayatta kalıcı olan şeylerin bunlar olduğu vurgulanmıştır. Dünya malı, saltanat gibi şeyler geçicidir.

Cam-ı Cem nüş eyle iy Cem bu Frengistân’dur

Her kulun başuna yazılan gelür devrândur

(K. 9/1)

‘Ayş kıl şehrinde bu şehzâde-i Efrenginün

Kim be-gâyet nâzenîn ü husrev-i hubândur

(K. 9/7)

Fursatı fevt eyleme ‘ayş eyle sür zevk ü sefâ

Kimseye bâkî degül bu mülki dünyâ fânîdur

(K. 9/4)

Cem yine kendine sesleniyor. Cemşid’in sihirli şarabından (Cam-ı Cem: Cemşid İran mitolojisinde şarabın mucidi sayılır.) içmesini, eğlenmesini söylüyor. Derde “ah” etmek insanın kaderini değiştirmiyor. Yazılan neyse başa o geliyor. Bu Fransız ülkesinde eğlenmek gerektiğini söylüyor. Fırsatı kaçırmamak gerekir. Zevk ve sefa sür. Bu dünya malı geçicidir, kimseye kalmaz. Aynı kasidenin başka beyitlerinde de bu düşünceye rastlamak mümkündür.

Oldı vakt-ı sabüh irdi sabâh

Sâki sun râh-ı rahatü’l-ervâh

(G. 28/1)

Sâkiya sungıl berü cām-ı şarâb

Kılmaşalar nakdini ‘ömrün telef

**Mutribâ germ eylegil sâzımı kim
Bâde-y-ile olsa hoşdur çeng ü def**

(G. 167/2-3)

Cem, yukarıdaki beyitlerde içki meclisinin içki sunan güzelinden ruhları rahatlatan şarabı sunmasını ve gönülleri dinlendirmesini istiyor. Ey saki! Şarap kadehini beri sun. Ömür serveti boşa harcanmasın, telef olmasın. Sazını kızdır (ısıt, çal) ki şarap ile beraber çalgı ve tef de hoş our.

Sâki, Divan şiirinde içki ve eğlence âleminin en önemli unsurlarından biridir. “Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şairin gözünde sevgili, bir sâki sayılır. Bazen saki bir mutrib (çalgıcı) olarak da görev yapar. Bütün bu hâllerde saki mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta âşık, içkiden değil sâkinin güzelliğinden sarhoş olmalıdır. İçki sunar, meclise neşe ve parlaklık sunar, şarkı söyler vs.”²⁸

Ömür bir hazine gibidir. Eğer insan eğlenmez ve hayattan kâm almazsa bu hazineyi adeta telef etmiş olur. Onun için ömrün değeri, bu dünyadan zevk almakla, bezmle, raks ve bâde ileidir.

Cem’in rindâne şiirlerinin içerisinde bu tarzın temel unsurları olan sâki, câm, bâde, mutrib, vb. de yukarıda görüldüğü gibi yerini almıştır.

3.3. Dinî – Tasavvufî İçerik

Din, Cem Sultan’a maddî güzelliğin yanında manevî güzelliğin de varlığını sezdirmiştir. Divanında yer alan “Münacat, Tevhid, Na’t”larında din konusu, duygu ve fikir yönünden çok güzel işlenmiştir. Bu şiirler, inanmış bir müslümanın duygularını yansıtır. Cem, dinin manevi güzelliklerini, inanç dünyasını ve onunla birlikte var olan İslâm kültürünü şiirlerinde –özellikle de kasidelerinde- işlemiş ve düşüncelerini dile getirmiştir.

²⁸ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, s.461, Ankara, 1995

Cem'in çocukluğu, dinî-tasavvufî düşüncenin, din büyüklerinin maneviyata etki ettiği bir çağda geçmişti. Bu ortam, onun manevi yönden gelişip olgunlaşmasına katkıda bulunmuştur. Cem, şiirlerinde dinî kültür bakımından, iyi bir Müslüman görüntüsü yansıtmasına karşın dinin şartlarını yerine getirme konusunda esnektir. İslâm'ın özünü değil, sadece dış yapısını anladığı ve bu yüzden dar görüşlü olduğu düşünülen zahid, Cem tarafından eleştirilmiştir. Cem, zahide hoş bakmaz.

Cem Sultan, tasavvuf bilgisine ve kültürüne de hâkimdir. Ancak şiirlerinde tasavvufu amaç edinmemiştir. Tasavvufun içerisinde yer alan kültürel malzemeyi kullanmış; şairliğinde tasavvufu araç olarak benimsemiştir. Gazellerinin bazı beyitlerinde, tasavvufla ilgili olarak kaba sofuluktan uzak durmuş, rintliği öne çıkarmıştır.

Dil ü cān bāgını kılur tāze

Şeb-nem-i “Lā-ilāhe illa’llāh”

(K. 2/3)

Kangı kalbe yazılsa ola pür-nūr

Rakām-ı lā-ilāhe illa’llāh

(K. 2/6)

“Kelime-i Tevhid” inancı, yani Allah’ın varlığına ve birliğine olan inanç, bir şebnem (gece tanesi; çiy) gibidir. Gönül ve can bahçesi için serinletici ve canlılık vericidir. Şebnem, sevgilinin dişine, inci tanesine ve göz yaşına benzer. Sonuçta çok değerlidir ve güzel bir hayâl unsurudur. Baharda geceleyin yaprakların üzerine düşer.

Beyitteki benzetmeyle Cem, Allah inancının insan gönlü için bir süs olduğunu dile getirmiştir. Gönlün huzuru ve refahı için Allah’a inanmak çok önemlidir. Tevhit inancı üzerine kurulmuş olan kasidede bu inancın faziletlerine değinilmiştir. Cem Sultan, şiirlerinde bunu değişik benzetmelerle yapmıştır. La ilahe illallah, üstüne yazıldığı kalbi nurlandıran bir yazı gibidir.

**Senden umar iki ‘ālem halkı rahmet iy Rahīm
Kim kadīm-i lem-yezelsin hem Hakīm-i lā-yezāl**

(K.1 / 2)

**Olur cihān içinde Süleymān gibi ‘azīz
Lutfından eger olur-ısa mūra i’tibār**

(K. 3 / 14)

**Gerçi ki zātun oldu nihān kamu dīdeden
Likin sıfat-ı rahmetün olupdur āşikār**

(K. 3/ 15)

**Yā Rab bilür günāhını çün rahmet eylegil
Cürmüni yüzine uruban itme şerm-sār**

(K. 3/ 18)

Tevhid’de Allah’ın varlığının ve birliğinin, Allah’ın kudretinin sonsuzluğunun övgüsü yapılmıştır. Münacat’ta Allah’a yalvarma, Allah’tan af dileme vardır.

Ey en rahmetli olan Allah’ım! Dünya ve ahiret halkı bolluk ve bereketi senden bekler. Başlangıcı belli olmayansın ve sonsuz bilgi sahibisin. Eğer senin lütfundan karıncaya itibar olursa, ona lütfedersen dünyada Süleyman gibi yücelir. Bütün gözlerden gizlisin fakat bereketinin yüzü açıktır.

Çok iyi bir din terbiyesi almış olan Cem Sultan, şiirlerinde hiçbir zaman kaba sofuluğa düşmemiştir. Yaptığı hatalardan dolayı Allah’tan merhamet diler, Allah’a sığınır. Allah’ım! Cem günahını bilmekte, rahmet eyle. Onun günahını yüzüne vurarak utandırma.

Cem’in kasidelerinde Hz. Peygamber’e karşı duyulan sevgiyi ve bağlılığı da görmekteyiz.

**Sāfi güherden oldu çü zātı Muhammed’ün
Gelmez beyāna zātı sıfātı Muhammed’ün**

(K. 4/ 13)

**Tutdı cihānı nūr-ı cebīni Muhammed'ün
Zeyn itdi dīni rūy-ı zemīni Muhammed'ün**

(K. 4/ 37)

**Geldi kapuna yüz sürüyü cürmini bilüp
Senden şefā'at isteyüben sıdk-ıla bu Cem**

(K. 5/ 25)

Muhammed'in aslı saf cevherden oldu. Bu cevherin çevreye saçılması yoktur, olmaz. Muhammed'in alnının nuru dünyayı sardı, onun dini (İslâmiyet) yeryüzünü sardı. Cem, suçunu bilip kapına yüz sürmeye geldi. Senden samimiyetle ve bağlılıkla şefaata ister.

Cem, şiirlerinde hac ibadetinin maneviyatının ne kadar yüce olduğunu dile getirmiştir. Bu konudaki şiirlerini, "Tarihî ve Sosyal İçerik" başlığımız altında incelemiştir. Burada tekrar değinmeyeceğiz. Hac konusundaki düşüncelerini en güzel dile getiren şu beytidir:

**Mekketu'llāh'ı varup bir gün tavāf eyledüğün
Bin Karaman bin Arap bin mülket-i 'Osmān'dur**

(K. 9/ 2)

Hacca gidip bir gün tavaf etmek, binlerce Karaman, Arap, Osmanlı toprağına eş değerdedir. Cem, hac farızasının ne kadar yüce olduğunu soyuttan somuta doğru bir ifade tarzıyla anlatmıştır. Manevî bir değerini yüceliğini, maddî unsurlarla anlatmıştır.

**Kankı zāhid zūhd idüp meyden tecennüb eylese
Ger velî olursa andan ictinābum var benüm**

(G. 213/ 2)

**Zāhidā bī-dīn dime 'uşşāka zīrā anlara
Küfr-i zūlf-i yār her-dem görünür imān gibi**

(G. 309/ 3)

İhtiyâr-ı melâmet it iy Cem

Çün yaramaz sana bu zühd ü salâh

(G. 28 / 7)

Yakalı ‘ışkunun odına zühd ü takvâyı

Sulara saldı gözüm yaşı ders ü fetvâyı

(G. 322 / 1)

Cem yüzini gördü dir bî-ihitiyâr

Elvedâ’ iy zühd ü takvâ el-vedâ’

(G. 158 / 7)

Cem Sultan, ilk iki beyitte de kaba sofuluğa düşüp gerçek aşkı dışlamanın doğru olmadığını dile getiriyor.

İbadeti ve imanı aşk ateşinin yoluna yaktığımdan beri gözümün yaşı, bütün telkinleri ve dini kuralları sulara saldı. Cem yüzünü gördü ve elinde olmadan der: “Elveda ey ibadet ve takva, elveda!”. Cem Sultan, aşk ve sevgili konusuyla zühht ve takva konuları arasında bir seçime gitmesi gerektiğinde, tercihini aşktan, sevgiliden yana kullanmış oluyor. Koyu dindarlığı, yani takva ipini gevşek tutuyor. Bu beyitlerdeki ifadeleri, onun şairliğinde âşıkâne – rindâne tarzı benimsediğini ve kaba sofuluğa düşmediğini gösteriyor.

SONUÇ

Osmanlı hanedanının en renkli ve o ölçüde talihsiz kişilerinden biri olan Cem Sultan'ın bir Divân şairi olarak yazdığı Türkçe Divânı'nın tahlilinde şu sonuçlara vardık:

Cem Sultan, yetiştiği dönemin sosyal ve kültürel yapısını ve değerlerini şiirine yansıtan, bu yapıyı kişi ve toplum psikolojisi ile işleyen şairlerden biridir. Bu bağlamda Cem'in şairliği, Divân şiirine yüzeysel bir bakışla varılan, bilimsel olmayan bazı yargıların aksine bu şiirin insanla, toplumla, hayatla iç içe olduğunu ispatlar niteliktedir. İncelediğimiz şiirlerde ağlayan, gülen, seven, üzülen, hasret çeken, evlat acısını hisseden, pişmanlık duyan bir insan bulduk. Cem, kişiliğini doğal bir biçimde şiirlerine aktarmıştır.

Cem Sultan'ın Divânı'nda, dönemin tarihsel özelliklerine ve Cem'in hayatına ilişkin bilgilere ulaştık ve bunları tarihsel bilgilerle paralel olarak vermeye çalıştık. Cem Sultan'ın hayatına ilişkin bilgileri, Divan'da yer alan kasidelerde, terakib-i bend ve terci-i bendden yola çıkarak elde ettik. Bu bilgiler ışığında, tarihî kaynaklardan öğrendiğimiz Cem Sultan'ın acı hayat hikâyesini, onun dilinden tanıma ve çalışmamız aracılığıyla da tanıtmaya fırsatı bulduğumuza inanıyoruz.

Cem Sultan, dilin bütün imkânlarını kullanmaya özen göstermiştir. Bu imkânları kullanırken dilin doğallığı bozulmamış, bu doğallığı mümkün olduğunca korumaya çalışmıştır. Dili, şiirlerinin tür ve içerik özelliğine göre bazen bol terkipli, sanatlı ve ağır, bazen de kolay anlaşılır, sade ve kurgusuzdur. Cem Sultan, Divân şiiri geleneğinde söz- mana dengesini koruyabilen şairlerdendir. Cem'in üslûbu, duygu ve düşüncelerini kolayca ifade edebilmesini sağlamıştır. Onun şiirlerini anlayamamak veya hayal unsurlarını bulamamak gibi bir sorun yaşanmaz. Cem, kolay anlaşılır ve sade bir üslûba sahiptir. Şiirlerinde yapaylığa da düşmemiştir.

Divân şiirinde olduğu gibi, Cem'de de "aşk" temel unsur olarak şiirde işlenir. Onun şiirlerindeki aşk, insan tecrübesine dayalı beşerî bir aşktır. Herkesin duyabileceği duygular, şiirde belli bir form içerisinde verilir. Cem Sultan, yapı bakımından bir aşk ve duygu adamıdır. Aşkı, ağırlıklı olarak, gazellerinde işlemiştir. Gazelleri, samimi aşk duygularıyla bezenmiştir. Şair, kişisel özelliklerini, hayal dünyasını, en geniş biçimde

gazellerde anlatma imkânı bulur. Gazellerde işlenen âşık tipi geleneksel olmanın yanında aynı zamanda ideal bir tipi yansıtır. Bu idealize ediliş nedeniyle gazellerdeki âşık, hep aynı özellikte donatılmış olarak karşımıza çıkar.

16. yüzyıl Divân şairlerinden Bâkî'de de görüleceği gibi, rindlik Cem'in hayata bakışını yansıtır şekilde şiirde kullanılmıştır. Dünyanın geçiciliği, dünyadan zevk almanın gerekliliği şiirlerinde zaman zaman vurgulanmıştır.

Cem Sultan, Divân Edebiyatı'nın zihnî faaliyetlerinin bir mahsulü olan edebî sanatlara şiirlerinde bol bol yer vermiş; duygularını anlatırken bu sanatlardan yararlanmışır. Cem Sultan, şiirlerinde hayal gücünün genişliğini sergilemek için, soyut düşünceye yönelerek, edebî sanatlardan yararlanmışır. Onun şiirlerinde edebî sanatlar birer araçtır. Cem, hayal dünyasında yarattığı âlemi düzgün, anlaşılır ve estetik beğeni oluşturacak biçimde dile getirmiştir. Kimi zaman gelenekten kalıplaşmış mecazlara yer verirken, kimi zaman da özgün benzetmelere, mecazlara başvurmuştur. Şiirlerinin geneline baktığımızda edebî sanatları amacına uygun olarak kullandığını görürüz.

Hayatı her boyutuyla şiirlerinde işlemeye çalışan Cem Sultan, geniş kültürünü, derin dinî bilgisini ve duygusal yönünü şiirlerine yansıtmayı başarmıştır. Divân şiirinin biçimsel özelliklerini de şiirlerinde başarıyla uygulamıştır. Böylelikle, Cem Sultan devrinde ve sonraki dönemlerde Divân şairlerince sevilip beğenilen bir Divân şairi olarak tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- ALPARSLAN, Ali (1987), *Ahmed Paşa*, Ankara, Türk Büyükleri Dizisi/55, Kültür Bakanlığı Yayınları 827.
- AYNUR, Hatice (2000), "*Cem Şairleri*", İstanbul, İlmî Araştırmalar 9.
- BANARLI, Nihat Sami (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- BAYSUN, Cavit (1946), *Cem Sultan Hayatı ve Şiirleri*.
- _____ (1963), "*Cem*", İslam Ansiklopedisi, c.3, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi.
- ERGUN, Sadettin Nüzhet (1964), *Türk Şairleri*, İstanbul.
- ERSOYLU, Halil (1989), *Cem Sultan'ın Türkçe Divâ'ı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları/543.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1951), *Sultan Cem*, İstanbul, Latifi, Tezkire, 1314.
- HAMMER, Joseph Von (1991), *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, c. I. , Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk (1985), *Divân Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Ankara.
- _____ (1996), *Divân Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İZ, Fahir; KUT, Günay (1985), *15. Yüzyıl Divân Nazım ve Nesri*, İstanbul, Büyük Türk Klâsikleri, c.2, Ötüken Yayınları.
- LEVEND, A. Sırrı (1984), *Divân Edebiyatı Kelimeler, Remizler ve Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, 4.Basım.
- MACİT, Muhsin (1996), *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- MENGİ, Mine (1999), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- OKUR, Münevver (1958), *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid Mesnevisi*, Ankara, Türk Dili Dergisi VII.
- _____ (1992), *Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi/146.

- ONAY, Ahmet Talat (1993), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, No: 77.
- ÖZTELLİ, Cahit (1972), "*Cem Sultan 'ın Yeni Bulunan Cemşid ü Hurşid Mesnevisi*", Ankara, Türk Dili Dergisi XXI
- PALA, İskender (1990), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1971), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H.; KUT, Günay (1993), "*Cem Sultan*", İstanbul, c.7, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla; Kartal, Ahmet (2004), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- ŞEMSEDDİN, Sami (1992), *Kamus-ı Türkî*, İstanbul, 4.Basım.
- TAN, Turhan (1948), *Sultan Cem*, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihad (1964), *Şeyhî Divân ı'nı Tetkik*, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1981), *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl*, İstanbul, 2.Basım, No:2157, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1981), *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul, c.II, 3.Basım, No: 2558, Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TURGUT, İhsan (1993), *Sanat Felsefesi*, İzmir, Üniversite Kitabevi.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1983), *Osmanlı Tarihi*, Ankara.
- YÜCEL, Hasan Âli (1926), *Türk Edebiyatı Numuneleri*, "Vatan redifli gazel", c.I İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Sedat ENGİN
Doğum Yeri ve Yılı : İZMİR / Kiraz / 1979
Medenî Hali : Bekâr
Adres : Bilek İlköğretim Okulu / Şehitkamil / GAZİANTEP
E- posta : egeefe777@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Yüksek Lisans : Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (2001-2006).
Lisans : Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (1997-2001).
Lise : Kiraz Sağlık Meslek Lisesi, İZMİR (1993-1997).
İlköğretim : Kiraz İlköğretim Okulu, İZMİR (1985-1993).

İŞ DURUMU

Bozgüney İlköğretim Okulu, Tufanbeyli, ADANA , 2001-2004.
Şükran Çobanoğlu İlköğ. Okulu, Seyhan, ADANA, 2004-2005.
Bilek İlköğretim Okulu., Şehitkamil, GAZİANTEP, 2005- ...